

vigilia

Hans Urs von Balthasar
KRISZTUS BOTRÁNYÁRÓL

EMLÉKEZÉS MARITAINRE
Bozóky Mária és Dabóci Mária

Csűrös Miklós
KÁLNOKY LÁSZLÓRÓL

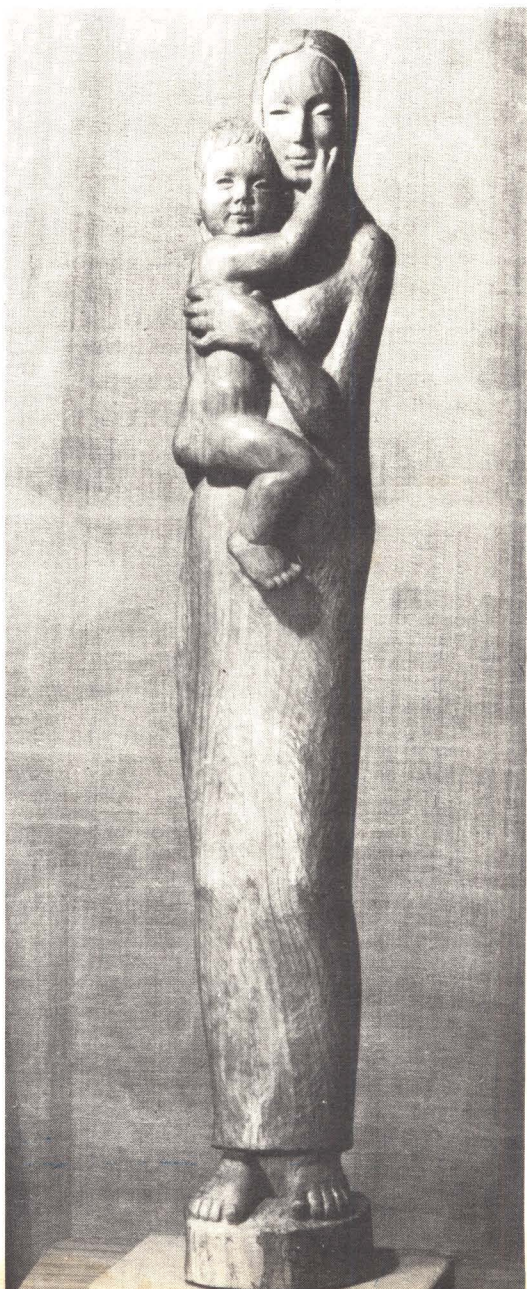
Sobor Antal
REGÉNYRÉSZLETE

Kamarás István
**BESZÉLGETÉS
A CSALÁDRÓL**

**MAGYAR MISSZIONÁRIUS
AZ AFRIKAI ÉHSÉG ELLEN**

HAZÁNK, EURÓPA
Sötér István és
Richard Mayne esszéje

Kálnoky László, Kányádi Sándor,
Pinczési Judit és Rákos Sándor versei

1985/9

HANS URS von BALTHASAR: Krisztus botránya és oktalansága (Mártonffy Marcell fordítása) .	689
BOZÓKY MÁRIA: Maritainék és koruk	694
DABÓCI MÁRIA: Jacques Maritain ma.	697
KÁLNOKY LÁSZLÓ: Már megint a harmincas évek (vers)	703
CSÜRÖS MIKLÓS: „Képzletben már hajótörött”. Kálnoky László: Egy mítosz születése, Téli napló 1982–83.	704
SZABÓ MAGDA: Pinczési Juditról.	715
PINCZESI JUDIT: Legenda, Kezdet, Türelem, Óra (versek).	714, 715
SOBOR ANTAL: Virág Anna (regényrészlet).	716
KÁNYÁDI SÁNDOR: Rondó (vers)	722
KAMARÁS ISTVÁN: Beszélgetés a keresztény családról	723
KRIZSÁN LÁSZLÓ: Fiat panis. Menyhárh László Afrikában.	731

Hazánk, Európa

SÖTÉR ISTVÁN: Hazánk, Európa	741
RICHARD MAYNE: Európa szive (L. L. fordítása)	745

Mai Meditációk

SIMONE WEIL: Iskolai tanulás és Istenszeretet (Barsi Balázs fordítása).	748
---	-----

Élő világegyház

Húsz éves a II. Vatikáni zsinat (L. L.)	753
---	-----

Hit és élet

Önmegvalósítás vagy Krisztus-követés?	757
---	-----

Korunk imái

RÁKOS SÁNDOR: Két apokrif	760
-------------------------------------	-----

Napló

Irodalom Rákos Sándor: A tűz kérlelése (Albert Zsuzsa)	762
Szép Ernő: Emberszag (Szalay László)	763
Színház Nádas Péter–Vidovszky László: Találkozás (Szokolczay Lajos)	765
Teológia Irodalom az új egyházi törvénykönyvről (Erdő Péter).	766

Számunk írói	744
------------------------	-----

Következő számunk tartalmából	747
---	-----

A címlapon Miletics Katalin szobra. A hátlapon Menyhárh László térképe

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 85/51846 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042–6024

Terjeszti: Vigilia Kiadóhivatala és a Magyar Posta

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kössuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37–343–VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H–1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 23,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H–1850 Budapest) a Kultúra 024–7. sz. csekkzámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta

KRISZTUS BOTRÁNYA ÉS OKTALANSÁGA

A *botrány* evangéliumi szó. Feltehetőleg magától Krisztustól ered. Pontos jelentése az a csapda, kelepce, amely az állatokra csapódik; de jelenti azt a követ, akadályt is, amely botlással és elbukással fenyeget. Az *oktalanság* szót Szent Pál használja annak megvilágítására, hogy Isten bölcsessége, amely mindenek felett az Úr keresztjében nyilvánul meg, meghalad s megcáfol minden, pusztán emberi bölcsességet, sőt, értelmetlennek, oktalannak tűnhet előtte. Hogy helyesen értjük, tüstént ki kell egészítenünk a páli mondattal: „Isten *oktalansága* bölcsőbb az embereknél, Isten *gyöngesége* pedig erősebb az embereknél.” (1 Kor 1, 25)

Nézzük előbb a *botrány* szót, amely ötvennégyyszer fordul elő az Újszövetségben. Kétféle botrány van: egyrészt a gyöngéket, a kicsiket, a hívőket bűnre csábító emberek botránya. Ők azok, akiknek nyakába malomkővet kellene kötni s a tengerbe kellene vetni őket. Az ember szabadságát az ember gyengesége fenyegeti: jaj azoknak, akik visszaélnék vele.

De van egy másik fajta botrány is: magának Krisztusnak, mindenekelőtt pedig a megfeszített Krisztusnak botránya, amellyel minden emberi észjárásnak előbbutóbb elkerülhetetlenül találkoznia kell. Az a botrány, amelyet végső soron maga Isten akar és okoz, hiszen megmondott: „A botlás követ és a botrány szikláját teszem le Sionban, s szégyent nem vall, aki hisz benne” (Róm 9, 33).

Ha Isten botrányt támaszt Sionban, azonnal megadja az eszközt is, amellyel a botrány elkerülhető: aki hisz benne – Krisztusról van szó – az nem vall szégyent. De ki az, aki hisz – s nemcsak egy darabig, mint a tömeg vagy az apostolok többsége, hanem egészen a botrányos végkifejletig –, miként ama pár asszony s miként Mária és a szeretett tanítvány? Csakis az, aki a végsőig ragaszkodik hozzá. Szent Péter megismétli: „Íme, választott, becses szegletkövet rakok le Sionban, s aki benne bíz, azt szégyen nem éri” (1 Pét 2, 6). S hozzáfűzi: „mivel nem hisznek az igének, elbotlanak” (uo. 2, 8); azaz, mivel csak addig hisznek, amíg jónak látják, amíg ésszerűnek tetszik, s nem addig, amíg az Ige tart, azaz a kereszt gyalázatáig, amely előtt látszólag minden emberi bölcsesség, minden emberi hatalom értetlenül áll, sőt, látszólag Krisztus minden szava is ellentmondásba ütközik; kihuny minden remény, amit hozzá, a Messiáshoz fűztek. Még a Feltámadás után is jó időbe telik, amíg a tanítványok meggyőződnek róla, hogy kevés volt a hitük: az asszonyok híradása „üres beszédnek” (Lk 24, 11) hat számukra; Jézusnak meg kell rónia őket hitetlenségük miatt (Mk 16, 14).

S ezzel máris a másik szónál, az *oktalanságnál* tartunk. Csak annak akarózik hinnünk, amit emberi bölcsességünkkel felfogunk. Csak annak, ami – mégoly kifinomult – kategóriáinkba belefér. Isten bölcsessége, amely meghaladja e kategóriákat, igazolhatatlannak tűnik számunkra. Mi vagyunk azok a „bölcsek és okosak”, akik előtt – Jézus szavával – Isten elrejtette misztériumát. A kicsinyek nem

tesznek különbséget aközött, amit még értenek, s amit már nem. Tétovázás nélkül lépnek előre. Mondhatnánk: egészben nyelik le a falatot. Krisztusnak ugyanazon ígéje szerint Isten egyedül nekik nyilatkoztatja ki titokzatos bölcsességét. Pál a zsidókat és a pogányokat egyaránt a „bölcsek és okosak” kategóriájába foglalja. „A zsidók jeleket követelnek”, hogy hintni tudjanak. Csak annak fognak hinni, amit láttak. Az evangéliumban Tamás apostol az utolsó, aki látást követel. „A görögök bölcsesség után kutatnak.” Ők is csak annak elfogadására szorítkoznak, ami bölcsnek tetszik előttük. A legfőbb akadály épp jártasságuk az intellektuális dolgok megértésében. Filozófiájuk kidolgozott, de egyszersmind zárt is: fölfelé eltorlaszolt bölcsélet, amelyből hiányzik a nyitottság minden iránt, ami fölülmúlhatná. Az ismeretlen Isten, akinek oltárt emelnek, nem más, mint jól ismert Olümposzok számtalan istenségeinek egyike. S az Olümposzon túl csak a „végzet” van, amelynek immár semmi köze a bölcsességhez, mivel maga sem rendelkezik vele.

Mily közel áll mindez korunkhoz; talán még közelebb, mint Jézus korához – noha a probléma változatlan. Ugyanakkor nagyot léptünk előre a merőben emberi bölcsesség terén. Akár azáltal, hogy kozmikus, lélektani, társadalomtudományi ismereteink végtelenül kitágultak; akár azzal, hogy a korábban filozófiai számító s bizonyos értelemben nyíltan vitatható problémák az úgynevezett „humán tudományoknak” egyszer s mindenkorra elfogadott eredményeivé zsugorodtak; akár pedig azáltal, hogy – a pozitívizmus szellemében – a végső ok (megoldhatatlan) problémája egész egyszerűen tilalom alá került, s maga a probléma a világon belüli viszonyok megoldható kérdéseire korlátozódott. Persze ezeknek az ismereteknek köre tovább tágítható, a halál utáni „odaát” irányában – ezt meg is teszi a spiritizmus és az okkultizmus –, valamint az egyelőre még kevésbé ismert lélektani erők felé, de e kutatásokból az emberi tudomány minden, a jelen világon túlmutató, hiteles kérdése ki van zárva.

Mind itt tartunk, akár a keleti, akár a nyugati országokat vesszük szemügyre. Keleten a materializmus, Nyugaton a pozitívizmus uralkodik.

E fejlődési folyamat nem torpan meg az egyház kapui előtt. Az egyházat ma minden eddiginél nagyobb mértékben fenyegeti az egész életét átjáró hasadás, amely két, egyaránt ártalmas táborra szakítja. Ártalmas, mert mindkettő torzított formában jeleníti meg a botrányt és az isteni oktalanságot. Ainit „progresszizmusnak” neveznek, nem más, mint a botrány nyílt elutasítása: a keresztény tanítást a mai ember felfogásához kell igazítani. Némely egzegéták – az óceán mindkét partján – úgy járnak el, hogy kiküszöbölik mind Krisztusnak saját halálára és feltámadására utaló szavait – ezek, úgy mond, „túlhaladtott” nézetek –, mind a kereszt, mint az Atyának „pro nobis” értünk felajánlott áldozat értelmét – s ebben neves teológusok is csatlakoznak hozzájuk. Mivel Jézus sem Izraelre, sem az emberiség egészére vonatkozólag nem beszélt halála üdvösségszerző értelméről, a kereszt illetően interpretációja, mint mondják, bizonyára csak Szent Pál és Szent János – későbbi eredetű – teológiájának jámbor találmánya. Ahelyett tehát, hogy a keresztet a világ bűnéért bemutatott helyettesítő áldozatnak tekintenénk, az atyai szeretet végső tanúbizonyságát kell látnunk benne. S mert e szeretet mindig végtelen és feltétel nélküli, nem szorul engesztelésre; végső soron képtelen a változásra. Nem beszélhetünk tehát valamiféle isteni ha-

ragról, amelynek – a kereszt miatt – engednie kell az immár tökéletes szeretet láttán. Ámde, feleljük, milyen furcsa oktalanság lenne Isten részéről, hogy nem a bűnök bocsánatára, hanem szeretetének bizonyítékeképpen mutatja meg irántunk való ragaszkodását, midőn főként a Zsidólevél gondolata bizonytalannal nem ez.

Tegyük most félre mindazokat az elméleteket, amelyek Jézusban csak a próféta egyikét látják (számos, Jézust Izraelnek követelő zsidó könyvben megtalálható e szemlélet). Nem ismerik fel, hogy az Ószövetség vége egyben fordulat is: a „Szentföld” s az etnikai értelemben vett „nép” végét jelzi. Menjete el az egész világra, hirdessétek az Örömhírt minden népnek. Ettől fogva az egész világ „szent föld”, miként azt az egyházatyák végtelen örömmel megsejtették.

Hagyjuk most azokat az „oldalági” és szektás egyházakat is, amelyek kizárólag a történeti Jézusra vagy a betű szerinti bibliaértelmezésre hivatkoznak, s nem akarják elfogadni Jézus Szentlelkének örök és tevékeny jelenlétét szent – szentségi és intézményes – egyházában, úgy, ahogy azt Jézus megkívánja, aki csorbíthatatlan egyháza élére Pétert állította, az egész szent közösség anyjául pedig Máriát rendelte. Számukra Krisztus furcsamód elvont és megközelíthetetlen, vagy – ha pietizmussal fordulnak felé – szubjektív és édeskés marad.

Ez utóbbi megfontolás az isteni botrány és oktalanság új arculatához vezet el bennünket. Krisztus egyháza a legbensőbb módon részesedik benne, de csak akkor, ha megvallja az Úr üdvözítő keresztjébe vetett teljes hitét. Egy liberális és progresszista egyháznak nincs szüksége üldöztetésekre: önmagát végzi ki.

Térjünk ki az ellentétes irányzatra is: a tradicionalizmusra, amely nem tagadja kifejezett módon Krisztusnak és egyházának botrányát, de érdeklődése másra irányul. Azt állítja, hogy nem szabad hozzányúlni az áthagyományozott örökséghez, amely számára elsődlegesen a „betűben” jut kifejezésre: V. Pius miséjének, a II. Vatikánumot megelőző zsinatok betűjében. Az utolsó zsinat, mivel néhány hitgizságot a Lélek szerint értelmezett, a tradicionalisták meggyőződése szerint elárulta a betűt, tehát elfogadhatatlan. E magatartás igazában tagadja Krisztus jelenlétét Lelke által, mindenkori egyházában, tehát a maiban is. Az a szakadás, amelyet a szélsőséges, Róma-ellenes tradicionalizmus képvisel, nem egyéb, mint a minden jelentősebb ökumenikus zsinat után – Nikaia és Khalkedon óta megjelenő litteralizmus, vagyis betűtisztelet új formája. Egyfajta racionalizmus, amely ahelyett, hogy hinne az egyházat kormányzó Szentlélekben, saját tudásában, mindent-jobban-tudásában bizakodik. S így árulást követ el Isten oktalán bölcsessége ellen, csak azért, hogy saját emberi bölcsességéhez ragaszkodhassék.

Végül van egy ezzel rokon jelenség is, amelyről nem szeretnénk megfeledkezni. A keresztény botrány és az isteni oktalanság fogalmához lehet oly erősen és egyoldalúan is kötődni, hogy globális elmélet válik belőle, amelyből kiszorul minden olyan isteni bölcsesség, amely fölülmúlhatná e fogalmak tartalmát. Azt jelenti ez, hogy az isteni oktalanság lelkileg manipulálható, filozófiailag alkalmazható módszerré, azaz dialektikává lesz számomra. Végére is ezért beszélhet a lutheranizmus arról, hogy Isten bölcsességének szükségképpen van diabolikus oldala is; hogy az isteni jóság egyúttal isteni harag. Az okfejtés a végén Hegel dialektikus racionalizmusába torkollik. S Hegel számára a kereszt, a Nagypéntek úgymond spekulatív valóság, az értelem törvénye, akár emberinek, akár isteni-

nek tartjuk az értúgymond spekulatív valóság, az értelem törvénye, akár emberinek, akár isteninek tartjuk az értelmet. A mai filozófusok kultikus tánca a hegelianizmus körül – amely a filozófiatörténetben tudvalevőleg a materializmust és a pozitivizmust megelőző szakasz – terméketlennek bizonyul: önmaga körül forog, mindinkább megfélekedve a valódi misztériumról, a keresztről s annak valóságos jelenlétéről, a Lélek által, minden idők egyházában. Semmiféle emberi bölcsesség nem manipulálhatja a saját kénye-kedve szerint Isten oktalanságát és a kereszténység botrányát. Talán épp erre kell emlékeztetnünk a két Amerikát, noha ideológiájuk sokban különbözik, sőt több pontban szemben áll egymással.

Észak-Amerika – a technikai, társadalomtudományi, lélektani kutatások élén – hajlamos abszolútummá emelni az észet. E kutatások foglalkoznak ugyan a vallás jelenségével, mint kitüntetett emberi magatartásformával – de nem törődnek a különböző, kinyilatkoztatottként számon tartott vallások objektív oldalával. A vallások minden – egymással akár teljes mértékben ellentétes – dogmatikai vagy szinte dogmatikai kifejeződése határtalan toleranciával találkozik, s ez ahhoz a hiedelemhez vezet, hogy mindenki, aki hisz valami szent dologban, a keresztények szemében anonim keresztény, miként a buddhistákéban anonim buddhista. A Los Angeles-i telefonkönyvben hosszú oldalakon át sorakoznak az egyházak legkülönbözőbb árnyalatai: templomaik gyakran vándorolnak egyik szekta tulajdonából a másikéba. Nincs ebben semmi botrányos, s az oktalanság is inkább emberi, mint isteni. Olyan oktalanság, amely senkit sem zavar. Az Egyesült Államokban – hasonlóan Olaszországhoz, ahol megszüntették az elmeegógyintézeteket – jóindulatúan tűrik az emberek vallási hiedelmeinek többé-kevésbé ártalmatlan bolondságait. S megjegyezhetnénk azt a nyugtalanító tény is, hogy az egész kontinensen elképzelhetetlen olyan egyházi közösség üldöztetése, melynek középpontjában a keresztény botrány áll. Mivel a keresztény a társadalom számára elfogadható módon viselkedik, békén hagyják. Az erkölcsi közfelfogásnak nyert ügye van; a keresztény tanúságtétel, amely meggyőződésünk szerint a vértanúság útja, e közfelfogás hatalmába kerül. Persze létezik fajok (és nem osztályok) harca is, s Martin Luther King – nagyszerű keresztényként – csakugyan vértanúja e harcnak, de halála inkább egy emberfaj, mint egy vallás diadala.

Dél-Amerikában egészen másfajta racionalizmussal találkozhatunk: a kereszténység kétféle felfogásának (mindkettő racionalista és politikai) küzdelmével. Kár lenne sokat időznünk az úgynevezett elnyomók úgynevezett katolicizmusánál. Ez csaknem mindig arra a tradicionalizmusra korlátozódik, amely lehetővé teszi, hogy az uralkodó osztály klasszikus kifejezését adja egy, a Credo elmondására és a szentségek vételére szorítókat katolikus hitnek. Botrány, oktalanság kizárva; ugyanakkor katolicizmus és politikai jogok szoros szövetségben állnak.

E furcsa ötvözet ellenzékét már jóval nehezebb meghatározni. A felszabadítás teológiájaként vált közismertté. Jó volna tudni, milyen értelemben van itt szó hamisítatlan keresztény teológiáról – vagy esetleg egyszerűen szociológiai mozgalommal állunk szemben, amely jogosan-jogtalanul felhasználja az evangéliumot. Távoll álljon tőlem, hogy kétségbe vonjam sokak jóhiszeműségét; még azokat sem, akik a felszabadítás teológusainak vallják magukat. Az égető kérdés egészen más: mi jögon használják fel politizálásra az evangéliumot s annak botrányát? Jézus magatartásában központi jelentőségűnek tekinthetjük a szegények

melletti döntést; de vajon csak az anyagi értelemben vett szegényeket tartja-e szem előtt, s nem azokat a „szegény ördögöket” – nélkülözőket és gazdagokat –, akik az Isten Országába való bejutásukat kockáztatják? Persze, nehéz a gazdagnak átmenni a tű fokán – de Jézus szemében nem a pénz és nem a politikai hatalom osztja két táborra az országot. A minden földi kényelmet nélkülöző szegényt hamarabb megéri az örömhír, mint a gazdasági gondjaival bajlódó tehetőt. De szükséges-e hozzásegíteni a szegényt, hogy részt kapjon a gazdagok kényelméből? Kétségtelenül éles határ húzódik a minden esetben leküzdésre váró nyomor és ama szegénység közt, amely kegyelmi szegénység és közelebb visz Isten Országához. Követésre pedig csak és kizárólag a keresztény szeretet indít: a szeretet, amely politikát inspirál, de nem azonosul vele. A kettő közt szintkülönbség van. Két francia jezsuita minden lehetőt elmond erről. Az egyik P. Francou, aki Chilében dolgozik s nevezetes könyvvel ajándékozott meg bennünket. Címe: „Előbb az evangélium” – tudniillik a politika előtt. Visszaállítja Krisztus egyetlen keresztbotrányának érvényét s óva int attól, hogy összetévezzük az emberi nyomorúság botrányával. P. Pierre Ganne Szentlélekről szóló új könyvében kiemeli: „A szövetség alap gondolata az, hogy csak szabad ember képes igazságos viszonyokat teremteni. A szabad ember igazul meg, s nem az igaz ember válik szabaddá. A kivonulás szabadítással kezdődik, s azután e szabadulásban (amely Isten műve) már megfogalmazódhatik a felhívás, hogy a nép teremtsen igazságos viszonyokat. Az igazságos döntés az embertől indul el. Ha szíve rabszolgaságban él, nem lehet helyes elképzelése az igazságos viszonyokról. . . . Az eltorzult atyáskodás ilyen kijelentésekhez vezet: »Én választom meg jólétedet, boldogságodat«. A világban valóban gyakran találkozunk azzal a törekvéssel, hogy mások akarják megmondani, miként legyünk boldogok. Sőt, e törekvés politikai programmá lett. Az ilyen világban érthetetlenül cseng az evangélium szava.”

A másik mód tehát, ahogyan a kereszt botránya eltorzítható, a szeretet politikai értelmezése. Ám adjuk meg a latin-amerikaiaknak az esélyt, hogy rendkívül nehéz helyzetükben maguk találják meg az egyensúlyt, amely lehetővé teszi teológia és politika egyesítését, anélkül, hogy azonosítaná őket.

A kereszt botránya és Isten oktalansága nem kényünknek-kedvünknek kiszolgáltatott jelszavak. A két szó, amelynek értelme azonos irányba mutat, azt aényt fejezi ki, hogy az isteni bölcsesség végtelenül meghaladja elképzeléseinket. Szent Pál az összes levelében elismétli ezt. A bölcsesség felülmúl bennünket, de nem független tőlünk. Az Apostol, miután elmélyítette a – „pro nobis” elszenvetett – kereszt misztériumát, így folytatja: „Bölcsességet hirdetünk mi is, de csak a tökéleteseknek . . . Nekünk Lelke által kinyilatkoztatta Isten, mert a Lélek mindent átlát, még Isten mélységeit is . . . Az érzéki ember nem fogja föl, ami Isten Lelkéből ered. Oktalanságnak tűnik föl neki, s nem képes megérteni, hogy lelkiileg kell azt elbírálni. A lelki ember azonban mindent elbírálni . . . (mivel) Krisztus gondolatainak birtokában vagyunk” (1 Kor 2, 6–16).

Birtokában vagyunk, de nem tulajdonunk, hanem mindig adomány. S ezt nem magunkért kaptuk, hanem azért, hogy továbbadjuk. A megszabadító adomány csak a közösségvállalásban terjed szét. A közösségvállalás az, ami megszabadít, s csakis a szabadság teszi lehetővé a közösséget. Sem a szabadságot, sem a közösséget nem mi hozzuk létre. Mindkettő – s a kettő egysége – Isten tiszta kegyelme.

MARITAINÉK ÉS KORUK

1893-ban ukrán származású zsidó szülők költöznek ki a pogrom elől az Azov-tenger partjáról Franciaországba, Párizsba, tíz- és hatéves kislányaikkal. A két testvér, az elválhatatlan Raissa és Vera, minden francia tudás nélkül, bekerül egy nagyon közepes párizsi líceumba s végigszenvedi az elválásnak, majd meggyökeresedésnek minden kínját és örömét. Mire Raissa nagylánnyá serdül, már otthoniasan párizsi, szüleit sem kell szégyellnie, gondos nevelésben részesítik, egyetemre küldik. – A századforduló Sorbonne-ja száraz racionalizmussal fejt ki tanait, különösen a természettudományi szakon. Az adattól adatig terjedő kutatások és információk elapadnak a metafizikai lehetőségek fontolgatása előtt. A fiatal diáklányon lelki sivárság, szkepticizmus hatalmasodik el, csakúgy, mint az egyik utolsó szemeszterben megismert diáktársán, *Jacques Maritain*en. Jacques az 1870-es köztársaság híres miniszterének, a harcos demokrata *Jules Favre*-nak az unokája. Az alig húszéves Jacques és a nála néhány hónappal fiatalabb Raissa igen közel kerülnek egymáshoz. 1904-ben házasságkötésükkor nem idősebbek, mint a mai házasságot kötő fiatalok, de mindketten megkereszteltlenek.

Nyugtalan, kutató hajlamú lelkületükben szinte rejtélyes indításra hajt ki valaminek a vágya, aminek nevet sem tudnak adni. Elég a „tudományosságból”, elég, sőt túlsok a kiváló tanárok, *Emile Durkheim* (1858–1917) és *Lévy-Bruhl* (1857–1939) híres szociológus-filozófusok prófétálásából, valami más után vágyakoznak. *Henri Bergson* viszont a Sorbonne-nal szemben levő *College de France*-ban ad elő s mire Maritainék tíz évvel idősebb barátjuk, *Péguy* biztatására idekerülnek, már szűk gyűrűben veszi körül a professzort jónéhány törekvő fiatal. Bergson a tudatról, az anyagról és az emlékezetéről írt műveiben szinte feltépi a legutóbbi időben tanított filozófiák fogalmi alapjait, kitérít a metafizikai határokat, s ezzel újból behozza azokat a kutatás területére. Egyszerre minden lehetővé és lehetetlenné, bizonytalanná és végtelen mélységűvé válik, s a fiatal Maritainék lelkületében megindul az áhított változás. Bergson lágyította fel világukban azt a szilárdan összetapadó, kéregszáraz talajt, amit éveken keresztül munkáltak ki bennük a Sorbonne tudósai.

Legkorábbi barátaik közé természetesen *Péguy* tartozik. Egymáshoz való viszonyuk az évek folyamán bonyolult marad. *Péguy* nem tudja fölvenni magára az egyházi kötelmeket, s iszonyatos lelki küzdelmei árán sem adja fel egy korábbi korszakában vállalt kötelezettségeit. Maritainék megtérésére közvetlenül a Jacques-nál 36 évvel idősebb Montmartre-i remete, a buzgón katolikus *Léon Bloy* hat. A két Maritain-t mélyen érinti Bloy „A szegény asszony” című könyve. 1905 júniusában levelet írnak az ismeretlen regényírónak, aki meghívja őket magához. Ettől kezdve tizenkét éven keresztül, Bloy haláláig meleg baráti szálak fűzik őket össze. Egy másik Bloy-olvasmány (Üdvösség a zsidók által) hatására

tanulmányozni kezdik a Szentírást. Bloy tudatosan szítja bennük a vallásosság iránti fogékonyságot, a Krisztusban való megtérés vágyát. *Emmerich Katalin* „Látomásait” adja kezükbe. A baloldali *Georges Sorel* pedig felhívja figyelmüket a XVII. századbéli híres jezsuita, *Surin* katekizmusára. Ez a befejezés. Jacques és Raissa lelke már az első szikrától tüzet fog. A kegyelem hosszan előkészíti a megkeresztelkedéshez vivő útjukat; ez 1906 júniusában történik meg, a Montmartre-i St.-Jeân-l’Evangéliste templomban. Bloy-ék a keresztszülők.

Maritainék ettől kezdve többé egy pillanatra sem állnak meg az úton. Öt-hat évtizedes hitvalló katolikus tevékenységükben mintha az első keresztények igaz hitét, tüzet újítanák meg. Lelkületük izzó bélyegét rányomják környezetük, s szinte az egész kor katolikus ébredésére. A világháborút megelőző generációnak szinte nincs olyan nevezetes szereplője, akinek a lelkét meg ne érintené a kegyelem. Renan és Nietzsche fájdalmas, sokszor megbotránkoztató, sőt eltántorító töprengéseire e láncszerű karizmatikus jelenségek felelnek. *Péguy* 1908-ban mondja ki: „Katolikus vagyok”. Maritaint bízta meg azzal, hogy megtérésének hírét vigye meg a Wight szigetén száműzetésben élő bencés barátokhoz. (Maritainék 1912-ben belépnek a bencés harmadrendbe, s a renddel mindvégig szoros kapcsolatban maradnak.) A további bonyodalmak abból származnak majd, hogy mind *Péguy*-nek, mind Maritainéknak el kell fogadtatniok „katolikus múltukat” családjukkal: sem Raissa szülei, sem Jacques anyja, *Geneviève Favre* – akit *Péguy* anyai barátnőjének tekintenek – nem örül a megtérésnek, noha többéves, sőt évtizedes megkéséssel majd mindannyian ide érkeznek meg: Raissa apja a halálos ágyon keresztelkedik meg 1912-ben, édesanyja, igen gondos belső előkészület után 1925-ben, *Péguy* özvegye csak évtizedekkel később. Egyikük lépését sem tekinthetjük formáságnak: legalább olyan átformáló erők hatnak itt, mint az első nagy megtérő, *Claudel* lelkében, akit 1886 karácsony éjszakáján, egész fiatalon érintett meg a kegyelem, a párizsi Notre-Dame-ban.

A „megtértek” körül tovább tágul a kör. Maritainék életében a legfontosabb szerepet az 1908-ban megismert dominikánus *Humbert Clérissac* (1864–1914) atya tölti be. Ő adja a kezükbe a rend büszkeségének. Aquinói Szent Tamásnak *Summa*-ját. Egy életre eljegyzik magukat a tomista teológia tanulmányozásával, hirdetésével. Jacques Maritain erre építi fel tekintélyes munkásságát, Raissa ennek segítségével mélyed el mindjobban a misztikus istenközelségben.

Baráti körük teljesen nyitottá válik, amikor 1909 októberében átköltöznek Versailles-ba. *Léon Bloy*-nál már korábban megismerkedtek a mélyen hívő festővel, *Georges Rouault*-al.

Közelről érinti őket velük egyidős barátjuk, *Ernest Psichari*, Renan unokájának megtérése és megkeresztelkedése 1913-ban. Őt is *Clérissac* atya hozza vissza az egyházba. A fiatal katonatiszt-író – akit afrikai leírásai révén mintegy *Saint-Exupéry* előfutárjának tekinthetünk – a belga fronton esik el 1914-ben, néhány nappal *Péguy* hősi halála előtt. Raissa később megatott részletességgel írja le *Péguy* utolsó napjának kitudódott részleteit: hogyan díszítette fel mezei virágokkal annak a kis Vémars-i kápolnának Mária-oltárát, amelynek közelében másnap hősi halált halt.

Maritain ezekben az időkben jelenteti meg a bergsoni filozófiát kritizáló művét, majd első tomista tanulmányát (Művészet és skolasztika) s első „*Saint Tho-*

mas"-ját. Minden rákövetkező munkájában egyre nagyobb kristályossággal fejti ki tomista szellemű hitvallását. 1923-ban a házaspár átköltözik Meudon-ba, ahol berendeznek egy kápolnát, s engedéllyel ott őrzik az oltáriszentséget is egészen a háborúig. Egy alkalommal Claudel is ministrál náluk. Erre az időre esik Cocteau megtérése, majd Reverdy-vel való barátságuk. Barátaik közül a legérdekesebb esetnek az albán származású Ghika herceg megtérését tekintik, akit ugyan csak ebben az időben ismernek meg, s aki később belép a lazarista rendbe.

Péguy, Psichari, majd Léon Bloy halálával kilobban egyelőre a katolikus költészet, a legdrámaibb vallomások izzó hangja is. Amit Maritainék folytatnak, átke-
rül a spirituális-filozófikus irodalom klásszikus szintjére. Az előző évtizedek kegyelmi forrása azonban kiapadhatatlan marad. Feltör még Maritain egyik legkésőbbi főművében is, egész mondanivalójának leszűrt, fiatalos fordulatait mégis megőrző foglalatában, a zsinat után megjelent „A Garonne-i paraszt”-ban. Az író ekkor már özvegyen, a Foucauld- „kistestvérek” közt élt, Toulouse-ban, a Garonne partján.

Jacques Maritain sem a Péguy-korszakban, sem de Gaulle eszmei híveként (1944-től) sohasem lépi át valamiféle aktuális politika küszöbét. Tomista tudósként és vallását mélyen gyakorló hívőként egyaránt emelkedettebb, átfogóbb társadalmi szemléletet képvisel. Minden fázisában árnyalódik a vallási színezettel, mely a tisztán társadalmiból felemelkedik a mindent átfogó s mindenek felett álló szellemibe, a metafizikába.

Maritain 1940 elején Amerikába emigrál családjával, s csak 1944 novemberében tér vissza Párizsba. 1945–1948 közt Franciaország nagykövete a Szentszék-nél. Az „új” Európában s Franciaországban azonban egyelőre alig lelhető fel a valamikor átütő erejű katolikus irodalom. Különböző világrészekből kell többeknek visszatérniök (Teilhard 1946 májusában érkezik Párizsba Kínából), s az új élmények elsősorban a gyászolásból, bizonytalanságból, visszaemlékezésekből vagy a kiszorítottságból, kívülállóságból fakadnak. Új tennivalók sürgetnek, fellazulnak az egykori tudományosan összefüggő filozófiai rendszerek, eszmék kötelékei.

A századfordulón megújuló francia katolikus irodalom, filozófia és teológia azonban ma is hat, újabb és újabb irányzatok hajtanak ki belőle. Maritain „Garonne-i paraszt”-ját ma is sűrűn említi a teológiai irodalom, ha hivatkozni akar a hagyomány és a megújulás szellemére. Péguy most kezd ismét érdekessé válni, mikor korunk annyi emberi szenvedést, válságot, megoldatlan problémát dob felszínre. A korábbi és újabb „modernisták” mellett, most térünk vissza egy-egy kiváló, példás életű egyházi ember nevére (Maritainék életében: első papbarátjuk, Garrigou-Lagrange, Clérissac, Olivier Lacombe, Lamy atya, Pierre Couturier), Bergsont most értjük jobban, amióta ismerjük a szellemével rokon Teilhard de Chardin más változatban megírt óriás oeuvre-jét is.

Az irodalomnak mindig azok a lapjai elevenednek meg újból és újból, melyek egész emberi élményből születtek. Ami a Maritain-házaspár életében nemcsak irodalom, hanem történelem s fordítva, nemcsak történelem, hanem igazi élmény is volt, az most tárul eléink egész színpompájában: alig van olyan szála ennek a történetnek, mely össze ne fűződne nemcsak a saját korával, hanem a mienkkel is.

JACQUES MARITAIN MA

1973. április 29-én VI. Pál pápa így szólt a Szent Péter téren összesereglett hallgatóságához: „Ma újra fülünkben cseng egy hang, megragadja figyelmünket és magához vonz: „Saját tudománya területén minden professzor a jól tájékozottságra és a lehető legnagyobb pontosságra törekszik. Azonban mindegyikük hívása az igazság mélyebb szolgálatára szól. Valójában mindenek előtt az igazság szeretetét kívánják meg tőlük – az igazságét, mint végső tökélyét, amelynek teljes egészében odaszentelték magukat. És ha a tudomány embere keresztény, akkor ebben az igazságban magát Istent szereti.» Ki beszél így? – folytatta a pápa. – A tegnap Toulouse-ban meghalt Maritain, korunk nagy gondolkodója, a gondolkodás, az élet, az ima művészetének mestere. Teljes magányban és szegénységben halt meg Foucauld atya Kis Testvéreinél. Hangját, alakját megőrzi a filozófiai gondolkodás és a katolikus elmélkedés. Nem fogjuk elfelejteni jelenlétét ezen a téren, amikor eljött, hogy a Zsinat ünnepélyes bezárása alkalmával Krisztus, a mi Mesterünk nevében üdvözölje a kultúrvilágot.” (Cahiers Jacques Maritain, a továbbiakban C. 4–5., 59. o.)

Milyen volt ez a hang, amely VI. Pál pápa reménye szerint az idővel sem megy feledésbe? Melyek azok a vonások, amelyeket szem előtt tarthatnak jelen és jövő tanítványai? Kérdéseinkre könyvet kitevő választ találhatunk kortársainak, barátainak, ismerőseinek megnyilatkozásaiban. Mielőtt megvizsgálánk, hogy Maritain saját szándékai szerint hogyan él tovább öröksége, ezekből a kortársi megnyilatkozásokból idézünk néhányat.

A fiatal T. Mertonra erős hatást gyakorolt Maritain bátorsága, amellyel túllépve korának „útszéli szemléletén”, merete eredeti skolasztikus értelemben használni pl. az „erényt”, és a művészetet Szent Tamással „a gyakorlati értelem erényének” nevezni. „Fogalmazásának egyszerűsége elég volt ahhoz, hogy gondolkozásomat megtisztítsa minden fertőzéstől, pedig bennem aztán mindenkinél erősebben éltek az előítéletek az erénnyel szemben. A puritanizmusért sose rajongtam. De most végre eljutottam az erény egészséges fogalmához – rájöttem, hogy nélküle nincs boldogság. Mert az erények pontosan azok az erők, amelyek megszerezhetjük a boldogságot.” (T. Merton: Hétlépcsős hegy, 187. o.) Merton kegyelmekkel áldott életének indulásánál ott állt „ez a hajlotthátú, csupaósz francia – ő maga ír így egy Maritainnel történt rövid személyes találkozás után – akiből csak úgy áradt a kedvesség, az egyszerűség és a jóság” (i. m. 202. o.).

Cocteau finom szemérmességgel álruhába öltözött léleknek mondja Maritaint: „soha nem fedeztem fel nála a legkisebb hibát sem, amely képes lett volna csökkenteni irányában tiszteletemet és testvéri szeretetemet.” (C. 4–5., 43. o.)

P. Sabont a nagy gondolkodó „rosszul rejtett” alázatossága vonzotta leginkább, s féltékenysége, „ha valamely fennkölt dologról beszélt, amely azonban rögtön elhagyta, amint a hit került szóba.” (C. 4–5., 47. o.)

E. Gilson szavai jól mutatják a gondolkodás és a tett között kimunkált harmóniát Maritainben. „A tevékenység minden egyes mozzanata okot jelentett számára, hogy a végsőig átgondolja tettét, igazolja az ésszel, és értelmileg odakapcsolja a filozófia és teológia első elveihez. Nála a leggyakorlatibb szociális és politikai tevékenység a kontempláció fényében bontakozik ki . . . Szent Tamás filozófiája és teológiája, mint mindig igaz tanok rendszere, szüntelenül jelenlevő világosságként segítette őt. S mert ezek a tanok mindig igazak voltak a kontempláló lélek számára, mindig hatásosan irányították tevékenységét.” Rámutat arra a különösen értékes vonására is, hogy „sosem tartotta fontosnak, hogy valami megdöbbentőt mondjon, vagy szavaival botránkoztasson. Neki elég, hogy amit mond, igaz legyen. De ha igaz, akkor a maga teljes igazságában akarja kimondani, anélkül, hogy legyengítené fényét. Ezt még akkor sem teszi, ha a fényár sért bizonyos szemeket. . . . Ő így akarja, ez gondolkodásának stílusa, pontosan azért, mert nála a legmagasabb, a legmetafizikaibb gondolat mindig tevékenység.” (C. 4-5. 51. o.)

Ch. Journet kardinális, aki már a meudoni évektől hűséges barátja Maritainéknek, ezt a képet tárja elénk: „Annyi kitartó munka, annyi virrasztás, álmatlan éjszaka, annyi égő imádság és belső gyötrődés, annyi – túlzás nélkül mondhatom – az öt világrészre szétszórt szeretet, annyi jószág a legfiatalabbak, a legszegényebbek, a legelhagyatottabbak iránt, annyi megmentett intelligencia, reménytelenségből és öngyilkosságból, a Sátán hatalmából kiragadott lélek, annyi szerzetesi hivatás, melyet bátorított, segített, nem lenne elég egy emberi élet igazolására?” (C. 4-5., 41. o.)

De ez a Jacques Maritain – amint H. Bars írja – nem történelmi személy, akinek megvolt a szerepe a maga korában, s aki be van zárva ebbe a letűnt időbe. Élő, teremtő gondolat: Tudatában volt egész élete folyamán, vagy legalábbis már nagyon korán és utolsó éveiben még inkább, hogy új utakat kell nyitnia, melyeken utána mások majd előrehaladhatnak.” (C. 2., 6. o.)

Az eddigi nyilatkozatokban vázlatosan megrajzolt alakját egészítsük ki néhány saját megnyilatkozásával.

Belső alapállását legjobban talán az a néhány szó jellemzi, melyeket annyira szeretett ismételni: „Csak Istent imádom.” Ez alapja minden moccanásának. Teljes nyitottság és készség Isten felé. Mindig Őt szemléli és mindent az Ő fényében vizsgál. Így kutatja tisztelettel, figyelmes szeretettel az ember titkait is: „Kortársaink közül sokan ismerik a primitív Embert, a nyugati Embert, az iparosodás Emberét vagy a bűnöző Embert, de szeretnénk tudni, mit értünk azon, hogy ember.” (C. 10., 3. o.) E kérdés megválaszolása érdekében a lehető legmélyebbre ás: az embert transzcendentálékkal táplálkozó metafizikai lénynek találja. Nagy erővel igyekszik fölmutatni ennek a lénynek a méltóságát, és fölmutatni boldogságának útjait. Elengedhetetlennek tartja az igazság szeretetét és keresését, melyet megkíván tanítványaitól is, kiemelve, hogy „nekünk nem azokra az igazságokra van szükségünk, amelyek minket szolgálnak, hanem olyan igazságra, amelyet mi szolgálhatunk.” (Les Degrés du Savoir, D. de B., 4. o.) Tudta, hogy ennek az igazságnak a birtoklása mennyi küzdelemmel jár, és nem bátortalanította el az e téren mutatkozó emberi gyengeség. Sőt: „Ha az embernek igaza van – ha nincs is soha túlságosan igaza – az egy oly nagy és meg nem érdemelt ki-

váltság, hogy mintegy mentegetőzni illik miatta, amolyan udvariasságból az igazság iránt.” (C. 1., 11. o.)

Jellemző volt rá és ezt követőinek nem szabad elfelejteniök – hogy nem sikerült dolgozott, ez kívül esett érdeklődési körén: „A történelemben való létezését tekintve nem az a lényeges, hogy sikerrel járjunk (ami nem tart örökké), hanem az, hogy jelen legyünk (ez kitörölhetetlen).” (C. 1., 11. o.)

Ebben a szellemben örökségének jövője sorsa felől sem voltak irreális vágyai, jelenlétét azonban az Igazság szeretete miatt kívánta. Ennek néhány biztosítékát már életében láthatta. Nagyon közel állt lelkéhez az Egyesült Államok-beli Miasszonyunk Egyetem (South Bend, Indiana) keretein belül 1958-ban megalakult *J. Maritain Center*, amellyel élete végéig szoros kapcsolatot tartott fenn. Sok könyvet, kéziratot is ajándékozott ennek a Központnak. De nem ez volt az első. 1957-ben hívták életre az argentinai Rosarioban az *Instituto Jacques Maritain*t. Ennek a munkáját is figyelemmel kísérte, segítette, de öröksége gondozására szeretett volna létrehozni egy olyan kört, amely független minden egyetemi katedrától. Ezért alapította meg 1962-ben a *Cercle d'Etude Jacques et Raissa Maritain* Kolbsheimben.* Ezzel létrehozott egy tanulmányi és dokumentációs központot, amely nyitva áll mindenki előtt, aki érdeklődik művei és filozófiája iránt. E kör feladata J. Maritain itt elhelyezett könyvtárának, összegyűjtött levelezésének, kéziratának gondozása, valamint Raissa emléktárgyainak őrzése. Alapítója szándékának megfelelően a *Cercle* segítséget kíván nyújtani mindazoknak, akik az *élő tomizmust* szeretnék tanulmányozni, vagy *történeti* kutatásokat végeznek. E segítségnyújtás és szolgálat módszereit illetően J. Maritain „abszolút lényegesnek” tartotta, hogy a *Cercle* maradjon hű a szegény eszközökhöz. „Ez azt jelenti, írja, hogy a lehetőségek szerint mindazoknak igyekszik majd a segítségére lenni, akik valamilyen kéréssel fordulnak hozzá, de őrizkedni fog attól, hogy – mintegy magát ajánlva – elébe menjen a kéréseknek, s valamiféle propagandába vagy népszerűsítésbe kezdjen egy iskola eszméjének a terjesztéséért, vagy ami még rosszabb, egy név tiszteletének a kedvéért.” (C. 1., 71. o.) „A világot, olvashatjuk szintén Maritainnél, amelynek része a súlyosság, csak a szellemet jellemző súlytalan szegénység fiatalíthatja meg. Nem ritka képzelődés az a gondolat, hogy a szellem dolgait akkor menthetjük meg, ha szolgálatát azzal kezdjük, hogy megkeressük az anyagi rend leghatalmasabb eszközeit... Vannak más eszközök, a szellem sajátos eszközei. Ezek a szegény jelenvilági eszközök. A kereszt közülük való. Mennél kevésbé anyagiak, mennél igénytelenebbek, mennél kevésbé láthatóak, annál hatékonyabbak. Mivel merőben csak eszközök a szellem ereje számára. Ezek a bölcsesség sajátos eszközei. Mert a bölcsesség nem néma. Kiáltozik a tereken; ez a bölcsesség sajátja, hogy így kiáltozzon, azért szüksége van eszközökre, hogy hallassa magát. Tévedés azt gondolni, hogy azok lesznek számára a legjobb eszközök, amelyek a leghatalmasabbak és legszembeszökőbbek. (C. 1., 72. o.)

* 1932 óta évente hosszú heteket, felesége halála után hónapokat töltött, dolgozott barátainál ebben az elzárt faluban, amelynek temetőjében nyugsznak mindketten.

J. Maritain azért hangsúlyozta a szegénység őrzését, mert a *cercle* hivatásának lényegét abban látta, hogy *alázatosan szolgálja a bölcsesség művét*.

Alapítója további kifejezett óhajának engedelmességgel, a kolbsheimi Kör néhány éve elkezdte előkészíteni Jacques és Raissa Maritain összes műveinek kiadását. A teljes sorozat 15 kötetből áll majd, kötetenként átlagosan 1000 oldalnyi terjedelemmel. Ezekből eddig három jelent meg, a IV., V. és VI. kötet. A választás azért esett éppen ezekre a kötetekre, mert a sorozatot a művek eredeti megjelenési sorrendjében állították össze, és a szerkesztők a filozófus érettebb munkáit szerették volna elsőként az olvasók kezébe adni. (VI. köt.: 1929–1932. Ebben a korszakban jelent meg pl. a *Les Degrés du Savoie*; V.: 1932–1935, pl.: *Sept leçons sur l'être, La Philosophie de la nature, . . .*; VI.: 1935–1938, ebből a korból való egyebek között az *Humanisme integral*).

Az összes művek kiadásával párhuzamosan jelentetik meg az egyes időszakoknak megfelelő bibliográfiát is, amelyekben Maritainék műveinek minden föllelhető fordítása is szerepel.

Jacques Maritain halála után Franciaországban további társaságok alakultak tanításának tanulmányozására. 1977-ben párizsi barátai megalakították az *Association des Amis de Jacques Maritain*. Szülővárosáról 20 évvel azelőtt Maritain a következőket írta: „A francia értelmiség úgy döntött, hogy munkámat nemlétezőnek tekinti.” (C. 2., 75. o.) Úgy tűnik, eljött az ideje, hogy barátai ezt a megállapítást ma már érvénytelennek tekinthetik.

1979-ben toulousi székhellyel jön létre az *Association Internationale Jacques et Raissa Maritain*. Ez a Társaság baráti köteléket szeretne létesíteni azok között, akik gondosan kutatják az Igazságot és a teremtetlen Bölcsesség szemlélésébe merülnek. Célja nem egyszerűen a nevek tisztelete. Maritainék azért kiváltképpen fontosak számára, „mert ők rendkívüli módon tanulékonyak voltak a valóság tanítása iránt.” (C. 3., 39. o.) Az *Association* – amint megállapítják – csak úgy érheti el célját, ha munkáját a kontemplatív élet tartja fenn. Ezért nem csupán filozófusok vagy teológusok a tagjai, hanem mindenki, aki szomjazza a bölcsességet és vágyik arra, mint Jacques és Raissa, hogy Szent Tamás legyen a vezetője. Imádságukkal, munkájukkal szeretnének hozzájárulni ahhoz, hogy újra fölfedezze az ember a *szellem életének alapértékeit*, és megvalósíthassa a szellemi és lelki élet egységét: „Az *Association* tagjai emlékezzenek arra, hogy a teremtetlen Bölcsesség mintájára a szeretetnek bennük is az Igéből kell erednie, vagyis a Hitben közölt Igazság szellemi birtoklásából. És ugyanúgy, amint mindaz, ami az Igében van, megvan a Szentlélekben, kell, hogy mindaz, ami megvan ismeretünkben, a szeretet által átmenjen az érzésvilágba és csak ott állapodjék meg. A szeretet az igazságból eredjen, az ismeret pedig szeretetben gyümölcsozzék!” (C. 3., 40. o.)

A három említett franciaországi Társaság 1980 szeptembere óta közösen adja ki az évente 2–3-szor megjelenő *Cahiers Jacques Maritain*-t. E Füzetek alapítói Maritainék két világháború közötti meudoni házának szellemiségét tartották szem előtt, Jacques, Raissa és Vera (Raissa húga) vendéglátásának gazdagságát, sokszínűségét. Meudont nem lehet újra kezdeni. „De úgy gondoljuk – olvashatjuk az első számban – hogy a *Cahiers* (a Füzetek) Meudon visszfényévé, lelkiségének tükrözőivé válhatnak a világon szétszórtan élők számára, szellemi otthon

teremthetnek annak az új nemzedéknek, amely ilyen vagy olyan címen Jacques személyiségének kedvelője.” (C. 1., 3. o.) A *Cahiers Maritain*hez való hűsége O. Lacombe szerint „hűség az örökhöz, nyitva minden valódi fejlődés számára.” (C. 1., 9. o.)

A párizsi és toulousi Társaságokat megelőzően, 1974-ben hozták létre Rómában a *Nemzetközi Jacques Maritain Intézetet*, amelyet a *Mérleg* 1983/4. számában egy interjú keretében az Intézet igazgatója, Roberto Papini mutat be. Az alapítás célja, amint mondta, „kezdettől fogva az volt, hogy folytassuk Maritainnek az ember, a kultúra és a mai társadalom problémáival kapcsolatos vizsgálódásait.” Az Intézet érdeklődési területe „mindenek előtt az emberi személy és a személy elidegeníthetetlen jogai . . . Az emberi személyen keresztül merül föl az összes fontos kérdés . . .” (*Mérleg*, 1983/4. 326–327. o.)

A római Intézetnek számos különböző nemzeti tagozata van. Így például szoros kapcsolatot tart fenn Rómával a kanadai *Jacques Maritain Association*, valamint az USA-beli *The American Maritain Association*. Ez utóbbi céljaként jelöli meg Maritain gondolatvilágának és jelenlétének bemutatását és vizsgálatát, melynek érdekében évente rendez konferenciákat. Az 1981-eset a St. Louis Universityvel közösen szervezték. A résztvevők Maritain gondolatának időszerűségét vizsgálták. Olyan közös reflexiót ajánlottak föl a kultúra világának, amelynél nem kell félni a lét filozófiájának nagy témájától. A sok előadás közül jellemzőként csupán egyet említünk: Jahn W. Hanke érdekesen alkalmazta az intencionális lét tomista tanát az Ortega y Gasset által a „művészet elembertelenedéséről” elindított vitához. Az 1984-es konferenciát „Az emberi jogok és az erkölcsiség a közéletben” témának szentelték. A hallgatóság nagy része egyetemista volt, orvosok, ügyvédek, művészek társaságában.

Az Egyesült Államok és Kanada mellett Dél-Amerikában is újabb és újabb társaságok alakulnak a maritaini örökség tanulmányozására. Figyelemre méltó a sok gonddal küzdő chileiek által alapított *Grupo Jacques y Raissa Maritain*, amely az Igazság és az Élet közötti szintézis megvalósításának lehetőségét vizsgálja. Érdemes megfigyelni, milyen követelményeket állítottak föl a tagokkal szemben:

- Az Igazság szeretete,
- Saját „tudatlanságát” és szomjúságát ismerő lélek,
- Alázatos és nagylelkű intelligencia,
- Kritikus, realista, a csodálkozásra és csodálásra nyitott szellem.

Vágyuk, hogy a szellemi munka a hitnek és a barátságoknak olyan légkörben folyjon, amely hiteles tanúja az Evangéliumnak.

A filozófus születésének 100. évfordulója 1982-ben jó alkalmat adott arra, hogy barátai és tisztelői föllevenítsék tanítását, szellemiségét, emberi magatartását és megerősítsék munkásságának folytatását. A „szellemi Meudon”, a *Cahiers* két számmal járult hozzá a centenáriumi megünnepléséhez.*

Európában, a két Amerikában, Ausztráliában különféle ünnepeket, konferenciákat is rendeztek a 100 éves évforduló alkalmából. Az *Association Canadienne Jacques Maritain* vállalta, hogy összegyűjti a centenáriumi bibliográfiáját.

* Számos folyóirat eredeti Maritain szövegek és a filozófus munkásságával foglalkozó tanulmányok közlésével emlékezett meg a jubileumról.

Az ünnepségek sorában jelentős volt a milánói Szent Szív Egyetem kollokviuma (1982. okt. 20–23.), a „Jacques Maritain ma” címmel. A kollokvium anyaga megjelent olasz nyelven. II. János Pál pápa személyes levelével köszöntötte a milánói kollokviumot. A szervezőknek arra is gondja volt, hogy egy G. Rouault kiállítás megrendezésével közelebb hozzák a résztvevőkhöz azt a szellemi környezetet, amelyben Maritainék éltek.

Toulouse-ban az *Association International Jacques Maritain* és a helyi Katolikus Intézet közösen rendezett előadássorozatot. Párizsban pedig az UNESCO védnöksége alatt és székházában az *Association des Amis de J. Maritain* tartott kollokviumot „Jacques Maritain korunkban” címmel.

A centenárium alkalmával az UNESCO egybegyűjtve kiadta Maritainnek azokat a munkáit, amelyeket a Szervezet számára készített, mint az 1947. nov. 6-án a mexikói kongresszuson a francia delegáció vezetőjeként elmondott megnyitó beszédet: „A jelen pillanat három legsúlyosabb problémája” (Vigilia, 1948. febr., 65–67.), vagy az 1966. ápr. 21-én Párizsban megtartott előadását, amelynek címe: „A haladás és a béke szellemi föltételei.”

Ottawában „J. Maritain, filozófus az államban” címmel emlékeztek meg a centenáriumról. Ez a kollokvium is mutatta – a többivel együtt –, hogy amint R. Papini mondja, „milyen életképes ez a nagy gondolatrendszer és mennyire alkalmas korunk problémáinak a megvitatására” (Mérleg, 1983/4. 328. o.).

Az évforduló alkalmával a főlisoroltakon kívül még számos konferenciát rendeztek, előadást tartottak Maritain örökségének tanulmányozására. Ezek a rendezvények azonban nem szűntek meg a centenáriumi év elmúltával. Az ünnepi évet követő idők eseményei közül csak egyre szeretnénk fölhívni a figyelmet, amely még az eddigieknél is nagyobb hatósugarúnak mutatja a maritaini szellemiséget: 1984 áprilisában az atlantai (USA) Mercer Egyetem rendezett kollokviumot a filozófus tanításának bemutatására. Mivel a Mercer Egyetem a baptista egyházhoz tartozik, ez a konferencia jól mutatja, hogy Maritain befolyása nem marad a katolikus értelmiségiek világába zárva.

J. Maritain Budapesten is járt a harmincas évek végén. Még vannak, akik őrzik személyes emléküket a szerény, közvetlen emberként megjelenő filozófusról, aki az Iparművészeti Múzeum aulájában tartotta meg „Cselekvés és szemlélődés” című előadását. (I. Vigilia, 1937. I. 3–12.)

Hogy hangja és alakja nálunk se menjen feledésbe, e cikk végén főlisoroljuk a magyarul eddig nyomtatásban megjelent írásait. Az említett R. Papini az interjú végén a következőket jegyzi meg: „Azt gondolom, ha valaki jól meg akarja ismereni Jacques és Raissa Maritaint, akkor két könyvet kell elolvasnia, amelyet ők maguk írtak, nevezetesen a *Les grands amitiés*-t Raissa Maritaintól és a *Carnets de Notes*-ot Jacques Maritaintól.” Ezért örömmel várjuk a Szent István Társulat tervezett *Nagy barátságok* kiadását, amely mellé ezúttal még nem a *Carnets de Notes* csatlakozik, hanem J. Maritainnek egy fiatalkori műve, az „Általános bevezetés a filozófiába. A filozófia alapelemei.”

A korábban magyarul megjelent munkák és a várható könyvek talán segítik majd a magyar olvasókat is, hogy Maritainék szellemében komolyan vegyék H.

Bars biztató szavait a *Cahiers* olvasóihoz: „Mindig dolgozni kell barátaim, hogy eljussunk az ismerés, a »megértés« örömeihez, ezekhez a mással össze nem hasonlítható örömhöz és a belőlük fakadó, az egész életet átható hihetetlen termékenységhez.” (C. 2., 7. o.)

J. Maritain magyarul megjelent írásai: Aquinói Szent Tamás. Vigilia, 1935. I. 63–82. Cselekvés és szemlélődés. Vigilia, 1937. 3–12. Kereszténység és demokrácia. Vigilia, 1946. dec. 10–14., 1947. jan. 8–15., febr. 73–78., márc. 141–145. A jelen pillanat három legsúlyosabb problémája. Vigilia, 1948. febr. 65–67. Az Egyház és a szociális haladás. Vigilia, 1948. dec. 705–712. A civilizáció alkonya. Just Béla: Mi európaiak, 7–19. Az erkölcs filozófiája c. könyvének VII.–X. fejezete. Modern polgári etika, Szöveggyűjtemény III. kötet. Tankönyvkiadó, 1967. 5.–141. Történefilozófiai vázlat (Részletek a műből) Polgári történefilozófia, Szöveggyűjtemény I. kötet Tankönyvkiadó, 1964. 409–433.

Jacques és Raissa Maritain közös műve: A belülváló élet. Vigilia, 1937. III. 3–11., 1938. IV. febr. 61–64., márc. 143–145., jún.–júl. 387–392. (A kis könyv 2. kiadásában szereplő utolsó, IV., nagyon jelentős jegyzet a fordításban nem szerepel.)

Kálnoky László

Már megint a harmincas évek

*Néha történtek még kisebb profán csodák
de csak ha nem volt szemtanú
A konyhaasztalon kék láng csapott ki a szilvakompót
maradékából két csirkecomb táncra perdült
a tálon A háziak és a vendégek jóllakottan
kávéztek és füstöltek odabenn
arcukon közönyös elégedettség
akár a díszhalakén az akváriumban
Nem szerették ha bármi megzavarta
nyugalmukat vagy kizökkentette őket
szokásaikból A templomban a férfiak
térdeplés előtt óvatosan feljebb húzták
nadrágszárukat hogy ki ne menjen
a vasalás éle Úrfelmutatáskor
lesütött szemmel a padot nézték maguk előtt
nem az Ostyát a magasban
Pedig amit felmutatnak arra föl kell
tekinteni Azt sem látták hogy a köztéri szobrok
intőn emelik fel karjukat sem hogy az ég
haragosvörös alján már felütötték fejüket
az emberevő csillagok Sorolhatnék sok egyebet
de ez már a történelemre tartozik*

Számunk nyomása közben kaptuk a megrendítő hírt, hogy Kálnoky László elhunyt.

„KÉPZELETBEN MÁR HAJÓTÖRÖTT”

Kálnoky László: Egy mítosz születése, Téli napló 1982–83

Az ember tragédiája álomszíneinek sajátos szerkezeti szkémájaként tartjuk számon azt az ismétlődő megoldást, hogy egy-egy eszme gyakorlati próbája, megvalósítási kísérlete után újabb ígéretes gondolat tűnik föl Ádám szemhatárán, amely a következő korszakban és színhelyen válik számára meghatározó életcél-lá, a praxis újabb ellentmondásokat föltáró terepévé. Ha többnyire szándékolatlanul is, de meglepő hasonlóságot mutat ezzel az eljárással Kálnoky kötetkompozícióinak alakulása a hetvenes-nyolcvanas években. A *Letépett álarcok* utolsó ciklusának egyik része a *Farsang utóján* nyitányaként tért vissza; a külön kötetbe kívánczoló *Egy magánzó emlékirataiból* (nemcsak az azonos című önéletrajzi elbeszélésfüzér, hanem több fejezetnyi szövegkörnyezete is) az *Összegyűjtött versek* végén, szinte függelékszerűen jelent meg. Homálynoky Szaniszló alakja az *Egy hiéna utóéletében* bukkan föl először, hogy „újabb történetei” bűvópatak-szerű eltűnése után a *Bálnák a partonban* törjenek ismét a felszínre. Ez utóbbi kötet a *Téli napló (December)* ciklussal zárul, az eddigelé utolsó Kálnoky-verseskönyv, az *Egy mítosz születése* viszont a „téli naplót” teljesíti be, az újraközölt decemberi fejezetet a januárral és a februárral egészíti ki, mélyértelmű új kompozícióba ágyazva az előzőleg már közzétett mutatványt. A kötetek és ciklusok izületes csatlakozása a folyamatosság és a mindig újat kezdeményezés szétválaszthatatlan egységét fejezi ki, de az idővel való küzdelem szorongó elszánt-ságára is utal, a mű közreadásának, a hatás fölmérésének érthetően és jogosan türelmetlen vágyára.

A tél az évszakok között a halál, az élettelenység szimbóluma. Kálnoky megtagadja a „kötelező őszikéket”, s a tél egyszerre konkrét és átvitt jelentését, csillogászati és emberi vonatkozásait a rút, az undor esztétikáját vállaló szókimondással fogalmazza meg: „Télen a föld közelebb van a naphoz, / de kedvezőtlenebb / szögben érik a sugarak. / Mint hogyha két arc közeledne / egymáshoz, de az egyik hidegen / fordulna el, odvas fogak / bűzétől undorodva.” (*Földförgés*) A fő- és az alcím jelentése, asszociációs sugallata látszólag ellentétben áll egymással. A születés az élet kezdete, a jövő ígérete, *Egy mítosz születése* pedig lehetne akár a halhatatlanulás, az éltető eszmévé finomulás szinonimája; mi köze tehát a télhez? Kálnoky azonban szembefordul az optimista közhelyekkel, „a csetlő-botló versfaragó” eltűnését, testetlenné válását nem kapcsolja össze a termékeny utókor illúziójával. A kötet címadó versben a „Ki tudja, hogy lett” kezdetű kérdésekre és a választ megkísérlő variált fantáziaképekre keserű csattanó következik: „Mindegy! Jó, hogy már senkit sem zavar.” A mítosz tehát kíváncsi találgatássá olvad, a csoda három napig tart, H. Sz. hiánya (mert a vers a monogramjával szerepeltetett Homálynoky Szaniszlóról szól) inkább megnyugtatja, mint fölrázza a túlélőket.

A zord klíma és a reményen túli lélekállapot összeillik, a lírai alany a bizonyos vég tudatában beszél arról, „ami hátravan”. Följegyzéseinek már külső formája naplószerű: minden vers a felsorolt hónapok egy-egy napjához kapcsolódik, a dátumok zárójelben következnek a címek után. Két 31 meg egy 28 napos hónapról lévén szó, a kötetet összesen kilencven vers alkotja, mintha a véletlen is kezére játszanék Kálnokynak, hogy számmisztikai vonzalmának hódolhasson. Ha a naplótól eseménytörténetet, külső élmények rögzítését várjuk, a könyv nem felel meg a műfaji követelménynek. Néhány kivételtől eltekintve (amilyen pl. az idő korában sikeressé vált író túlhajszoltságát panaszló *Elhalasztott őszi-kék*, vagy a *Hála*, a *Fénykép* típusához tartozó önéletrajzi személyességű darabok), Kálnoky inkább közérzete változatait akarja megragadni, befelé figyel, lélekállapotának hullámozása érdekli, s nem az „alkalmak”, amelyek ezt a hullámozást előidézik. E tekintetben a kötet alighanem közelebb áll Petőfi Felhők-ciklusához, mint Babits vagy Illyés konkrét megfigyeléseket, eseményeket is földolgozó versesnaplóihoz, Vas István, Fodor András és mások költői útirajzaihoz. Különbözik Tandori Dezső dátumokkal és betűjelekkel megjelölt szonettjeinek sorozatától is, aki ugyan szintén nem mondja el a nap „történetét”, de a belső élet alakulását reflektálatlanul, közvetve érzékelteti, az éppen akkor keletkezett versek együttesével dokumentálja.

Az *Egy mítosz születésében* Kálnoky a tudósítás hősiességével számol be embertársainak egy végzetes útról, amelyet mindenkinek meg kell tennie egyszer. „Képzletben már hajótörötként” (ez a hasonlat vagy metafora vezérmotívumszerűen vonul végig a kötetben) palackpostára bízva megfigyeléseit, megélt tapasztalatait. Ebben a makacs kitartásban és dacban humanista erkölcs és művészi becsületesség találkozik; alapelve az ellentmondás az antihumánus erőnek, az *Önállóság*: „Birtokom egyetlen / pillanat, de arra használhatom / ezt a kevés időt, / ami nincs kedvedre, / ormóltan Bálvány, emberéletek fölötti, undorító Hatalom!” Néven nevezi a halált, a tabunak kijáró tiszteletteljes körülírás nélkül beszél az elkerülhetetlenről. „A te időd már megszámláltatott”; „az élő, a szervest / hamar romló anyagból gyúrták”; „miért hízlalnak minket, / vagy kiket hízlalnak velünk?” – se szeri, se száma a kibúvót nem ismerő tudomásulvétel efféle sommás megfogalmazásainak. Néha szinte óhajtja, sürgeti a megsemmisülést: „add, hogy én se legyek!” – fohászkodik a nem-létező istenhez, „Várom a hangot, mely előbb-utóbb / szólítani fog engem is.” Új változatban találkozunk a *Lázás csillagon* kötet verseiben végiggondolt, s később is nem egyszer kísértő dilemmával, vajon nem lenne-e jobb bornirt tompaságban végigjárni az utolsó stációkat, mint éber szellemmel, a fájdalmat tudatosító koncentrált figyelemmel. Az *Öregség* kétféle változatát ismeri: „Irigylem az együgyű vént, / míg éli második gyermekkorát. / Annál iszonyúbb tiszta ésszel, / fogékonyan az újra, / napról napra pontosan mérni fel / hanyatlásunkat”. Mégsem kétséges számára, hogy a nehezebbik út az övé, a hanyatlás pontos fölmérésére van predesztinálva. A szörnyeteggé, rovarrá válás karkai reminiszenciáival fokozza az abszurditásig a vénség tragikumát *Az átváltozásban*; a groteszk csattanó a kiszenvedett monstrum és az idilli környezetben falatozó kiránduló család ellentétével enyészet és tenyészet, pusztulás és falánkság örök váltakozását tömöríti hatásos képletbe.

Sötét világlátásának, pesszimista létérzékelésének több más, régebből ismert motívumát is fölvonultatja a kötet. Közülük az egyik legfontosabb a jóvátehetetlen mulasztás miatti önvád. A halottakat már nem lehet kiengesztelni, a bűnbánat, a bocsánatkérés, a *Vezeklés* gesztusával „többnyire elkésünk”: „Olyankor szánjuk rá magunkat, / mikor már semmi foganatja”, „márványszobrok szeméből” akarunk könnyeket sajtolni. A régi kísértetek köztünk járnak, vádoló tekintetük ránk szegeződik, s követnünk kell őket, mint a Shakespearé-drámák vagy a tragikus balladák lelkiismeretüktől üldözött egzaltált hőseinek (*Mit ér?*). Önmagát középpontnak tekintő elbizakodottságában az ember az állat- és növényvilággal szemben is vétkezik, de a *Kígyóvedlés* szerint bűne a talio-törvény következetességével sújt rá büntetésként vissza: mivel „Mindent magunkhoz hasonítunk” e földön, a föld „végül minket nyel el / s magához hasonít”. Ki-ki számadással tartozik kihasználatlan lehetőségeiért, eltékozolt kincseiért. Kálnoky lírai hőseiben újra meg újra föltámad a kétely, nem élt-e vissza végzetesen költői tehetségével, más szóval: „Megírhatjuk-e, amit meg nem írtunk / kellő időben?” (*Ami örökre elveszett*) Ugyanakkor az „elpazarolt életek” fájdalmát is átérzi, azt a már Arany János által annyiszor megszenvedett kérdést, hogy *Volt-e értelme?* lemondani a boldog ösztönélet „öntudatlan mennyországaról” a maradandóság ígézetéért, a kétséges jövőjű mű kedvéért. A belső bizonytalanság hangjait föl erősíti az egyre sivárabbá, embertelenebbé váló külvilág akusztikája. A jóléti társadalommal járó ellentmondásokra, extravaganciákra olvasmányain kívül azok a személyes ütiélmények nyithatták rá Kálnoky szemét, amelyekről először *Északon* c. versében számolt be. A „megmérgezett, / örökre lakhatatlan / földgolyó” negatív utópiája riasztja, leleplezi, milyen *Zűr zavart* kelt a természetben az ember illetéktelen beavatkozása. Amikor nagy korszakokkal és nagy egyéniségekkel hasonlítja össze napjaink világát és hőseit, bántóan élessé válik a kontraszt, fájdalomossá a torzulás, az elidegenedés látványa.

Mindazonáltal az *Egy mítosz születéséről* sem mondható el, hogy Kálnoky fekete tere festett volna feketével; az összhatásában vigasztalannak tetsző panorámát a változtatni törekvő akarat, a fordulat esélyébe vetett bizalom színfoltjai tarkítják. „Remény nélkül nem lehet élni” – hangzik a szentencia *A remény* arcában. Félszeg és felemás remény ez, semmiképpen sem jelenti a Rosszról való bizonyos tudás elfelejtését vagy elhallgatását. Csupán annyit, hogy az erkölcsi és a vegetatív emlékezet szép pillanatok, magasra törő felbuzdulások, gyöngéd, szerető arcok és mozdulatok lenyomatát is őrzi, a képzelet az emberhez méltó élet és halál modelljét is megalkothatja. A *Meztelen lányok* paradicsomi tája, pogány erotikája, a *Hála* szemérmes intimitása, *A Szabadsághoz* intézett kis óda Delacroix-i elragadtatása és pátosza egyaránt arra utal, hogy Kálnoky a lemondó beletörődésre csábító élmények hatására sem veszítette el fogékonyságát némely elemi értékek, nagyszerű „káprázatok” iránt, amelyek között, mint *A létezés rémségeit* ellenpontozó *Szférák zenéje* óta tudjuk, a művészet varázsát is számon tartja: „Érthetetlen, de mégis azt sugallja / a költészet vagy a zene, / hogy közük van valami módon / az örökkévaló időhöz is.” A szép halál reménye nem érzéketlen elbódulást vagy mámoros eutanáziát jelent számára, hanem fenséges ritust, szimbolikus jelentőségű liturgiát: „Összeesem, kitérve két karom, / egy lángra gyúlt hegyormon” (*Horoszkóp*); „Ó, add, hogy ünnepélyes csend legyen, /

s egy sárga, sorvadt kéz emeljen / kristálykelyhet az ég felé!” (*Búcsúzás az estben*) Ezekben a látomásokban a profán elem is megszentelődik, a halottat körülkeringő por aranykámzsás körmenetté alakul át, beleolvad a szertartásba, mint Babits A csengettyűs fiú c. versében, amelyről Kálnoky finom elemzést írt. Máskor, paradox logikával, a rosszban rejlő jó, a rendszertelenségben érvényesülő szabály mozzanatát emeli ki argumentumként. Számunkra nincs magasabb égi és földi igazságszolgáltatás, a gondviselést a Véletlen pótolja, de ehhez a fogalomhoz hozzátartozik a többesélyűség, az olyan szeszély, amely „néha mégis megteszi, ami kell”. *Betömött szájjal, füllel* (s ez még frappánsabb példa) legalább nem lehet hazudni és nem kell hazugságokat hallgatni. Kálnoky költői öntudata is táplálja a szerepébe vetett bizalmat, amint erről irodalmi-művészeti célzatú vitaversei, szatírái, pamfletjei tanúskodnak (*Akiket illet, megértik; A méltatlan tanítvány* stb.). Az életkedv és a remény tartalékait a kötetben nemcsak az efféle motivikus elemek tüntetik ki, hanem a hangnem, a „modalitás” változatai is, ahogy a humor, a groteszk, a pajzánság, az idill, a fenség minőségei át-áttörnek a komor alaptónuson. Szellemesen különbözteti meg magát Kálnoky azoktól, akik a pokolba mentek dudálást tanulni, de ott is rekedtek, mert „Vagy dudájuk nincs, amit fújjanak, / vagy a szuflájuk fogyott el / idő előtt.” (*A talaj mérgei*)

Az alcímekben H. Sz.-nek tulajdonított versek, a hónapok szerinti tagolást követve, három tömböt alkotnak és három műfajhoz kapcsolódnak. A decemberi ciklusban H. Sz. „*Jelenései*”-ből olvashatunk tízet, a januárban „*Fohászai*”-ből ötöt, a februárban „*Álomlátásai*”-ből négyet. A kesernyés humorú verses anekdoták hőse ironikus jelle alakult át, neve kezdőbetűi utalnak, mint a lábnyom vagy az ujjlenyomat, igazából már eltűnt személyére. Az elbeszélő karakterű Homálynoky-versekben a hasonmás beiktatásának célját és módszerét a kritika Krúdyéval, Kosztolányiéval vetette össze, most inkább Weöres Sándor Psychéjének analógiája nyomul előtérbe. Az epikus hősnek megismert figura ezúttal költőként szólal meg, lírai reflexiói elkeverednek azokkal, amelyekben a szerző a maga nevében beszél (előfordul, hogy éppen H. Sz.-ről). Szerepének súlyát már az sejteti, hogy két, kötetcimmé vált vers közül (*Bálnák a parton, Egy mítosz születése*) a fikció szerint az elsőt ő írta, a második róla szól. Kálnoky több nyilatkozatban elmondta, legalább olyan komolyan, mint tréfásan, hogy a kényes témákat, a „rázósabbakat” varrja alteregója nyakába, „azért, hogy ha valakinek a fejére ütnek értük, a Szaniszló fejére üssenek”. Más értelemben, de nem kevésbé kényes föladat hárul H. Sz.-re az új kötetben is: a költő vele játszatja el az eltűnés, a földi világból kiszakadás drámai „szerepét”, mint modellen tanulmányozza rajta valamennyiünk jövőjét és posztumusz sorsát. A halál kifejezéssel azért bánunk tartózkodóan, mert Kálnoky nem zárja ki mindenestül a „lélek” (szellem, árnyék) más formában való továbbélésének lehetőségét: „Talán meghalt, talán egy számunkra ismeretlen világegyetembe költözött át” – mondja idézett nyilatkozatában, s versben is ironikusan kétértelműnek hagyja meg a kérdést.

De hogy H. Sz. evilági élettörténete befejeződött, azt néhány félreérthetetlen utaláson kívül a neki írott szólám fokozatos elhalkulása, „verseinek” ciklusonkénti fogyatkozása s főleg tartalmi-hangulati átalakulása bizonyítja. A „jelenések” a groteszk képzelődés termékei, szemléletüket tömören és találóan jellemzi

A *vágóhíd* egyik sora: „Minden ott áll, ahová nem való”; más szóval a kifordított, a tótágast álló világ képeit festik, non-sense logikájuk a világ abszurditását tükrözi. A bálnak a parton fuldokolnak, az ember fejfelé járkal az égbolton, *Mint a bogár*, a lepkegyűjtő anyaszült meztelenül rohan egy ritka példány után. A biblikus, főleg az Apokalipsziszból átvett fordulatokat, motívumokat Kálnoky nemegyszer profán szellemben, esetleg a groteszk obszcenitás határának közelébe merészkedve interpretálja. Eljárásának lényege, hogy a bibliai elemeket megfosztja allegorikus vagy anagogikus értelmüktől, póré, köznapi jelentésüket „fordítja le” az érzéki képek nyelvére. A *Babyloni Paráznában* pl. nem a pusztulásra ítélt bűnös város jelképét látja, mint forrása, hanem valóságos cédát s egyben valami gigantikus bujaság, kozmikus erotika mitikus őstípusát. A „fohászokban” visszaszorul a meghökkentés, a kontraszt, az esztétikai tarkaság törekvése; H. Sz. hitetlen imát mormol, engesztelő, kérdő, konstataáló szavakat intéz halott vagy élő szeretteihez. A megszólítás akkor is a személyes meghittség hangulatát sugallja, ha a beszélő adós marad a vigasz ígéretével (*Te már tudod, Elmaradt találkozás*). A rilkei maxima feltételes módú parafrázisa („megváltoztatnánk életünket”) a szebb eszményeitől búcsúzni kényszerülő ember mélabús sóvárgását érzékelteti. Végül a négy „álomlátás” közül az első kettőben a decemberi ciklus groteszk felhangjai rezegnek tovább az álom és a való, az ideál és a reál otromba szétválásának motívumában, a folytatás pedig a menthetetlenség, a megválthatatlanság tudatában a végzet vállalásáról szól, a külső sötétségre kárhoztatott ember utolsó póztalan hőstettéről: „Fél rettenetesen. / Mégis lenyomja a kilincset, / mint aki fegyvertelenül / lép be a tigris ketrecébe.” (*Rég elhagyott szobák*) A keserű illúziótlanságnak is vannak fokozatai; H. Sz. és vele a költő mintegy lefelé lépked a hónapok, napok csigalépcsőjén. A mesteri ciklusszerkezet a homályból az áthatolhatatlan sötétségbe botorkáló lélek útját követi az *Önállóság* maradék lehetőségeinek kutatásától a *Félszeg tragédiákat* beismerő bánat fokozatán át a *Csüggedés* melankóliájáig.

A kötet versei többnyire az álom, a félálom, az elmosódott emlék, a látomásos képzelődés lélekállapotában fogantak. Tárgyi világukon nem a nappali tudat fénye ömlik el, hanem a fél-öntudat derengése, a bennük foglalt állítások szubjektivitását és bizonytalanságát rövid grammatikai áttekintés is bizonyíthatja. Gyakran már az igei állítmányok jelzik a mondat tartalmának személyes érzékeléshez, észleléshez, fiziológiai vagy szellemi tapasztaláshoz kötöttségét (látom, emlékszem, nem feledtem el, nem tudjuk, hallani vélte stb.); kételyt sugall a kérdőmondatok és az eldönthetetlen vagylagosságok sokasága („Volt-e értelme?”; „Láttam vagy álmodtam talán?”; „egy elfelejtett álom / vagy egy korábbi élet föl-fölvillanó emléke”).

Álomszerűsége vallanak a homályos, valószínűtlen helyszínek s a szó ontológiai értelmében kétes egzisztenciájú alakok, akik ezt a világot benépesítik. Az óceán vagy a sivatag egyhangúsága vonzza Kálnoky képzeletét, de nem a fenség mozzanata ragadja meg, hanem az embert elnyelő kietlen végtelenségé, a víz alatti szürke egybemosódásé. Hol „lakatlan homoksivatagban, / szinte holdbeli tájon” jár, hol „átláthatatlan ingóványban”, hol pedig magányos sziklazátonyon tűz rá vagy alteregójára „a trópusi orgyilkos nap korongja”. A napsütés elviselhetetlen izzása a teljes elsötétüléssel, a vak tapogatózás és hallgatózás kényszer-

rével váltakozik. Emberi léptékű tájai is a terméketlenség vagy a végpusztulás képzetét keltik: a vetkező sziklák meddő asszonyokká változnak át, a város lánokban áll, a kihalt erődöt patkányok lepik el; az ember „fölségesen forgó színpadon” kering vagy márványszobrok, koporsók közt tántorog. Minden változat a végétélet felé mutat, az apokaliptikus jóslat szükségszerű bekövetkezését előlegezi: „Egyszer majd mind, mind elveszünk / tűzőzönben vagy vízözönben, / megégünk, megfagyunk, megfulladunk.” (*Egyszer majd*) Az eszkatologikus háttér előtt a haláltáncokra emlékeztető menetben vonulnak el azok a lények (arcok, testek), akik egykor fontosak voltak, legalábbis jelentettek valamit a lírai én számára. Hajótöröttek, vízbefutak, hasztalanul megkövetett halottak, régi kísérletek, *Fantomok*, „sosem látott alakzatok”. Az élőket érthetetlen helyzetbe került különcökként ábrázolja Kálnoky (a meztelen lepkevadász, a felhőkarcoló csúcson piruettozó táncosnő), vagy az elhidegült, közömbössé vált idegent, az „élő Bálványt” fedezi föl bennük.

A lélek félhomályos zónájáról szerzett értesüléseit Kálnoky – s ez egyik legrégebbi, legjellegzetesebb tulajdonsága költészetének – szigorú logikával, a térképkészítők precizitásával, a moralisták elkötelezettségével adja tovább az olvasónak. Tárgya a káosz és a szorongás, legfőbb eszközei a világosság, a szabatosság, a tömörség. Ha nem is vesz búcsút a trópusoktól, a kötet szövege jóval szegényebb szóképekben, mint a *Magánzó*- vagy a *Homálynok*y-ciklusok előtti korszakaiban volt; nyelve puritánabb, racionalisztikusabb lett, inkább értelmezni akar, mint sejtetve érzékeltetni. Vannak persze emlékezetes, szép metaforái, erőteljes hasonlatai, az egészet a kinagyított részlettel helyettesítő metonimiái. A „szívdobogás a fatörzsben”, a „vérző csillagok”, a „tűzijáték-szerelem”, az „arc kirakatában” kialakuló lámpák képei expresszívek, emlékezetesek, a mulasztások utólagos bepótlására irányuló erőfeszítés meddőségét ilyen újszerű, groteszk, szemléletes hasonlattal érzékelteti: „Mintha egy kopasz / férfi keresné, gyűjtögetné / erdön, mezőn, szobában / régen kihullt hajszárait.” (*Ami örökre elveszett*) Egyszer-egyszer az alapmetafora részletezésére, analitikus kibontására is vállalkozik, átmenetileg visszatérve első kötete Baudelaire-i képgazdagságához, látomásos allegorizmusához (*Zenekar, Féltség tragédiák*). Többnyire toposzokból alkotja meg képeit, „gyertyalángnál megpörköldött lepkékről” beszél, a teatrum mundi képzetét újítja meg; a felelősséget „belülről nyomasztó súlyhoz” hasonlítja, amelyet beletörődve hurcolunk „az évek kaptatóján” (*A súly*). A kép gyakran didaktikus célzatot szolgál, és parabolává, példázattá alakul át, mondjuk, a szélkakas és a villámhárító élettapasztalatot tömörítő ezópuszi történetévé. A példázat az alapeszme sarkítására, aforisztikus kidolgozására biztat, aminek a kötetben a *Vadászat* az egyik legeredetibb példája: „Bokrok között elcsörtet a szarvas. / Egy ismeretlen kéz röpít / a vadász szívébe ezüstgolyót. / Néha mégis győz az igazság; / nem a nemes vad hullik el, / hanem a nemtelen gazember!”

Máskor a képköltésnek még erről a nyilvánvalóan gondolatiság szolgálatába állított változatról is lemond. Beéri a megállapítással, nem illusztrálja, hanem csak kimondja a törvényeket, a tényeket, természettudományosan száraz hangot használ: „A szervetlen megőrzi arcát, / legföljebb megkoptatják egy kicsit / az évmilliók.” (*Agnoszkálás*) „Belénk ültette valaki vagy valami / a művészetek magasabbrendűségébe / vetett hitet.” (*Káprázatok*) Ez az összefoglaló-

kinyilatkozató modor jó termőtalaja az aforizmának, általában azoknak az alakzatoknak, amelyek közérdekű gondolatok vagy tanácsok sűrített, megjegyezhető, szellemes formában való kifejezésére alkalmasak: „A káposzta is elfogy, a kecske is éhen marad.” „Emelkedjete magasra a saját / szárnyatokon”; „a gazdagnak még több adatik, / a szegénytől a kevés is elvétetik” stb. A lekerékített, külön is megálló, szállóigeiként alkalmazható mondatok gyakran csattanóként a vers végére kerülnek, ilyenkor a váratlanság, a paradoxia különösen megnöveli hatásukat. A többnyire igen rövid, gondolati fogantatású versek (vannak köztük 3–5 soros epigrammák, de a hosszabbak is csak ritkán nyúlnak tízegynéhány sornál tovább) több más efféle invenciózus megoldással is „kárpótolnak” a metaforákkal való takarékoskodásért. A cím ironikus ellentétben állhat a vers szövegével: a *Szövetségben* síríg tartó kölcsönös gyűlölködésről, egymás mérgezéséről olvasunk, a *Megváltás* az ellenkezőjéről szól annak, amit címe alapján várnánk. Ötletes szójátékok teszik szórakoztatóvá s egyben, a lapidaritás igényének megfelelően, jól bevéshetővé, elraktározhatóvá a kötet jónéhány darabját. Az *Ásatásokban* nyolcszor fordul elő az 'ás' hangsoport, több ízben, már a címben is, szójátékszerű konfigurációban. Másutt a 'lencse' szó kétféle jelentésének szembeállítására (az optikai lencse, ill. a főzelék) ad alkalmat a költőnek mulatságos fordulatok beiktatására.

Az utóbbi példában Ézsau és Jákob egy tál lencsével kapcsolatos ószövetségi esetére történik utalás, sokadszor figyelmeztetve a komoly vagy parodisztikus idézet, alluzió, rájátszás mellőzhetetlen szerepére a kötet poétikai hatástényezői között. Aranytól Jékelyig („*Egy dérütött pasas*”), Joyce-tól Kalkáig, a népköltésztől Shakespeare-ig sorolhatnánk a tudatos áthallásokat, melyek közül – eddig is kitűnt – fontosságban, a stílust, a frazeológiát is átszínező hatás erejének dolgában a bibliai ihletés jóval megelőzi a többbit. A Jézust utánzó méltatlanságára, a Jelenések átértelmezésére, a példabeszéd és a szentencia szerepére láttunk már példákat. A pusztulás képei (a sáskajárás, a tűz- vagy vízőzön) ugyaninnen származnak, a prófétikus fenyegetőzés szólami ugyancsak („akkor majd leszen / sírás, jajgatás és fogaknak csikorgatása”; „Jaj annak, akit...”). A sziklából vizet fakasztó próféta képe Mózesre utal, a vadállat ketrecébe fegyvertelenül belépő emberé még távolabbról Dánielre. Mindezen túl a szöveg stilizáltságát, legalábbis egyik rétegéét, a Kálnokynál mindig csak meghatározott művészi céltalalkalmazott régiesítés tendenciája jellemzi. Nem ritkán él a mai köznyelvből kikopott szenvedő igealakokkal (megszámláltatott, adatik, elvétetik), az inverzióval („Emlékszem ízére a vérnek”), egy-egy szó archaikus stílushatású alakváltoztatásával (avagy, leszen). S nem utolsósorban a biblikus hangvétel is magyarázza a gondolatalakzatok, kivált a parallelizmusok sokaságát, változatosságát, stilisztikai affektivitását a szövegben.

A puritánság, a díszítetlenség stílustörekvése jól megfér a versmondattani leleményességgel, a költészet szintaxisban rejlő lehetőségeinek kihasználásával. Az azonos típusú mondatok egyhangú morajlása, a monotonia váratlan megszakítása, az intonáció és a nyelvtani modalitás (kijelentés, kérdés, felszólítás) változtatása mind külön stílusértéket hordoz az *Egy mítosz születése* verseiben. Kálnoky ebben a szférában is előszeretettel fordul egyszerűnek, kézenfekvőnek látszó megoldásokhoz. Vannak rá példák, hogy csupa rövid kijelentő mondatot ír le

egymás után, de a grammatikailag is érzékeltetett blazírtság csak álarc, vagy inkább a kudarcokhoz hozzászoktatott ember önvédelme az előre számításba vett csőd bekövetkezésekor (*Csillagpucválás*). A homogeneitás hasonló elve alapján épül föl, de történetesen feleletet nem váró, „költői” kérdések mondattégláiból, a másutt is említett *Mit ér?* c. vers. A *Tehetetlenségben* minden sor külön mondat, a páratlanok kérdő, a párosak kijelentő módban állnak. „Ordítsak-e? / Szégyelleném. / Káromkodjak? / Mit tegyek, ha nem tudok! : Köpjem szembe magam? / Csak a tükörben van rá lehetőség. / Köpjek le másokat? / Még megtiszteltetésnek veszik. / Miért, hogy mégis elvörösödöm?” Az első nyolc sor (négy kérdés és négy felelet) szabályos belső dialógus, a válaszoló észérvekkel hártja el a lázadásnak, lesújtó véleménye kinyilvánításának azokat a módjait, melyeket másik énje sugall. Az utolsó kérdés azonban mélyebbről szakad föl, mint az előzőek, s megválaszolatlanságában nem egyszerűen a szimmetrikus kompozíció külső formái szándékának engedelmeskedik, hanem az önmagát sem kímélő morális igényesség racionális érveket lebíró elementáris erejét érzékelteti.

Ezek aránylag egyszerű példák, s a kötet egészét szem előtt tartva tipikusabb náluk az olyan szerkezet, amelyik legalább kétféle mondatalakítási elv kombinációján, feszültséget és kiegyenlítődést kifejező összhatásán alapul. Az aprózás, a szaggatottság technikája jegyében kezdődő *Elmaradt találkozás* mondatai a vers második felében deltaszerűen kitágulnak, az „Olyanok leszünk” kezdetű nyolc és fél sor, bár valahol pont szakítja meg, igazából egyetlen fölívelő, majd leszálló szólamívet alkot. Hasonlóképpen jellegzetesek azok a verstípusok, amelyekben a bevezető kérdésekre véglegességet, változtathatatlanságot szuggeráló kijelentések következnek (*Talányos kérdés*), vagy amelyek valamilyen tézist, átfogó érvényű kijelentést bocsátanak előre, majd példákat sorolnak föl igazolására (*A vágóhíd*). Kálnoky racionalizmusa, érthetőségre törekvése magyarázhatja, hogy a hiányos mondat nála ritka. A nominális stílusra idézhetnénk néhány határos passzust („Gyertyák a színes ablakok mögött, / az ágyban suttagások, / fogadkozások”), de a kálnokyas „tollfogás” markáns példájaként említsük inkább a *Csüggedést*. „Mikor hazafelé hajtják a nyáját, / mikor az arcok már bealkonyodnak” – időhatározói mellékmondatok sorjázna a versben, egyre csak csigázva kíváncsiságunkat az elhalasztott főmondatra, hogy a tetőpont, a climax után negatív poén következék befejezésül: „mikor belátjuk, hogy magunk vagyunk / s magunk leszünk örökre, / mikor satöbbi”. Ezzel a „satöbbivel” a költő nyilván nemcsak meglepni akarja az olvasót, hanem beavatni is a végzetváró otthonosság különös állapotába: annyira ismeri, hogy már ki sem kell ejtenie, végig sem kell mondania a pusztulás szavait. Fölfoghatnánk e tízsort úgy is, mint a *Bálnák a parton* iker-versét, amelyben szintén „mikor” bevezetésű alárendelői mellékmondatok halmozódnak, de végül a főmondat (a sírást, fogcsikorgást jósoló bibliai idézet) is elhangzik; ehhez hasonló tematikai, poétikai és retorikai kapcsolódások egyébként nagy számban fordulnak elő a kötetben, erősítik a ciklusok összefüggését, a részek kohézióját. De a *Csüggedés* megértéséhez nincs szükség a másik vers záró sorainak „ráértésére”; az ellipszis (kihagyás) műfogását Kálnoky már *A labirintusban* alkalmazta, csak ott éppen a kárhozat terét írták körül az „ahol” kezdetű, mondathosszúságú sorok.

Ritmika dolgában a kötet a *Magánzó*-ciklussal kezdődő korszak prózaiságából, csaknem teljes kötetlenségéből visszahajlik az azt megelőző periódus félszabados-vers-típusához. A sorok hosszát a mondandó és a lélegzetvétel igényei együtt határozzák meg, a rímek elmaradnak, valamely metrikai skémához sem ragaszkodik szigorúan a költő. A szövegek többségében mégis olyan alaplejtést, szabálytalanságok ellenére kihallható ritmikai elvet veszünk észre, hogy a hosszabb narratív költeményekkel ellentétben nem támad kétség versszerűségük, sőt versmivoltuk iránt. Ez a skéma vagy keret igen gyakran a hagyományos jambus; a *Mit ér?*-ben pl. már-már iskolásan szabályos ötödféles jambusokat találunk („Mit ér becsapni önmagunkat?” „Ha újra s újra visszajönnek”), de a többi sor is alkalmazkodik ahhoz a követelményhez, hogy legalább az utolsó teljes versláb jambus legyen. Az ilyen tiszta eset azonban meglehetősen ritka. Általában többféle ritmusémlék idéződik föl a versekben, s feszültség van az időmértékes remiszcenciák ill. az ütem- vagy a mondathangsúlyok között is. Így van ez mindjárt a kötetnyitó *Ami hátravan* c. versben: „A szívdobogás a fatörzsben, / a mellkasban szaporodó évgyűrűk szorítása / intó jel. Nem tartozol többé a láthatatlanok / közé, akiket nem vesz észre s elmegy mellettük / a halál. / A te időd már megszámláltatott.” A változó szótagszámú rímtelen sorok nem alkotnak szilárd metrikai rendszert, mégis jellegzetesen versszerű benyomást kelt a jambikus és anapestikus, ill. a spondaikus lábak gyakorisága, amely az élethez ragaszkodó, fölfelé törni akaró erőfeszítés meg a visszafogó, lassító tendenciák küzdelmének ritmikai aláfestése. Olyan szólamegységekkel szemben, mint pl. „A szívdobogás a fatörzsben” vagy „A láthatatlanok közé”, mintegy a gyászzene elnyújtottságát, rituális komorságát szuggerálják a szinte csupa hosszú szótagból álló szövegrészek: (az) „évgyűrűk szorítása intó jel”, „s elmegy mellettük a halál”, „már megszámláltatott”. A mondathangsúlyok jócskán eltérnek a sorvégektől és a skandalható egységektől, de a vers szépen példázza az enjambement-technika jelentést dúsító szerepét a „naplóban”. Az új sorba áthajlított „intó jel”, amely egyben mondatvég is, különös nyomatékot nyer ettől az elhelyezéstől, fokozva a figyelmeztető előrejelzés baljosságát.

✓ Kálnoky nem kacérkodik a napjaink neoavangardjában ismét népszerűvé vált vizuális-költői törekvésekkel, de alkalmilag fölhasználja eredményeiket mondandója erősítésére, a komplexebb hatás érdekében. Ilyenkor is a nyelvi kifejezés szabatosága és szépsége marad számára a vezérelv, de a versképnek, a sorok hosszúság szerinti elrendezésének emblematikájával is számol.

*Új égitest születik.
Pályája feketébb a feketénél.
Láttára megállnak döbbsenten a felhők,
az úszó jégtáblák a partra csapni nem tudó tavon.
Kíváncsian dugják ki fejüket
a vízbe fúltak, hogy azonmód
sietve alábukjanak.*

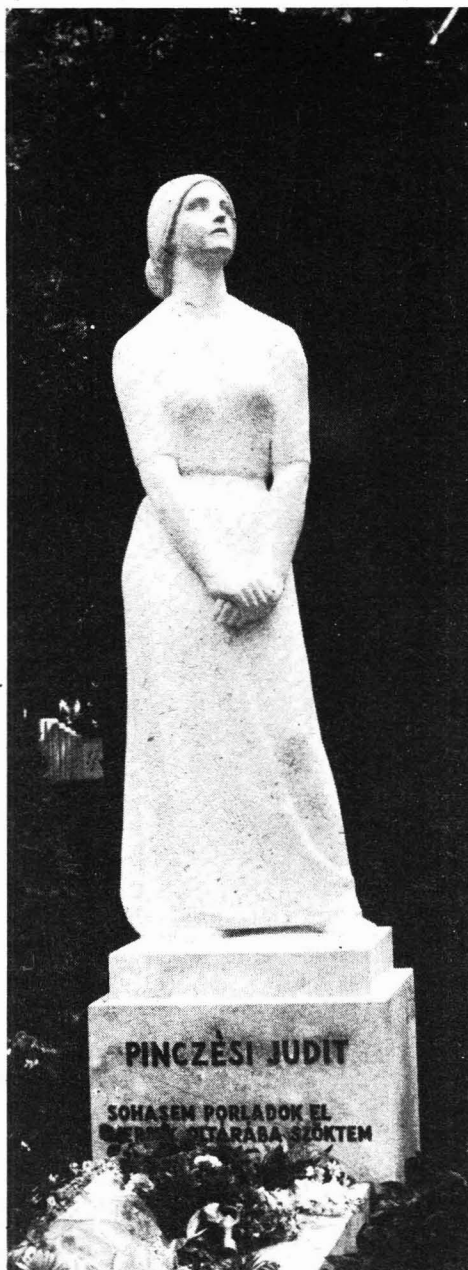
A *Születés* geometriai alakzatát egy négyzet és a hozzá jobboldalt csatlakozó egyenlőszárú háromszög kombinációjából keletkező ötszöggént határozhatjuk

meg. Előbb egyre hosszabbodnak, majd a középső, tükrös szimmetriatengelyt alkotó 16 szótagos sor után egyre rövidebbé válnak a sorok. Ez a vizuális elrendezés a kibontakozás és a visszazsugorodás képzetét kelti, idomulva a gondolati ívhez, amely a születés mozzanatától indul, és az alábukásával fejeződik be; az új jelenség előbb döbbenetet és kíváncsiságot vált ki, aztán minden visszasüpped a szorongással átítatott közönybe. A háromsoros *Az álmodóban* a rövid középső sor a mérleg nyelveként funkcionál a két hosszabb szélső között, grafikailag is ábrázolva azt az egyensúlyt, kiçserélhetőséget, amely az álombeli és az éber létezés viszonyát Kálnoky fölfogása szerint jellemzi, s amelyet a páratlan sorok szó-készletének egymást keresztező, chiasztikus sorrendje is aláhúz:

*Arról álmodott, amit már megélt
valaha. Ébredés után
azt élte meg, amiről álmodott.*

Az *Egy mítosz születése* azokat a vonásokat erősíti Kálnoky portréján, amelyek az idős költő folytonos megújulási képességét, kísérletező kedvét, mindig más dimenzióba vagy perspektívába helyezkedő szellemi elevenségét rajzolják ki. Alakváltásai, metamorfózisai nemcsak az alapjában tragikus világfölfogásra hajló költői karakter másfajta tulajdonságait: játékosságát, humorát, groteszkre való fogékonyságát bizonyítják, nemcsak az életmű esztétikai spektrumát teszik mind gazdagabbá, sokszínűbbé. E művészi stratégia mélyebb indítékai közül kivált kettőt érdemes kiemelni. Az egyik az individuális-sors vagy végzet elleni harc problémakörét érinti. A költő – mint minden embertársa – ki van szolgáltatva a biológiai és a szellemi-erkölcsi rontó hatalmaknak, de a hanyatlás föltartóztatására megifjítja lelki erejét, fogékonyan figyel az újra, az élet döntő ismervét, a teremtő változást választja ars poeticája sarkkövéül. A hang- és formaváltásokkal egy új életszférába hatol be, új aspektusból ismeri meg a világot, a költői megnevezés mágikus erőforrásához folyamodik. A másik motívum az az ellenkezés, amelyet a költészet szerepválságáról, funkcióvesztéséről sokak által hangoztatott tétel ébresztett benne. Nemhiába írta meg, pályatársai helyett is, *A magyar költészethez* c. hatalmas ódát; hűséges tanítványként föltámasztani akarja a nagyszerű hagyományt, az igazmondó, a sorskérdésekre tapintó, a nyelvet és a nemzetet megőrző lírát. Olyan cél ez, amelyért érdemes meglepetésekkel előállni, maszkokat cserélni, izgalmasan újszerűnek mutatkozni. Kálnoky tudja, nem a népszerűség a költészet mércéje, de azt is, amiről sokan megfélekednek: az ezoterizmus, a kevesekhez szólás sem garantálja remekművek születését; az érték dolga valahol másutt dől el. Ha verses-regénnyé kerekedő elbeszélő ciklusaiban olyan populáris művészetre törekedett, amely mégis mindenestül értékes irodalom, most az életről és a halálról évtizedek alatt kialakult komor, figyelmeztető vízióját foglalja össze a maga „kis testamentumában” úgy, hogy költői bölcséletét hirdetve nem mond le az érthetőség, a szellemesség, a sokakhoz eljutó természetes beszéd előzőleg meghódított vívmányairól.

Pinczési Judit

Legenda

Karbidlámpa.
Kialudt.

egy sziklasír
egy viadukt

Lappangó léptek –
a kőfalhoz érnek.

Beomló sötét.

lándzsahegy
legenda

„Halálnak halálával halsz itt,
ha tettenérnek”

érvek
ellenérvek

„A múmiák méregzománokban élnek”

Rangsorolt léptek –
visszatérnek.

Parázs-eső, láng.

Varázs-
lat. Véték.

sziklasír
viadukt

Léptek
újra-léptek –
hazaérnek.

Víz-eső, parázs.

házaló legenda

„Halálnak halálával haltok,
ha –

érvek
ellenérvek. Múmia-értelem.

Félelem.

„Légy velem, eleven
s védtelen vagyok”

évek
ezredévek

Telehold.
Ragyog.

Kezdet

A könyörgést én kezemmel befejeztem.

*Felülnek megvágott ablakszemek
Mikor a víg szél hátranyom
Mégse gyere hulltomra el
Magam uszályát vállalom*

*Agyam csigái víz alatt
Rázkódnak iszapos ágakon
Akár egy közös nagy nevetés
Barátom, homlokom válladon*

Türelem

*A rend lakcímeit
a név nélküli csend
nem adta ki.*

*Célzatosan bolyongok
és várom, hogy három
legkedvesebb álom
hazatalál.*

Óra

*Nyakamban egy stopper-
óra
Futok, holnap virrad-
óra.
Meg is érkezem,
ha megérkezem. Futok,
velem fut az óra,
és így holnap virrad-
óra
le is mérhetem,
mire érkezem, ha
megérkezem. Futok
nyakamban az óra.
eltörött a mutatója.*

„**H**a kérdezzük, ki volt Pinczési Judit, az igazságnak mindenben megfelelő feleleteink mögül egy fiatal lány néz vissza ránk, aki Debrecenben született és Budapesten halt meg, súlyos betegség után, aki elvégezte az egyetemet, diplomát is kapott, akinek több verseskötete megjelent, és mesterségének szinte minden műfaját művelte, tudta a legnehezebbet is, gyerekeknek írni, legmagasabbra lírai műveiben szállt, de kiváló, feszes prózát alkotott, amikor éppen így akarta kifejezni magát. Ismerete a tréfát, tudott szívből nevetni és nevetetni, paródiáiban is kutatta a lét-nemlét kérdéseit, hagyatékban ránk maradt meditációi azt jelzik, gondolkodónak is jelentős volt, s a posztumusz művek számos meglepetéssel szolgálnak majd az olvasónak... Ma, amikor rá, Pinczési Juditra emlékezünk, ne elégedjünk meg mi sem az iménti adatsorral, hanem kíséreljük meg megidézni őt, méghozzá a saját módszerével. Milyen volt hát Pinczési Judit? A leghitelesebb adatszolgáltatóhoz fordulok, hozzá magához, aki olyan biztosan, olyan szomorú pontossággal érezte, életét rövidre szabták, gyorsan el kell kiáltania az üzenetet, amelyet nekünk szánt, és ki is mondott, míg egy alvajáró biztonságával megjárta keresztútja állomásait. Kérdéseinkre csak a versei felelhetnek hitelesen, közeledjünk a holt szerzőhöz az önmaga jelezte ösvényeken.”

Szabó Magda —

VIRÁG ANNA (Regényrészlet)

Sághy Miklós, a frissen doktorált ügyvéd megkérte Virág Anna tanítókisasszony kezét. Álltak a kis ház gerendás szobájában, hallgatták a csendet. Az öregek nem mozgolódtak. Ilyenkor, ha a fiatal tekintetes jött hozzájuk, behúzódtak a hátsó szobába.

Anna most, a leánykérő pillanatban rájuk gondolt, akik aggódva nézték Miklós közeledését, egyre sűrűsödő látogatásait. Mert gyakoriak lettek a hazakisérgetések, nagyon gyakoriak. Miklós rendszerint megvárta az iskolában, együtt jöttek haza estefelé. Anna jóformán az iskolában élt; reggel elment, délben csak éppen hazalépett bekapni az ebédjét, és már ment is vissza. Újonnan festette, vonalazta a táblákat, szakadatlanul rajzolta a szemléltető képeket és ábrákat, ebbe a munkába még Dórikát is bevonta. Az asztalossal megjavíttatta a padokat, az ajtókat, a nagyobb gyerekekkel kimeszelték a termeket, folyosókat. Énekkart szervezett, kézimunkára szoktatta az ügyesebb lányokat, kertészkedésre a fiúkat, még színdarabot is próbáltak. A szemközti csendőrőrs zöld zsalugáteres ablakában bajuszát egyengette a fiatal törzsőrmeister, ha az előkertben dolgoztak; a szomszédos községházáról át-átszaladt a segédjegyző, buzgón ajánlotta föl segítségét, ha súlyosabb darabokat emelgettek; meg-megállt és benézett a gazdatiszt, hátslovát a kerítés lécéhez kötve. – Hiába, ahol csinos a kisasszony, ott csinosodik az iskola is! – udvarolt át a farszomszédból az öreg jegyző, ha délutánonként a fenyőfái körül kertészkedett, és átnézett az iskola terciájára.

Miklós egyre gyakrabban állított be az iskolába, egy-egy könyvvel a hóna alatt érkezett, amit aztán följánlott a gyarapodó iskolai könyvtárnak. – Nem is gondoltam volna, hogy ennyi gavallérod akad – nevetett Dórika, és belekarolt Annába. – De tudod-e, hogy leginkább ennek a mi szegény Miklósunknak a fejét zavartad meg? Már egészen elhanyagolja miattad a prókátorságot, minduntalan hazafutkos Pestről, csak borotválkozik, inget vált, alig várja, hogy ideérjen az iskolába.

Dórika kacsintott is hozzá, mint akinek nagyon tetszik a kis sógor zavarodottsága. Anna azonban komoran megállt, nem akaródzott neki erről senkivel beszélni. – Hanem, Dórika – ütötte el a szót másfelé. – Van itt egy kislány meg egy fiúcska, pusztai teremtések. Szeretném ajánlani kettőjüket, ha egyáltalán én ebbe beleszólhatok, új alapítványi diáknak. – Hát... – nevetett Dórika –, talán Miklóssal kellene megbeszélned. Nézd, már itt is van! Csak emlegetni kellett – súgta még vidáman, és hóna alá csapta vázlatfüzetét, kilépett a kapun, hagyva Annát a pironkodva érkező, haját kotrogató Miklósnak...

Annát most mégis meglepte Miklós hirtelen bejelentése: hogy feleségül kéri. Annál is inkább meglepetés volt ez, mert a komoly fiú eddig semmi ilyesmiről nem beszélt. Egyetlen szót sem ejtett, ami kettőjük viszonyára utalt volna. Most azonban, ahogy egymással szemben álltak, megfogta a kezét, mind a kettőt.

- Szeretlek, Anna.
 - Én is téged – mondta a lány.
- Megcsókolták egymást.
- Mit szól ehhez a családod, édesanyád? És mi lesz az én öregszüleimmel? – kérdezte aztán Anna, kibontakozva a hosszú ölelésből.
 - Édesanyám azt mondta: attól a perctől, amikor a feleségem leszel, leányának tekint. Én vele mindent megbeszéltem, mielőtt idejöttem.
 - Akkor most én következem. Átmegyek a nagyszüleimhez – fordult meg Anna.
 - Várj, én is megyek. Meg kell kérnem a kezedet.

Augusztus végén esküdtek egy budai templomban, lakást is Budán béreltek, közel az öreg Sághyék lakásához, amelyben az ügyvédi irodát is fönntartották. Itt most Dórikáék laktak, az irodát Dénes örökölte, miután Sághy Bertalan, az öreg tekintetes a birtokára ment gazdálkodni. Az öregúr a kommün bukása után „túl-ságosan exponálta magát”, ahogy a családban mondogatták, kommunistákat védett, később más baloldaliak perébe is belebonyolódott, jelessé téve magát, elannyira, hogy maga is a megbízhatatlan baloldaliság és a kommunistaság gyanújába keveredett; évek során pedig ezek a perek elhasználták, „megrendült egészségi állapotára való tekintettel” engedett a család, főként Matild asszony kívánságának, visszavonult, az irodát Dénesnek engedte át. Ebbe az irodába lépett most be Miklós, magára véve apja „rossz hírét”, de Dénes bélyegeit is, aki ugyancsak baloldaliak pereibe bonyolódott, főként emigránsok vagyoni jogi huzavonáit, később újságírók, írók pereit vállalta. Miklós beleástá magát az akták súlyos tömegébe, s amíg Dénes Bécsre, Berlint és Párizst járta, ő itthon loholt bíróságról bíróságra, fővárosi és vidéki tárgyalásokra, tömött aktatáskával, utazóböndbe sebtében csomagolt inggel, pizsamával.

Anna ragaszkodott a munkához, peremvidéki elemi népiskolai állást kerestek, találtak is Óbudán egy főként gyári munkások gyerekeiből álló iskolát. Igazgatója, aki babos nyakkendő és azonos anyagból készült díszsebkendőt viselt, nem győzött eleget csodálkozni, hogy egy úriasszony, egy budai ügyvéd felesége éppen ilyen népiskolában kíván tanítani. Ravaszkan pislogott, mint aki sokat tud, ám végképpen nem értette azt a fáradhatatlan buzgalmat, amivel az új tanítónő munkához látott, maga köré gyűjtve a legelesettebb családok gyerekeit, akiket szakadatlanul látogatott is otthonukban, akikből énekkart szervezett, akiknek rajzkört indított, a nagyobb lányokat kézimunkázni, főzni, befőttet eltenni tanította, tanfolyamon tanította az elemi szabást-varrást, a kézikötést. Kirándulásokat szervezett Aquincumba, a Római-part fürdőjébe, máskor pedig múzeumba, színházlátogatásra vitte gyerekeit, ilyen-olyan hangversenyre, kiállításokra. Ferde szemmel néztek Annára kollégái is, akik legszívesebben már délben betették maguk után az iskola ajtaját, hogy másnap reggelig ki se nyissák.

Ebben az időben mindenre ráért, úgyszólván az iskolának élt. Mivel Dórka az esztendő nagyobb részét anyósával falun töltötte, Dénes pedig szabad idejében hozzájuk utazott kis Fiat-topolinóján, Anna megörökölte a házvezetőnőjüket, egy

halk szavú, idős lányt. A szorgalmas Teréz már inkább családtagnak számított Ságheknél, gyorsan ki is vette Anna kezéből a háztartást, mint aki annak sorát legjobban ismeri a családban, szelíden mondta: tessék csak nyugodtan végezni az iskolai munkát. Így aztán a „legfiatalabb tekintetesnek” arra is volt ideje, hogy a férjének segítsen, gyorsan megtanult az írógéppel bánni, a peres akták között eligazodni. Még színházba is eljutottak Miklóssal, az Operába, egy-egy irodalmi estre is, mert Miklóst érdekelte az irodalom. Rengeteg könyvet tartott, két szoba könyvvvel volt kibérelve, Anna bőven válogathatott olyan írók és költők között, akiknek nevét sem hallotta a líceumban. Szerette, ha Miklós könyvei között olyanra bukkant, amelynek belső címdalán a szerző ajánló bejegyzését találta. Ha férje elutazott, magányos estéin ezeket vette sorra, a csodálkozó Teréznek is megmutogatta őket. Volt itt könyv, a *Légy jó mindhalálig*, Móricz Zsigmond ajánlásával, Babits Mihálytól, Szabó Dezsőtől, Kosztolányitól, s aminek Anna a legjobban megörült, Illyés Gyulától egy friss, a *Puszták népe*. Ezt aztán kétszer is elolvasta, még Teréznek is olvasott föl belőle, mivel ő is pusztai származék volt. Elnézegette a szerző keze vonását: „Sághe Miklósnak meleg barátsággal, kézfogással.” Megdőbentette ez a könyv, hiszen olyanról írt benne a pusztáról elszármazó író, amiről Anna nem is sejtette, hogy irodalmi téma lehet.

Miklóson is sokat töprengett ezeken az estéken, hiszen alig ismerte őt házasságuk előtt. Csodálkozott rajta, hogy annyira érdeklődik az irodalom, főleg a falusi néppel foglalkozó irodalom iránt; korábban azt képzelte, hogy Miklós kizárólag a jogi könyveket bújja. Különösen meglepte, amikor az is kiderült, hogy Miklós maga is ír; amikor megmutogatta cikkeit, tanulmányait a különböző újságok és folyóiratok hasábjain, s kiderült, hogy ezek egytől egyig a dunántúli falvak és puszták népéletéről szólnak. Ezek után már nem csodálkozott, ha Miklós peres ügyeinek gyér szüneteiben esténként, éjszakánként terjedelmes kézirat paksamétáját vette elő, ezen dolgozott. Később kérte Annát, hadd diktáljon gépbe egy-egy újabb részt, fejezetet. Ilyenkor maga köré teregette a sokféle jegyzetet, dokumentumot. Könyvet készült megjelentetni *Dűlőúton, országuúton* címmel, amely főként a faluról, pusztáról elszármazó városi napszámosokkal, gyári és építőipari munkásokkal, vasúti alkalmazottakkal, hivatali szolgálkkal foglalkozik. Ezeknek sorsáról részletes adatai voltak, még azt is külön osztályozta, hogy milyen lakást laknak, mit esznek, miként ruházkodnak, kikkel házasodnak; gyerekeiket milyen módon iskoláztatják, miféle orvosi ellátásban részesülnek, mik a betegségeik, miben haláloznak el. Anna nem győzött eleget ámulni rajta, mi minden foglalkoztatja az íróféle embert, hiszen neki az irodalom úgyszólván a bánatos honfidalokat, a könnyeztető szerelmi történeteket jelentette, a Gyurkovics fiúkat és lányokat; legjobb esetben is azt, hogyan kell jó kiállással szavalásba fogni: Hadnagy uram, hadnagy uram! Mi bajod van, édes fiam . . . vagy a radványi sötét erdőt, ahol halva találták Bárczi Benőt.

Lelkesen olvasott, mintha lemaradást kellene pótolnia, és odaadással segített Miklósnak, még úgy is, hogy híreket hozott óbudai tanítványairól, a szüleikről, otthoni és munkahelyi viszonyaikról. Miklós még egy osztálynyi statisztikát is készítettet vele, és beledolgozta a könyvébe; azt mutatta ki, milyen tehetséggel áldottak a gyerekek, milyen eredménnyel végzik elemi tanulmányaikat a vidékről fölkerült munkások gyerekei. Arra is kérte Annát, nézne utána az iskolai

irattárban, hogy húsz évre visszamenően az iskolából hány iparos, kereskedő, értelmiségi, esetleg diplomás került ki, hányan maradtak a szülők szintjén vagy alatta, hányan kallódtak el munka nélkül Budapest mélyeiben.

Nyaranta is a könyvön dolgoztak, egyszer még a Balatonra is magukkal vitték, ahol villát béreltek. Amikor készen lett a végleges kézirat, és Anna letisztázta három példányban, Miklós kérte, hogy mottóul gépelje föl a címlapra egy ismerős fiatal költő, a nemrég elhunyt József Attila szavait: „Ezer esztendő távolából, hátán kis batyuval, kilából a népségből a nép fia.”

Ezután kezdődött a kiadás kálváriája. Miklós keserűen jött haza már az első kiadótól. Azzal kapta vissza a kéziratot, hogy túl kemény, következtetéseiben túlságosan messzire megy, az hallatszik ki már a címből is, hogy ez egy *dűlő ország*. – Hogyan lehet ezt kiolvasni belőle? – lepődött meg Anna. – Úgy, hogy egyébként valóban egy dűlő országban élünk – mondta Miklós. – És ezt a kiadó is tudja. Csak éppen nem meri vállalni. Főként azt a tendenciát tartja megemészthetetlennek, hogy a könyv radikális földosztást sürget. – És te mit mondtál? – Azt, hogy nem a könyv sürgeti a földosztást, hanem az ország állapota.

További házalásai sem segítettek; volt kiadó, aki csak alapos átdolgozással vállalta volna, ebbe viszont Miklós nem egyezett bele. Így aztán csak részletek jelenhettek meg a könyvből egy folyóiratban, ezeket Miklós egy szerkesztő ismerőse vállalta.

De ezek a gondok, a kiadótól kiadóig való futkosások már később történtek, jóval azután, hogy megszületett fiuk, a kis Márton. A könyv körüli keserűséget csak a fiúcska enyhítette, különösen Annában, aki csökkentette iskolai munkáját, egyre többet volt otthon. Többet volt most már a konyhában is, hiszen az ételt legszívesebben maga készítette a gyerekeknek, s vele Miklóst is mind gyakrabban ebédeltetta, vacsoráztatta. Merthogy Miklós is egyre többet gunnyasztott otthon, különösen a háború kitörését követően. Dénes is, ő is egyre több mellőzetésben részesült, ilyen-olyan mesterkedésekkel vettek ki kezükből pereket, így vagy úgy tették lehetetlenné védő munkájukat a bíróságok. A zsidótörvények megjelenése után pedig Dénes egyenesen hátrányba került Dórika zsidó származása miatt. Maga Dórika is egyre többet és többet tartózkodott falun, Dénest is arra kérte, töltsön minél hosszabb időt odalent, mert neki már valóságos Pestiszonya támadt. Főként azután, hogy második pesti kiállítását már nem rendezhette meg. Évekkel ezelőtti sikeres tárlata után újabbra készült, de már nem talált termet, ahol falra akaszthatta volna képeit. Szóba sem álltak vele, vagy elnéző sajnálkozással zárkóztak el a különböző galériákban: talán várnia kellene – ajánlgatták a jobb indulatúak. – De mire? Mire várhatok? – kérdezte a budai lakásban Dórika. Dénes szótlánul, töprengve szívta cigarettáit, le-föl járt a szobában.

A várakozás azonban nemhogy kilátásokkal biztatta volna, egyre sötétebb évek következtek. Dénes és Dórika végleg leköltözött falura, ezt Matild mama is így akarta; az ügyvédi irodát pedig úgyszólván be kellett zárni. 1942-ben, amikor

Anna már Marci iskolatáskáját készítgette, Miklóst hirtelen behívták katonának, pontosan egy kényes perének előkészületei közben, egy vád alá helyezett németellenes újságíró védelmét vállalta.

Ezután pedig fölgyorsultak, szinte megvadulva peregtek a háborús események, a család tagjai annyi felé hullottak, ahányan voltak. Miklós az orosz fronton, Dénest, mint megbízhatatlant, munkaszolgálatra hívták be, a német megszállás után Ukrajnába került, ahol két hónapi pokol után hastífuszban meghalt; a vidéki illetőségűvé lett Dórikát 44 nyarán deportálták, a megyeszékhely gettójába került.

Anna Matild mamával és Marcival utazott be hozzá, hátha sikerül meglátogatnia. Csak látni láthatták őt, a drótkerítésen belül állt, és csupán azt érthették el, hogy egy idősebb csendőr hátat fordítson, így egy kis csomagot hajítottak be neki, néhány falatnyi élelemmel, a legszükségesebb fehérneművel. A gettó kapuján akkor is egyre sűrűbb és tömöttebb sorokban terelték befelé a sárga csillagosokat, főként nőket, gyerekeket és idősebb férfiakat. A környékről és a városból jött látogatók között döbbenet támadt, voltak, akik hangosan sírtak. – Ne sírjanak itt nekem, mert mindjárt magukat is bevágatom közéjük! – ripakodott a tömegre egy fess, fiatal csendőrtiszt, aki feszes vállszíjat, ragyogó csizmát viselt, és fényes kakastollával a kapuban parádézott. A kis Marci szájátva nézte hol a csendőrt, hol a kerítésen belül álló nagynénjét. Anna és Matild mama egyszerre fogták meg a kezét, maguk közé rántották, mert be akart menni a gettóba.

Dórikát ekkor látták utoljára. Harmadnapon bevagonírozták a gettót, amint később kiderült, Auschwitzba vitték, csaknem mindenki odaveszett; 1945 tavaszán–nyarán a gyér visszatérők hoztak híreket róluk, egy ismerős városi férfi mondta el, hogy Dórika mindjárt a táborélet kezdetén meghalt.

A doni katasztrófa után állított be a budai lakásra Juhász András tizedes. Egy este érkezett, csöngetésére Teréz nyitott ajtót, betessékelte a szobába, hívta Annát.

– Tekintetes asszony; kérem . . .
– Ugyan, András, hogy képzeled!
– Bocsánat! – hajtotta le fejét a katona. – Engedelmeddel . . .
– Hogyan kerültél ide?
– Debrecenből jövök. A zászlós úr megsebesült.
– Úristen, Miklós!
– Anna, én nem jó hírt hoztam. Levágták a lábát. Fagyás is, szilánksebesülés is. Nem lehetett megmenteni. De él, ez a fontos. Engem küldött hozzád.

A katonával levéttették köpenyét; kenyérszákját, sapkáját az előszobai fogásra akasztották. Előkerült Marci, és rögtön elkunyerálta a derékszíjat a bajnétal. – Csak vigyázz rá, nehogy baj érjen vele! – cirógatta meg a fejét Juhász András. Még jól is adódott a gyerek játéka a katonaholmival, Anna gyengéden beterelte a belső szobába, nem akarta, hogy hallja a beszélgetésüket. Andrászt a nagyobb szobába invitálta, helyet kínálta, türelmetlenül érdeklődött.

A katona ezután részletesen elmondta, hogyan kerültek haza a frontról egy héten belül Debrecenbe. Egyazon alakulatnál szolgáltak, valahol Kurszk alatt az oroszok bekerítették őket. Az iszonyatos hidegben, a méteres hóban a zászlós lemaradt az általános menekülésben, fejvesztett visszavonulásban. Már fagyos lábbal, szilánkos sérüléssel belecsúszott egy horhosba. Ő visszament érte a sűrű aknavetőtüzből, géppuskázásban; kihúzta, a hátára véve vonszolta a beesteledő erdő alján. A fák között kivánszorgott vele végül a tűzből, majd valami rommá lőtt falucskába érkeztek. Innen csak egyetlen teherautó jutott ki később. Még az éjszaka az oroszok újabb, a falut is bekerítő támadásba kezdtek, és a több száz német a csonka magyar alakulatot is ellenállásra kényszerítette. Éjjélkor a zászlós fölkerült a legsúlyosabb sebesülteket szállító teherautóra, maga Juhász András cincálta föl, helyet csinált neki, lefektette. Ám akkor Sággy Miklós zászlós váratlanul ráparancsolt, hogy maradjon mellette, azonnal feküdjön mellé a ponyvás autó sötét zugában. A kapkodás zűrzavarában a tábori csendőrök ráordítottak: szálljon le! Az oroszok rettenetes tüzerővel rohamozták a falu túlsó végét. A teherautó sofőrje káromkodott, indított. Sággy ekkor pisztolyt rántott, előbb Juhászra fogta: „Feküdj!” Három lövést adott le rájuk, persze a levegőbe. A meglepett csendőrök nyomban eleresztették a teherautó falát, amelyikük már fölkapaszkodott hátul, visszahanyatlott a hóba. Így menekültek meg együtt az utolsó pillanatban, mielőtt az orosz gyűrű végképp bezárult volna. Taposott úton a láncos kerekek már jól boldogultak a hóval, három kilométerrel hátrább a tábori kórházban ellátták a zászlós sebét, kezelték fagyos lábát, bekötötték. Aztán innen is gyors visszavonulást parancsoltak. A zászlós a nyolchónapi frontszolgálat után kiharcolta Juhász tizedes részére a nyíltparancsot, így került föl ő is a sebesültszállító frontszerelevényre, amely kisebb-nagyobb kitérőkkel, kényszerű ácsorgásokkal Debrecenig hozta őket. Útközben a műtőnek berendezett vagonban egy sebész eltávolította a zászlós lábából a szilánkot, de a debreceni katonakórházban az elfertőződött jobblábat sürgősen amputálni kellett. A műtét után, ahogy eszméletét visszanyerte, kérte Andrást, azonnal utazzék Pestre a feleségéhez. Amint később megtudták, bekerített, kusza alakulatuk a németekkel együtt odaveszett.

– Hát így mentette meg az életemet a zászlós úr – fejezte be András.

– Ahogy előtte te az övét – tette hozzá Anna.

Juhász András szótlanul lehajtotta a fejét, majd kérte Annát, hogy mielőbb látogassa meg a férjét Debrecenben.

Anna fölállt, vacsorára hívta Andrást a konyhába. A katona szabadkozott, hogy alig van ideje, két óra múlva indulnak vissza Debrecenbe; egy ottani hadkiegészítói főhadnaggyal érkezett. De azért asztalhoz ült, evéshez látott, elkérdezte Annát, mit tud a szüleiről, mi újság otthon a faluban. Eközben Teréz forgolódott körülötte, rakta elébe az ételt, a bort. Marci némán az asztalhoz telepedett, nézegette, hogyan eszik a katona. Anna két bő csomagot készített, az egyiket Miklósnak, a másikat Andrásnak, hazai disznótorost pakolt, sült húst, bort, kalácsot, majd feketekávéfőzött, termoszba öntötte, s egy-egy rumos palackkal, néhány tábla csokoládéval is megtoldotta a csomagokat. Aztán fehérneműt csomagolt az urának, gyors levelet írt odaát a szobában.

– Nem mehetnék veletek, András? – kérdezte a levéllel kezében, könnyes szemét törölgetve.

– Az sajnos lehetetlen – válaszolta András. – Törtük ezen mi is a fejünket, de hiába. Talán holnap reggel az első gyorsvonattal indulhatnál. Mi feketén járunk. A főhadnagy a szüleit jött meglátogatni meg a menyasszonyát, a napokban kivezénylik a frontra.

Távozása után két órával azonban lóhalálában visszajött, már éjszaka csöngött be: sikerült rávennie a főhadnagyot, hogy Annát mégis elvigyék Debrecenbe. Nehezen állt kötélnek, de vállalja a kockázatot, azt mondja, neki már mindegy, rosszabb úgysem történhet vele, mint hogy kiküldik a frontra.

Anna már az olajzöld színű DKW-autóban kérdezte meg Andrástól, hogy mióta szolgál együtt Miklóssal.

– A kivonulás óta. A Don menti bunkerben esténként sokat beszélgettünk. Egyszer azt kérdezte tőlem, tudom-e, hogy a háború után mi lesz Magyarországon az első dolga egy új kormánynak. Fogalmam sincs, mondtam. Azt mondta erre: jól jegyezze meg, András, földosztás lesz.

Anna sokáig hallgatott, aztán megkérdezte:

– És veled most mi lesz?

András, aki a hátsó ülésen ült Annával és halkán beszélt, állával előremutatott a sofőr mellett némán gunnyasztó főhadnagyra:

– Az ő segítségével kórház körüli szolgálatra osztottak be. Amíg lehet, eldekolok Debrecenben, talán sikerül néhány napos szabadságot kicsikarnom, hogy hazamenjek. S aztán . . . előbb-utóbb úgyis vissza kell mennem a frontra.

Kányádi Sándor

Rondó

*mint aki üres kötelet
tart a kezében tétován
nézek egyszerre odalett
ellovant éveim után*

*meg-megállok és fülelek
mintha mintha még hallanám
nem csengettyű szól levelek
szél babrál késett balladán*

*madarai rég nincsenek
és nem is lesznek már talán
tartja az üres fészkeket
ágai közt a vén platán
mint aki üres kötelet
tart a kezében tétován*

BESZÉLGETÉS A KERESZTÉNY CSALÁDRÓL

(*Pacsaiék* huszonkilenc éve házasok, a férj gépészmérnök, a feleség építésztechnikus, négy gyermekük van; *Balázsék* huszonöt éve –, a férj erdőmérnök, a feleség pedagógus, négy gyermekük van; *Vargáék* tizennyolc éve –, mindketten agrármérnökök, három gyerekük van; *Csordásék* tizenhét éve –, a férj középiskolai tanár, a feleség könyvtáros, négy gyermekük van; *Bajzikek* tizenhat éve –, a férj gépészmérnök, a feleség külkereskedő, három gyermekük van; *Vizeczkyék* tizenöt éve –, a férj statikus, a feleség közgazdász, három gyermekük van; *Halápiék* tizennégy éve –, a férj műszerész, a feleség tanítónő, három gyermekük van; *Szepesiék* négy éve –, a férj orvos, a feleség nyelvész, két gyerekük van; *Oláhék* két éve –, a férj főművezető, a feleség műszaki előkészítő, most született első gyermekük; *Bordásék* fél éve –, a férj villamosmérnök, a feleség orvos, most várják első gyermeküket. *Pacsaiék* reformátusok, *Szepesiék* evangélikusok, a többiek katolikusok. A feleségek többsége 5–15 évet otthon töltött gyerekeivel, és öten közülük most is gyeseen vannak.)

– *Milyen értékekre épüljön, milyen legyen a keresztény család?*

Balázsék: Csakis a kegyelemre épülhet. Az induláshoz nélkülözhetetlen a szerelem, amit a keresztény családban naponta meg kell valósítani. A Szent Pál megénekelte szeretet megvalósítása szép szavak ismételtetésével, megható elérzékenyülésekkel, lelkes fellángolásokkal, pusztán emberi erőre alapozva lehetetlen.

Pacsaiék: Szeretetközösség legyen, de a szeretet-egységen belül mindenki saját adottságainak megfelelően bontakoztathassa ki egyéniségét, válhasson teljesebb emberré, felelős tagjává a társadalom családnál nagyobb egységeinek.

Halápiék: A keresztény szeretetközösség Krisztus szeretetére, példájára épülhet, így könnyebb lesz az áldozathozatal is.

Vizeczkyék: Először is a szeretet, aztán a hit Istenben, az emberben, a világban, egymásban, továbbá remény abban, hogy boldogabbá tehetjük egymást, és egyszer egy másfajta boldogságban is részesülünk. A nagy hármason kívül még a hűség, a segítőkészség, az egyszerűség, a türelmesség és a nyitottság is a keresztény család alapértékei közé tartozik. Egyszerűség abban az értelemben, hogy nem kérkedünk másággunkkal. Nyitottnak kell lennünk értékeink átadásában, de azért nem kell feltétlenül mindenben a külvilág nótáját fújnunk.

Oláhék: Elsősorban a többi család felé kellene nyitottnak lennünk.

Vargáék: Fel kell tudni ismerni, hogy miféle célja van velünk Istennek. Mi úgy érezzük, az a feladatunk, hogy testi és szellemi energiáinkat, a vallási tanítások segítségével, szeretetben éljük meg a társadalom hasznára.

Balázsék: Szeretetben megélni! Igen! Csakhogy milyen nehéz ez, ugyanis önmagunk átadása ellentétes is emberi természetünkkel, meg az úgynevezett józan ésszel. Ez természetfeletti magatartás! A közösségek zavarmentes, békés életé-

hez nem elegendő az igazság eszméjének a megvalósítása (ami egyebekben szintén nagyon nehéz), ehhez közösség kell Krisztussal, vagyis kegyelem.

Bordásék: Egyetértünk, de engedtessek meg három földhözragadtnak tűnő kulcsszó megemlézése, mint a keresztény család fundamentumához tartozó értékeké: hazaszeretet, hivatástudat, empátia.

Balázsék: Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a keresztény házasságra alaposan fel kell készülni, és a felkészülés vezérelve az legyen: mit tudok adni a házasságban. Fontos, hogy amit adni tudok, az az legyen, amit adni kell.

– *Elsősorban mi az, amiben a keresztény család a többitől különbözik?*

Vargáék: Megfigyeltük, hogy azok, akiket mi a nem keresztények közül jó embereknek tartunk, nagyjából ugyanazokat az értékeket eszményítik, mint mi. Nem is szeretnénk tőlük különbözni, annál inkább sok úgynevezett „keresztény” családtól. A különbség talán csak az, hogy mi keresztények tudjuk, vagyis inkább tudnánk legmeggyőzőbben kimutatni, hogy Isten képmása vagyunk.

Szepesiék: A legfőbb különbség talán az, hogy a keresztény család nem hiszi, hogy saját ereje, bölcsessége és szeretete elég céljai megvalósításához.

Halápiék: Az önzetlen odaadás és feltétel nélküli kockázatot vállaló kitérülködés az ideális keresztény család megkülönböztető jegyei.

Bordásék: Szerintünk a hit és a szolgálat.

Bajzikék: Az altruista nevelési elvek.

Pacsaiék: Mi tudatosan Isten országát akarjuk építeni, Jézus örömhírét vinni a világba.

Balázsék: A többi családban a kelleténél nagyobb szerepet játszanak az egyén szempontjai, az egyéni boldogságkeresés. Fő szempontjuk gyakran az, hogy mit kapnak a közösségtől, fő kérdésük pedig az, hogy megéri-e? A keresztény család – azon kívül, ami itt elhangzott – egyszerre zártabb és nyitottabb, mint a többi család. Zártabb abban az értelemben, hogy nem hül ki, és tagjai nem máshol keresnek meleget, és nyitottabb, mert mások felé is tud sugározni. A fő különbség végül is az, hogy a keresztény család, ha nem is boldog, legalább is boldogabb. A boldogság két feltétele ugyanis az önzetlenség és a megelégedettség, ez pedig a mi köreinkben – bár korántsem elegendő mértékű – gyakoribb.

– *Milyen nevelési elveket, módszereket érezhet sajátjának a keresztény szülő?*

Halápiék: Legyen mindig szemünk előtt, hogyan fordult Krisztus a gyermekek felé. Adjunk meleg szívvel, de követeljünk is következetesen.

Szepesiék: Szülők és gyerekek együtt nevelődnek, közös példaképük Krisztus. Nem is nevelni kell a gyerekeket, élni kell velük.

Vargáék: A hitre neveléssel hosszú távra irányt, értelmet adhatunk életünknek. Egyre több szabadságot kell adni gyerekeinknek, hogy kialakulhasson felelősségérzetük.

Oláhék: Még nincsen ebben kellő gyakorlatunk, de úgy véljük, hogy a példaadás önmagában nem elég.

Vizeczkyék: Az ésszerű szigor elengedhetetlen, nem elég a megértő szeretet és türelem. Bizalomra és döntésre képesnek kell nevelnünk őket szeretettel, de szigorú következetességgel.

Bajzikék: A velük együtt élés is elsősorban azt jelenti, hogy példát adunk, hogy helyükbe tudjuk képzelni magunkat, és hogy el tudjuk képzelni, ők mit várnak el tőlünk, így aztán a példaadás nem lesz egyirányú folyamat, egy szülő-istenség felülről lefelé megnyilatkozása, hanem dialógus keretében történik ez is.

Pacsaiék: Nem vagyunk biztosak abban, hogy léteznek kifejezetten keresztény nevelési módszerek. Szerintünk minden olyan módszer jó lehet, amely gondolkodni, dönteni, alkotni, emberré válni segíti a gyereket.

Balázsék: A gyerek félig állat, félig angyal, ezért a nevelést már az anyaméhben el kell kezdeni, méghozzá evangéliumi szellemben, a szeretet és a szigor szellemében. A gyereket nevelő szülő Isten munkatársa, ezért sem tekintheti gyermekét játékszernek. Nem lehetünk kontárok. A gyerek kihordási ideje 17–18 év, tehát komoly a feladatunk, ha tetszik, teher, de nem marad el a „szülés” öröme sem. A szigor persze nem jelenti azt, hogy a negatívumok, a tiltások uralkodnak. Egyetértünk Vargáékkal, legyen a gyerekek szabadsága, élettere, ne ítéljük jókedvét, mozgásigényét rosszaságnak. Egyáltalán, célszerű a „rossz” fogalmát a kifejezetten negatív erkölcsi kategóriákra fenntartani. A tekintély elvét viszont ki kell építeni, de ne feledjük, a legfőbb tekintély Isten, őt követik helyettesei: a szülők, a pedagógusok, a lelki vezetők.

Vargáék: Persze, bárhogy is igyekszünk betartani ezeket az elveket, a felismert jó és a tetteink között, a mi berkeinkben is, eléggé gyakori a szakadék. Ez minket is elkésérít, de a mi elkésérésünk gyakrabban ötvöződik a reménnyel, és inkább serkent megújulásra, mint másokat.

– *Milyenek legyenek a keresztény család „külső kapcsolatai” a társadalom intézményeivel, szervezeteivel, csoportjaival, közösségeivel?*

Bordásék: A leggyakoribb magatartás manapság keresztény körökben az óvatos vagy kényelmes tartózkodás. Kérdés, mennyiben indokolt ez.

Balázsék: Valóban gyakran tapasztalni, hogy a keresztény családok hermetikusan elzárják magukat a „külső rossz” hatásaitól, gyakran elefántcsont-toronyba zárkozva megvetéssel kritizálják a társadalmat, pedig a kereszténység feladata az, hogy mindenhol és mindenkor „megszentelje” a társadalmat.

Halápiék: A visszahúzó ok, persze, gyakran a kisebbségi- vagy a kirekesztettségi érzés.

Vargáék: Ennek pedig kívülről jövő, társadalmi-politikai okai is vannak. Akárhogy is, a család a társadalom alapsejtje. Olyan értelemben is, hogy itt kell megtanulni a társadalomban való mozgás alapjait. Az egymás tisztelete és az okos párbeszéd nemcsak a harmonikus családi élet alapja, hanem a társadalom fennmaradásának is. Éppen ezért a keresztény családnak kötelessége megismerni a társadalom legkülönbözőbb szervezeteit, és együttműködni az „azt keressük, ami összeköt” elve alapján. Hatni különben is leginkább együttműködés keretében lehet, márpedig mi hatni szeretnénk, mert sugárzó alapsejtek vagyunk.

Vizeczyék: Ne feledjük, hogy a keresztény családok alapértékeinek jelentős része társadalmi eredetű, ezért sem nélkülözhető a párbeszéd a keresztény család és a szocialista társadalom között sem.

Szepesiék: Legyünk annyira zártak, mint ezt Balázsék kifejtették, hogy érezzük a fészek melegét, de legyünk annyira nyitottak, hogy a fészek ne áporodjon, hogy másokat is melegíthessen.

Balázsék: Elsősorban persze a közelebbi és távolabbi rokonok, az ismerősök és a szomszédok felé legyen nyitott . . .

Oláhék: Bocsássatok meg, megtartva a hitet, minden irányban nyitottak lehetünk!

Balázsék: Minden irányban? Elvben talán igen, de a gyakorlatban ez nehéz. Mindenesetre támogassunk minden kezdeményezést a lakókörzetben: a tisztasági mozgalmat, a virágos város mozgalmat, a lakótelepi elzárkózás elleni kezdeményezéseket, a kismama klubokat. Jó, ha résztveszünk a munkahelyi közösség megmozdulásaiban is. Mindezek nélkül alig lehetünk a „föld sója” és a „világ világossága”. Szóval anélkül, hogy diktálnánk, anélkül, hogy mindenáron hangadók lennénk, meg kell mutatnunk magunkat.

– *Milyen nő- és férfi-szerepeket kínál a keresztény család?*

Oláhék: Biológiai különbségeken kívül a keresztény családban sincs szerepkülönbség. A tagok adottságainak megfelelően célszerű a munkát megosztani.

Szepesiék: Mi sem látunk ebben a tekintetben keresztény sajátosságokat.

Csordásék: Ez nem ilyen egyszerű! Nem számoltok a nők munkába állásának, munkába állításának a következményeivel. Nem számoltok eléggé sem a nők jogaival, sem a nők kötelességeivel. Számunkra az is kérdés, van-e igazán választási lehetőség. Ha így lenne, többen választanák az otthon-megtartást (vigyázat: nem az otthonmaradást). Végiggondolta-e valaki, hogy akinek egy álmos és nyűgös gyereket kell naponta „közösségbe” cipelnie, mert nincsen lakása és kell a pénz, és nincs nagyszülői támogatás sem, mikor fog egy másodikra vagy egy harmadikra is gondolni? Akik pedig gondoltak erre, mint például Fekete Gyula, azokra nem figyelnek fel eléggé, vagy ha fel is figyelnek rá, be is dugják mindjárt a fülüket. Már felnőtt egy-két olyan nemzedék, akiknek egyre kevesebb fogalma van az otthonteremtésről. A példahiány már aggasztó. Battonyán családot utánzó közösségeket akarunk létesíteni, ami melleleg – mert apa nélküli – csak fél család lesz, és ott az „anyak” fizetést kapnak a gyerekeknévelésért. Miért nem kapja meg ugyanezt az egész családban dolgozó anya? Varga Domokoséknál – miként nálunk is – évekig otthon volt az édesanya, mert – miként mi is – azt akarták, hogy gyerekeik ne csak legyenek.

Halápiék: Egyetértünk! A keresztény család kínálta női szerep az anyaság mint hivatás, a meleg családi légkör megteremtése, áldozatvállalás. A férfi szerepe a családi élet biztonságos alapjainak a megteremtése, határozottság és nyugalom, mértéktartás és áldozatvállalás.

Vizeczkyék: Azért ne csak családfenntartó zordon atya legyen a férj, hanem ve-nyen részt a nevelésben és a házi munkában is!

Vargáék: Azzal egyetértünk, hogy vissza kell állítani az anyaság és az otthoni munka becsületét, és hogy olyan társadalmi berendezkedést kell szorgalmaznunk, amelyben ne anyagi okokból kelljen a nőknek munkába állniuk. Azért, hogy egy család keresztény, még nem kellene feltétlenül merev, mindegyikre kötelező szereposztás.

Pacsaiék: Mi is úgy érezzük, hogy a keresztény családban a férfi és a nő szerepe elsősorban az, hogy szerető társai legyenek egymásnak, és szeretetben nevel-

jék emberré vállalt gyermekeiket, de szerepsémákat nem kell, sőt nem is szabad senkire sem ráerőltetni. Mindenki a saját talentumait kamatoztassa.

Balázsék: Odáig egyetértünk, hogy sem éles alá-fölrendeltségi viszony, sem merev határvonalal elkülönített szerepkör ne legyen a keresztény családban. Mégis inkább a nő alkalmas arra, hogy ő legyen a szív, a meleg tűzhely, sok esetben a szervező, a mozgósító erő, a hangulatteremtő, a közellátási és gazdaságügyi miniszter, a férfi pedig arra, hogy ő legyen a gazdasági alap megteremtője, az elvi, eszmei irányvonal meghatározója, a nevelésben a szigor és a tekintély alapja, a műszaki ellátó és fenntartó, a külügyminiszter, az igazságügyi miniszter, és akár az államelnök. Végül is nem az a döntő, hogy melyik feladatot csinálja a férfi és melyiket a nő, hanem, hogy megosszák a feladatokat, és bárhogyan is osztották meg, mindketten odaadóan, önzetlenül, jó kedvvel, szeretettel, hivatástudattal csinálják. És, hogy elismerjék, értékeljék azt, amit a másik csinál. Bonyos feladatokat pedig, például a gyermekek nevelését csak közösen szabad csinálni.

– *Milyen legyen a keresztény család és az oktatási-nevelési intézmények közötti munkamegosztás?*

Bordásék: Saját tapasztalatunk erről még nincsen, de másutt azt látjuk, hogy úgynevezett kettős nevelés miatt tartózkodó vagy gyanakvó magatartás jellemzi mindkét felet. Azt is tapasztaltuk, hogy a hazaszeretetre, erkölcsre, általános emberi értékekre való nevelés bizony elsősorban a családokra marad.

Bajzikék: Az iskolában elhanyagolt nevelést a családnak kell pótolnia, csak nem igen jut idő rá az iskola által elhanyagolt tanítási funkció pótlása mellett. Valljuk azt, hogy a keresztény családnak törekednie kell a pedagógusokkal való közvetlen, nevelő hatású kapcsolatra, segíteni kell az iskolának, de állami feladatokat nem vállalhatnak át.

Vizeczkyék: Mi úgy látjuk, hogy a nevelést szinte teljesen át kell vállalnunk az állami intézményektől, mert ez ott igen alacsony szinten van, de az oktatás terén is sok mindent helyre kell billenteni keresztény szemszögből, mivel ott sokszor csak a rész-igazságot tanítják.

Szepesiék: Nekünk sincsenek még saját tapasztalataink, csak gyerekkorunkból. Azt gondoljuk, az iskola olyan, amilyen (reméljük, egyre jobb lesz), legyen a keresztény család a meghatározóbb a nevelésben. Ha szükséges, segítsen a gyerekeknek az iskola légkörét elviselni.

Oláhék: A mi szavazatunk sem ér annyit, mint az iskoláskorú gyerekekkel rendelkezőké, mégis megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy talán-hajlamosak a keresztények lebecsülni a világi nevelés fontosságát.

Halápiék: Akármilyen is legyen az iskola, segítenünk kell a pedagógus munkáját, persze vállalva elveinket.

Vargáék: Mi úgy tapasztaltuk, hogy azoknak a keresztény szülőknek, akiket kereszténységük felelősségérzetre ösztönöz, az átlagnál jobb az iskolával való kapcsolatuk.

Balázsék: Nagyon előnyös, ha az ideológiai különbségek ellenére is jó a kapcsolat a szülők és a pedagógusok között. A legtöbb esetben ezt meg is lehet teremteni, ha értékeljük a pedagógust mint embert. Ami jó az iskolai nevelésben,

vagy akár az úttörő mozgalomban, azt el kell ismerni a gyerekek előtt is, és mint alapot fel is kell használni, építeni kell rá nevelésünkben. Hidakat kell építeni ezen a területen is, akkor is, ha szakadékon át kell!

Pacsaiék: Egyetértünk! Az iskola az általános műveltségre és ismeretekre, majd egy foglalkozáshoz szükséges szaktudásra készít fel, és, persze, az adott társadalom világnézetét is tanítja. A keresztény család pedig az istentörvényű, autonóm emberi életre, a tudatos döntésekre, a felelősségvállalásra készít fel. Ez a „kettősség” önmagában még nem jelent kettős nevelést. Nem szabad az iskolát és a keresztény családot egymás ellen kijátszani.

Csordásék: Ehhez nincs mit hozzátennünk, legfeljebb egyetlen észrevételt. Mi sem jellemzőbb erre a társaságra, akik most itt beszélgetünk, mint az, hogy csak az iskoláról esett szó, az óvodáról nem. Nyilván azért, mert mi a gyermekeinknek otthont kínáltunk óvoda helyett. Eszünkbe jut az újsághír, hogy valahol kísérleti óvodát vezetnek, ahol úgy élnek gyerekek napközben, „mintha otthon lennének, szabadon és kötetlenül”. Miért nem élhetnének otthon szüleik és főleg anyjuk melegében?

– *Milyen gyerekek lenni a keresztény családban?*

Balázssék: A jó keresztény családban nagyon jó, még akkor is, ha anyagi helyzetük – a statisztikák egyértelműen ezt bizonyítják – valamivel előnytelenebb is, de szellemiekben többet adnak.

Pacsaiék: Jó itt gyerekek lenni, annak ellenére, hogy itt nem a gyerek, hanem Isten a világ közepe.

Vargáék: A szeretet és a bizalom légkörében a keresztény gyerek biztonságban érezheti magát.

Bordásék: Az átlagosnál több gyerek közösségibb légkört is teremthet.

Bajzikék: Olyan lehet számunkra a család, mint egy meleg meghitt barátság.

Balázssék: Még egy: valószínűbb, hogy itt nem a szülők álma, hanem a gyerekeké valósul meg, leginkább akkor, persze, ha együtt álmodják meg.

– *Mekkora legyen a keresztény család?*

Bajzikék: Amekkorák a biológiai, pszichés és anyagi lehetőségek.

Oláhék: Ne kerüljük meg a kérdést! Szerintünk három gyerek.

Bordásék: Nem akarjuk megkerülni, mégis azt mondjuk, hogy kettő, három vagy négy gyerek, és szoros kapcsolat a nagyszülőkkel.

Balázssék: Legideálisabb a három – hat gyerek, de csak akkor, ha a szülők önként, lelkiismereti kényszer és unszolás nélkül, szívesen, sőt boldogan vállalnak ennyit. Egy-két gyermekes családban nem lehet közösségi gondolkodású gyerekeket nevelni.

Vargáék: Fontos elv a nemzet fenntartása, de arra is törekedni kell, hogy a gyermekek nagy száma ne eredményezzen a családban a környezeténél lényegesen alacsonyabb életszínvonalat, ne veszélyeztesse az anya egészségét, és még a legkisebb gyerek felneveléséhez is legyen elég türelmük. Ellenkező esetben vétenek az emberi méltóság ellen.

Balázssék: Ezért nem javasoltunk hatnál több gyereket!

Halápiék: Anyi gyereket lehet vállalni, ahánynak rendezett életet lehet biztosítani. Ez még nem jelenti az anyagi érdek előtérbe állítását.

Szepesiék: A létszám oly sok tényezőtől függ, hogy objektíve meghatározhatatlan. A család nagyságát különben nemcsak a gyerekek száma határozza meg, hanem az is, hogy milyen szoros kapcsolatokat tartanak fenn a rokonsággal.

Vizeczkyék: Az adott személyek képessége dönti el.

Pacsaiék: Mondjátok ezt, ti, a magyarországi átlagnál jóval több (három) gyerekkel. Mi a magunk négy gyerekével hasonlóképpen vélekedünk. Kijelenthetnénk, persze, hogy egy vagy két gyerek nem elég, hogy legalább négy lenne az ideális, de ezt nem lehet előírni. Keresztény család lehet az egy gyermekes, sőt a gyermektelen házaspár is, adott körülmények között.

– *Milyen tipikus konfliktusok fordulnak elő keresztény családokban?*

Vargáék: Nem ismerünk ilyeneket, hacsak azt nem, hogy sikeres volt-e keresztény szellemű nevelésünk, hogy keresztény házastársat választanak-e majdan gyerekeink. Bármely konfliktus a keresztény családban is előfordulhat, megoldásuk viszont körünkben könnyebb.

Szepesiék: Szerintünk sincsenek sajátosan keresztény konfliktusok. Gyakran hallani ugyan felekezeti konfliktusokról az úgynevezett „vegyes házasságokban”, ám ilyenkor kételyeink merülnek fel a család keresztény mivoltát illetően.

Balázsék: Szerintünk is előfordulhat a keresztény családban is minden létező konfliktus, a jó házasságban is. A különbség a konfliktus megoldási módjában van, vagyis abban, hogy „a szeretet mindent eltűr, mindent elvisel”. Ne feledjük, a keresztény családnak Krisztus is tagja, aki lecsendesíti a vihart.

Csordásék: A keresztény család stabilitásához is hozzátartozik a személyes, a lelki-szellemi-testi kapcsolat. Erre azonban sokszor még a keresztény családokban sincsen idő. Arra a kérdésre, hogy ki legyen esetenként a másik, aki vár, aki hallgat, aki türelmes, a válasz a keresztény családok egy részében még mindig az, hogy az asszony.

Bajzikék: Így igaz! A külvilágban elfojtott feszültségek a keresztény családban otthon törnek elő. Ez, persze, még nem keresztény specifikum, de a hitvallás és az érvényesülés közötti ellentét már az.

Bordásék: Van még ilyen: a misére járás, a fiúk és lányok kapcsolata. Ez utóbbi máshol is konfliktus forrása, de vannak tipikusan keresztény változatai. Visszamaradt még némi keresztény prűdéria is.

Vizeczkyék: Ne kerüljessük, az egyik legnagyobb és legtipikusabb keresztény konfliktus a születésszabályozás, de legalább ekkora, és erről Csordásék is beszéltek, az anyai és a tanult hivatás összeegyeztetése. Mit mondanánk egy keresztény tanárnőnek, hogy vállaljon a kettő mellé még két saját gyereket, és hagyja ott a több száz „idegen” gyereket?

Pacsaiék: A keresztények körében gyakoribbnak érzem a „szigorú” és a „szertető” nevelési elvek ütközését.

– *Milyen kérdéseket tennének fel a keresztény családdal kapcsolatban a teológusnak, a filozófusnak, a szociológusnak, a pszichológusnak, az orvosnak, a közgazdásznak és a pedagógusnak?*

– *Halápiék:* A pedagógustól azt kérdeznénk: valóban helyesnek tartja-e kettős nevelésről beszélni? A pszichológustól azt: érzékenyebbnek találja-e a keresztény család gyerekeit a társas kapcsolatok kialakításában? A szociológustól azt, hogy kitapintható-e a mai keresztény családok értékrendje szocialista társadalomban?

Bordásék: A szociológustól azt kérdeznénk, hogy mi különbözteti meg a keresztény családot a többitől az öngyilkosságok, a bűnözés, az idős szülők gondozása, a gyerekek tanulmányi eredményei, a hivatástudat, a tájékozottság, a disszidálás, az abortusz, a válás, a házasságtörés terén? A pedagógustól pedig azt, hogy vajon a keresztény családok vagy a többi család gyerekeit könnyebb-e tanítani?

Oláhék: A teológust arról kérdezném, hogy ma is aktuálisnak tartja-e Szent Pálnak az efezusiakhoz írott levelében (5, 22) írt kötelességeket? A közgazdászhoz is lenne kérdésünk: létezik-e olyan maximális anyagi bevétel, ami károsítaná a család keresztény életét?

Bajzikék: Megkérdezném a teológust, hogy van-e szó a Bibliában ideális családról, és ha igen, mennyiben tekinthető ez ma is mintának? A szociológustól: van-e jövője a nem keresztény családoknak Európában, tekintve, hogy egyre fogynak? A pszichológustól: mennyiben gátló és mennyiben felszabadító tényező a vallás? Az orvostól, de segíthet neki a pszichológus: mutassák-e ki vagy rejtsek inkább a szülők szerelmüket a gyermekeik előtt? Rejtsek-e vagy természetesnek vegyék a meztelenséget? A közgazdásztól: Európa egyes államaiban hogyan becsülik meg a nagyobb családokat? Vezetőink miért kopasztják meg az aranytojást tojó tyúkot?

Balázsék: Mindazoktól kérdeznénk, akik illetékesek, hogy nem kellene-e az emberi együttélés szabályait, a házasságra felkészülést és a házasságot tantárgyként tanítani, mondjuk, nyolcadikban?

Vargáék: Megkérdeznénk a teológustól, hogy mit tenne, ha egészségügyi vagy népjóléti miniszter lenne Indiában vagy Kínában?

Pacsaiék: Egyszókat a kérdéseket tennénk fel mindannyiuknak. Az egyik: nevelhet-e embertársaiért és önmagáért felelős, mások felé nyitott, feladatait legjobb tudása szerint végző, tevékeny, autonóm embereket intézmény vagy tekintélyelvű, patriarchális család? A másik: mikor ismerik el igazán az élet értelmében és a többi emberben bízó, „nagykorú” férfi és nő szeretetkapcsolatának, közösségteremtő, életet adó, emberré nevelő szerepének jelentőségét akár az egyházak, akár a különböző társadalmak?

Csordásék: Mi az újságírókat, a politológusokat és a politikusokat faggatnánk: miért nagyobb és különb teljesítmény az, ha valaki megmássza a Himaláját, mint „kerek világot” teremteni a családból? Miből gondolja Miskolczy Miklós, hogy a házasságok letagadhatatlan válságának egyetlen megoldása a „külkapcsolatok beintegrálása”? Ha egy falu járványban szenved, akkor az egy-két kivétel a beteg? Ha egy társadalom tagjainak többsége, mondjuk, alkoholizál, akkor a józanokat nem kell komolyan venni?

FIAT PANIS

Menyhárth László Afrikában

Az afrikai éhínségről érkező döbbenetes hírek – amelyek arról tudósítanak, hogy a fekete kontinens 140 millió lakóját fenyegeti éhség, közülük 34 milliót pedig oly súlyosan és közvetlenül érint, hogy létükben is veszélyezteti –, szomorú aktualitással idézik fel Menyhárth László Afrika-kutató küzdelmes életét és harcat az éhség ellen, az afrikai ember megmentéséért.

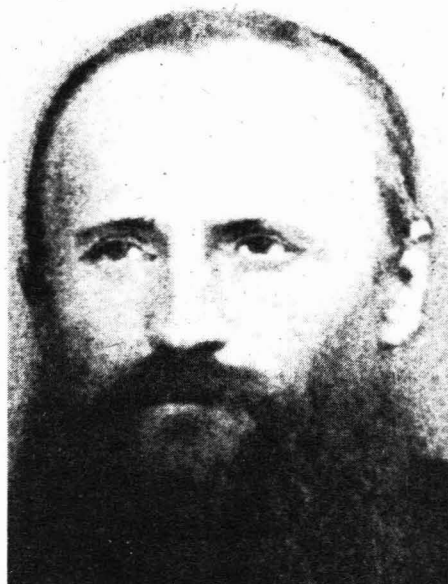
Menyhárth Lászlónak még a nevét is csak kevesen ismerik ma hazánkban. Életművének jelentőségéről, nemzeti tudományunkban, az egyetemes afrikánisztikában és Afrika művelődéstörténetében betöltött szerepéről pedig még kevesebben és kevesebbet tudnak.

Pedig tankönyvekben és a köztudatban lenne megérdemelt helyük azon kimagasló tudományos eredményeknek, melyekhez Menyhárth áldozatkészségével, elmélyült szaktudásával, emberszeretetével és a tudomány iránti alázatával – eljutott.

Menyhárth László 1849. május 30-án született Szarvason. Gimnáziumi tanulmányait Egerben, majd a nagyszombati jezsuitáknál végezte, nagyjából azokból a pénzekből, amelyeket tanulmányi jutalomként nyert el. Tanulmányai során különös érdeklődést mutatott a növénytan iránt. Valamennyi hazai és külföldi városban, ahol tanulmányi vagy egyéb céllal megfordult, személyes ismeretség, vagy levelezési kapcsolat útján érintkezést keresett a botanika legismertebb szakembereivel. 1877-ben megjelent a tudományterületen végzett kutatásainak első eredménye is: „Kalocsa vidékének növénytenyészeté”.

Noha minden látható jel arra mutatott, hogy a fiatal Menyhárth egész életére eljegyezte magát a botanikával és kizárólag e tudományterületen kíván működni, valójában mégsem így volt. Afrikába vágakozott. „... csak ezt az egyet kérem holtomiglan és semmi mást... botanikus nevem a missziókban sem lesz hátrányomra, s ha körülményeim engedik, bár a szaktudós szerepére ezentúl nem vállalkozhatom, a tőlem kitelhetőt e téren ezentúl sem fogom elhanyagolni.”¹

Elöljárói azonban ismételtelen elutasították afrikai kiküldetésére vonatkozó kéréseit. Afrika helyett Kalocsára rendelték és megbízták a gimnázium és a hozzá tartozó kollégium igazgatásával. Itt első ténykedései közé tartozott a szegény ta-

nulók ingyenes kollégiumi ellátásának megszervezése, és az intézeti légkör megreformálása, a származási és vagyoni kiváltságok száműzése a vezetése alatt álló iskolából. E bátor kezdeményezéséről sokáig beszéltek. Még nekrológiájában is megemlékeztek róla: „Mikor a hírneves kalocsai konviktus igazgatója volt, növendékeinek főképp az egyenlőség elvét hirdette. A konviktusban ugyanis számos mágnásfiú is nevelkedett, akiket odahaza rendesen elkényeztettek, s amikor a konviktusba kerültek, fitymálva nézték le a többi, nem mágnás növendéket. De ez csak egy-két napig tartott, mert Menyhárh atya néhány nap alatt oly világosan megértette velük az egyenlőség elvét, hogy a mágnás ficsúr vagy megszökött a konviktusból, vagy pedig olyan szelíd lett, mint a kezes bárány... A szelídlelkű pátert az emberi haladás lángja hevítette...”²

Időközben a kelet-afrikai Zambézi Misszióval személyes kapcsolatot is teremtett. Még 1886-ban rendtársát, Czimermann Istvánt hozzásegítette az afrikai küldetéshez. Czimermann ezután szorgalmasan küldte beszámolóit a Zambézi partjáról és ígérte, hogy minden illetékes fórumnál egyengeti Menyhárh Afrikába vezető útját is.

Czimermann afrikai leveleinek legszomorúbb részeit azok a leírások alkották, amelyek az éhség támadásáról beszéltek:

„... a Zambézi környékén Mopeától kezdve egészen Teteig, ezren és ezren estek áldozatul az éhhalálnak, és a halottak annyira elszaporodtak az egyes helységekben, hogy nem találkoztak emberek, akik azokat eltemették volna. Az ezen vidéken lakó európai ajtaja folytonosan számos éhezőtől volt körülveve, kik magokat, nejeiket és gyermekeiket följánlották rabszolgáknak, csak hogy ételt kapjanak, de senki sem figyelt kéréseikre... Igen nagy azoknak a száma, kik ínséges helyzetökben nem találván sehol segítséget, erőszakosan vetettek véget életöknek és naponkint igen sok hullát lehetett találni a Zambézi folyóban.”

Egy másik levélben arról tudósított, hogy Boroma környékén két olyan falu esett útjába, melyekben egyetlen élő embert sem talált. Csak temetetlen, hiénák által megcsonkított és széthurcolt hullákat. Sokan igyekeznek más, szerencsésebbnek tudott vidékre, de útközben csak vörös, agyagos földet ehetnek, hogy éhségérzetüket valami módon csillapítsák. Így ezek sem jutnak messzire. Csontváz soványságú testük nem sokáig képes hordozni a földdel megtömött has súlyát. Leroskadnak és elpusztulnak az utak szélén.

Menyhárh László Czimermann ezen tudósításaiból már itthon hiteles képet nyert az afrikai valóságról. Megérthette, hogy a létbiztonság megteremtése a bennszülöttek számára mindennél fontosabb. Enélkül a hithirdetés is hatástalan és értelmetlen. Mert az éhező csak testével, a kínzó éhség enyhítésével foglalkozik, és minden egyéb iránt csak akkor tanúsít fogékonyságot, ha már megszabadult az éhség szorításától.

Ebből a következtetésből született meg Menyhárh afrikai programja, már itthon: harc az éhség ellen!

S ebben a küzdelemben máris mellette állt egy hatalmas szövetség: a tudomány. A természet és a növényvilág ismerete.

1889-ben a Rend elöljárói – részben Haynald Lajos kalocsai érsek, részben a nyungve írásbeliség megalkotásával időközben Afrika- és Európa-szerte ismertté vált Czimermann István közbenjárására – engedélyezték Menyhárh távozását a

Zambézi Misszióba, ahol Czimermann is tevékenykedett, de 1889-ben rövid időre visszatért Magyarországra.

A lelkiismeretes és minden munkájában nagy alaposágra törekvő Menyhárhth Afrikába készülését az egyetemi orvoskari előadások látogatásával kezdte. Legalább elemi fokon igyekezett megismerkedni a gyógyítás tudományával, mintha érezte volna, hogy a trópusi égőv alatt magának és környezetének erre lesz legnagyobb szüksége. A rekkenő hőségben meleg gyapjú ruhát, a tetejébe meg bundát öltött, hogy szoktassa magát a hőséghez.

Felajánlotta szolgálatait a Magyar Nemzeti Múzeumnak is. Növény-, ásvány- és néprajzi gyűjtemények összeállítását tervezte és ígérte. A Múzeum vezetősége azonban érthetetlen magatartással elutasította Menyhárhth ajánlközását.³ Ez a körülmény magyarázhatja, hogy afrikai tevékenysége idején Menyhárhth – a kalocsai gimnáziumnak küldött nagy értékű természettudományi gyűjteményen kívül – gyűjtési anyagát kizárólag külföldi, bécsi és zürichi intézetekhez irányította és ezekkel tartott fenn igen élénk és eredményes tudományos kapcsolatot.

1890 májusában indult el Lisszabonból Afrika felé.

Első benyomása Afrikáról még a hajón érte. Loandában 27 büntetőszolgálatra beosztott néger katonát szállítottak fel a hajóra néger fegyveresek. „Benguelában is hoztak a hajóra 10–12 négert. Úgy hallottam, hogy engedetlen katonák voltak: nem tüzeltek az ellenségre, mikor parancsolták.”

A fogoly katonákat Menyhárhth több alkalommal meglátogatta nyomorúságos szálláshelyükön. „Az egyik olyan volt, mint csak a csontváz. Kérdeztem, mi baja? Bizalmatlanul, s félve tekintett rám, s nem szólt semmit . . . Másnap már szívesen beszélgettek velem, s elmondták, hogy az a szerencsétlen társuk idegen törzsből való, ők sem értik a nyelvét . . . azt hiszi, hogy igazságtalanul hurcolják el és egyáltalán semmit sem eszik . . . Egynémely orvosszer igen jó szolgálatot tett. A fő törekvés azonban az volt, hogy a hajó orvosát hozzuk működésbe. Egyiknek lábán a mély sebből már a csont állt ki, és mégsem mert szólni, másokat a férgek ették és hallgattak, ismét másoknak gyomor bajuk és lázuk volt: lassankint mindannyinak megszereztük az orvosi ápolást.”⁴

Ezekben az években, Afrika felosztásának időszakában, amikor az európai ember civilizációs küldetéséről oly sokat és oly hangosan beszéltek, hogy minden más megnyilatkozást és véleményt elnyomjanak, számosan az itthoni olvasók közül Menyhárhth írásaiból értesültek először arról, hogy milyen is ez a civilizálás valójában. Hogy a hajóorvos csak különleges közbenjárásra hajlandó a súlyos beteg afrikainak orvosi segítséget nyújtani, azért, mert a beteg néger. Hogy a kikötőkben dolgozó feketék „valóságos igavonó állatok, akik jóformán nem tudják, miért fáradnak és sínylődnek oly borzasztó nehéz munkában”.⁵

E sorokban látni lehet, hogy hová vezetett a „civilizálás” útja Afrikában, s egyegy pillanatra felvillan a gyarmatosítók igazi arca is.

Menyhárhth illúziók nélkül lépett Afrika földjére, de a valóság, az éhség és a nyomor minden tudományosan megalkotott következtetését meghaladta. Egyetlen percet sem késlekedve látott munkához. „Afrikába befelé a Zambézi folyam” című naplója, melynek adatait a magyar szakirodalomban jelen tanulmányunk használja fel először,⁶ az adott térség talaj- és természeti viszonyaival való ismerkedés és a lehetőségek mérlegelésének forrása is. Már az úton, a part-

vidéket fürkészve, azon gondolkozott, hogy mi módon lehetne a tömegek élelmezését megvalósítani. Mennyire alkalmas erre Afrika azon térségének talaja és éghajlata, ahol életének további szakaszát kívánja eltölteni, és megtalálja-e azt a növényt, illetve növényeket, melyekkel hadat üzenhet az éhhalálnak.

Első benyomásai nem kedvezőtlenek. Úgy látja: „terem itt minden, csak kissé művelni kell”. Felméri a rizstermelésre alkalmas vidékeket, és Chimbingui szigetén felfigyel egy babfajtára, amely dúsan termő, nem igényes és legnagyobb előnye, hogy a férgek nem pusztítják el. Ugyanitt „batata – édes burgonya – mindenfelé nagyon sok van; a kukorica 3–5 vetése nem ritka (évenként); tök nagyon sok változatban és nagy mennyiségben kapható, paradicsom úton-útfélen látható, európai káposzta, saláta, s némely európai zöldség ebben az időszakban tenyészik. Mindezeket oly helyeken termelik, ahol a víz csak most apadt le, s a föld árja némi ideig elegendő nedvességet biztosít.”

Talált olyan vidékeket is Menyhárh a Zambézi mentén, melyeknek lakossága – mint Nhamakosza népe – kivitelre, távolabbi piacok számára termelt.

Mindez azonban csupán kis területen valósult meg, és csak áradás utáni időszakban. Az afrikaiak túlságosan is kiszolgáltatottak magukat a természet rendjének és szeszélyeinek. Félték bármi módon beavatkozni a természet törvényeibe, még akkor is, ha tudták, hogy ezzel jobb életet teremthetnének maguknak. Termőföldet is csak apáiktól eltanult módon, égetéssel mertek elhódítani a természettől. Ezek az irtványföldek azonban túlságosan kicsinyek voltak az egyes családok élelmezéséhez és nagyon hamar kimerültek. Megfigyelte Menyhárh, hogy a folyó mentén szinte mindenütt folytattak az utazását megelőző 50–60 év folyamán valamikor mezőgazdasági termelést. Erre a Zambézit szegélyező fák eltérő életkorából következtethetett. A kimerült és elhagyott földeket ugyanis visszafoglalta az erdő, s attól függően, hogy ez területenként mikor következett be, eltérő életkorú erdőcsoportok nőttek ki a folyó mentén.

Menyhárh az égetéses irtványföldeken folytatott évezredes termelési rendszert nem tudta beilleszteni saját elképzeléseibe, mivel e forma szüntelen vándorlást, helyváltotatást követelt. Ő viszont letelepedett földművelő közösségek megeremtését tervezte, olyan művelési rendszerek kialakítását, melyben az állandó földterület termőképessége művelés, öntözés és trágyázás útján újul meg. Ehhez azonban azt kellett elérnie, hogy a bennszülöttek merjenek cselekvően résztvenni környezetük természeti viszonyainak alakításában.

Afrikai környezetben a legnagyobb figyelmet az a körülmény követelte, hogy az európaiak számára megszokott gazdasági év itt több termelési ciklusra oszlott. E ciklusokban kellett mindenekelőtt rendet teremteni: mely ciklusban mit vetni, milyen munkát végezni a leggazdaságosabb?

Ezt azonban csak megfigyeléses alapon, sok időjárás- és a talajra vonatkozó adat alapján lehetett meghatározni. Komplex kutatásokkal egy mezőgazdasági termelési kalendáriumot tervezett összeállítani, amely meghatározta volna az egyes termelési ciklusokban elvégzendő munkák pontos rendjét, a helyi viszonyoknak leginkább megfelelő, tömeges termesztésre alkalmas növényeket, és a föld termőképességét leghosszabb ideig megőrző vetésforgó kialakítását.

A boromai missziós-állomásra érve, tapasztalnia kellett, hogy milyen nagy hatalom a bennszülöttek babonás félelme a titokzatos természeti erőktől. Ez leg-

inkább a missziós állomás elhelyezésén mutatkozott meg. A missziós-telep posványos, egészségtelen területen, a folyó közvetlen közelében feküdt. Környezete mezőgazdasági művelésre – nem is beszélve a kísérleti gazdálkodásról – alkalmatlan volt. De Menyhárh elődei kénytelenek voltak ide, a mocsári, vagy ahogy ők nevezték, a „Zambézi-láz” gózába települni, mivel a folyótól nem messze húzódo egészséges fennsíkot, a Marenga hegyet a bennszülöttek olyan szent helyként tisztelték, amelyet jelenlétükkel nem mocskolhattak be. Ha tehát a misszió oda települ, az afrikaiak messze elkerülik.

Menyhárh László azonban mégis megkezdte a bennszülötteknek tilalmas szent hely irtását. Az afrikaiak kezdetben aggódva figyelték sorsát, de amikor látták, hogy semmi bántódása nem esik, maguk is kedvet kaptak dacolni azokkal az erőkkel, amelyektől addig csak rettegtek.

Fél évvel Menyhárh Afrikába érkezése után kerülhetett sor a meteorológiai megfigyelőállomás üzembe helyezésére. Ez volt az első, mezőgazdasági céllal létesített, rendszeres, állandó és többirányú megfigyeléseket végző állomás Afrika területén. Üzembe helyezését méltán tekinthetjük művelődéstörténeti jelentőségűnek.

„1891. február 15-én állítottam föl a Barographot és Thermographot a székeny kis Observatoriumban. Nem más ez, mint egy 1 1/2 m hosszú és 1 m széles kis kunyhó, mely 4 cölöpre erősítve 2 m magasságban áll. A kunyhó padozatát európai fenyődeszkák képezik, melyekbe elég sűrűn lyukak fúrvák. Az egész falakotmányt kívülről sűrű sodrony-háló veszi körül. Közbe-közbe még bádoglemezek is vannak elhelyezve a nap szűrő sugarainak fölfogására. A kunyhót szalmatető födi oly módon, hogy a tető alsó pereme egy méter magasan van a megfigyelésre szolgáló eszközök fölött. Jobbra-balra (nyugat-keleti irányban) 4–7 m távolságra alacsony épületek vannak. A legközelebbi fának ágai 6 m távolságban terjengnek. A Zambézi 84 m-re van a megfigyelő állomástól és a közbeeső teret apró fák fődik. A sziklás dombsor e helyütt körülbelül 200 m távolságban húzódik a Zambézi partjai mellett, míg a folyó másik – bal – oldalán meredeken szakad a folyó medrébe, mely e helyen 200 m széles. Hivatásom teendői miatt nem mindig végezhettem megfigyeléseimet ugyanazon időben. A különbség 1/2–1/4 óra közt igazodik.”⁷⁷

A meteorológiai megfigyelőállomás közelében helyezkedtek el a kísérleti parcellák. Itt a Zambézi partján elsősorban kukorica, cirok, burgonya, bab, gyapot, olajos magvak és kávé termelésével kísérletezett. Kísérleti eredményeit a boromai missziós állomáson berendezett minta-ültetvényen hasznosította. E gazdaság híre Európába is eljutott, de Menyhárh maga is írt a boromai „csodáról”: „P. Hiller egészen el van foglalva az építéssel: az egyik helyen a meszet égeti, a másik helyen a téglakemencék égnak, itt a szerezsen asztalosokat, vagyis inkább ácsokat igazgatja, amott az erdőben vágatja a fákat. Kutakat ásat, gépeket és vasutat állít föl, hogy a vizet és építőanyagokat a hegyre fölszállítsa . . .”⁷⁸

Menyhárh mintagazdaságában gőzgép⁹ és gőzmalom dolgozott, és e gépeket afrikaiak kezelték. Ezek voltak az első gépi berendezések Afrikában, melyeket a népelelmezés céljaira használtak. S ha a mezőgazdasági célú meteorológiai észlelések megindulását az afrikai művelődéstörténet jelentős eseményének ismerjük el, a gőzgépeknek a tömegélelmezésben való alkalmazását még jelentősebb-

nek kell ítélnünk. Itt ugyanis nem csupán arról van szó, hogy a tömegélelmezésnek a fekete kontinens történetében először felvetett gondolatát a legmagasabb technikai színvonalon igyekeztek realizálni, hanem annak is óriási jelentősége van, hogy a termelési folyamat során az afrikaiak megismerkedhettek a legkorszerűbb termelési eszközökkel, elsajátíthatták használatukat. Itt, bármilyen mikro méretekben is, de elindult a fekete lakosság technikai képzésének és ilyen irányú tudatformálódásának folyamata. Eddig a gépek működését valami természetfeletti erővel hozták kapcsolatba. „Szájátva bámulják gőzmalmukat, s nem tudják fölfogni, hogy az a sok kerék olyan jól megegyezik egymással, és soha sem hibázzák el; meg is adják a magyarázatot: fehér ember lelke van benne. Mert amint a szerecsen ember lelke halála után a kígyóba... vagy más állatokba megy, s ha nagy főnök volt, az oroszlánba: hasonlóképpen a fehér ember lelke holta után a masinába, s más gépekbe költözik.” A fehér ember szerszámainak, gépeinek megismerése nemcsak tudást, hanem önbizalmat is adott a feketéknek. Ráeszméltek, hogy maguk is képesek arra, amire a csodált idegenek!

Néhány év alatt óriási eredményeket ért el Menyhárh. Azok a bennszülöttek, akik érkezésekor nem mertek a Marenga hegyére felmenni, most a „Szabadság erdőjé”-nek nevezték a missziós állomást, ahová naponként tucatjával menekülnek uraik önkénye elől a rabszolgák. S azok, akik két esztendeje még riadtan futottak be az őserdőbe az óra ütésétől, most gépeket kezelnek és olyan növényeket termelnek nagy mennyiségben, melynek nemrég még a nevét sem ismerték.

A mennyiség különösen fontos hangsúlyt kapott Menyhárh terveiben. Minden azon fordult meg, hogy képes lesz-e nagy hozamú élelmiszernövényeket előállítani a kísérleti parcellákon és hogy a kísérletek során, állandó gondozás mellett „jól viselkedő” növényei a nagyüzemi termelés mostohább körülményei között is megtartják-e előnyös tulajdonságaikat?

S ha a növény megfelel a reményeknek, az afrikaiak vajon képesek lesznek-e szakítani évezredes termelési szokásaikkal? A Zambézi mentén élő emberek ősidők óta egyféleképpen, és csak nagyon kicsiny földterületen végeztek földművelést. Ezt, a kunyhók környékét érintő kapálgatást kellett átváltoztatni korszerű ültetvénygazdálkodássá, olyan termelési rendszerré, amelyben termelési ciklusoként egy személyre nagyobb földterület jutott gondozásra, mint amekkorát ősapái három-négyszáz esztendő alatt együttesen műveltek meg.

Az új termelési rendszer meghonosítása az életmód gyökeres megváltoztatását követelte. És ez sokkal több energiát és figyelmet igényelt, mint a természet erőivel folytatott küzdelem. S ami még inkább növelte a nehézségeket, az az idő szerepe volt. Menyhárhnak mindent gyorsan kellett elérnie: két-három esztendő alatt évszázados szokásokat és rendet megváltoztatnia és újjal felcserélnie. E változások illusztrálására elégségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a Menyhárh-féle mintagazdaságban a földművelő munkát többnyire férfiak végezték, holott korábban szegyenében el kellett volna bujdosnia annak a férfinak, aki a lenézett, női munkának tartott földműveléshez lealacsonyodott.

A tömegélelmezés gondolatának gyakorlati megvalósítása során Menyhárh arra is nagy figyelmet fordított, hogy egy-egy termelési ciklusban párhuzamosan több nagyhozamú növényfajtát termeljen, nehogy egy-két kultúra váratlan pusztulása, vagy gyenge termése ezrek-tízezrek halálát okozza. A próbálkozásokról, a

termelési skálának ésszerű kiszélesítéséről 1893-ban, amikor a siker még nem volt teljes, de már igen biztató eredmények mutatkoztak, Menyhárh László az alábbiakban számolt be: „Mindjárt megérkezésem után Boromában, iparkodtam némi ismeretet szerezni a gyarmat flórájáról. A különböző gyönyörű fák és gyümölcsök csakhamar meggyőztek arról, hogy a missió az európai hasznos növényeket valószínűleg teljesen nélkülözheti. Vagy 20 fa felére akadtam, melyek nemesítés útján elég ízletes gyümölcsöt teremnek. De évek fognak elmúlni, míg ez irányban valamelyes eredményt mutathatunk föl. Ültetvényeinkre máris tetemes pénzösszeget s még több időt és fáradságot áldoztunk. A kávé és kakaó eddig még vajmi silány termést adott, mert a vízszegény talajon csak ritkán fejlődhetik ki igazán. A kávé ültetvényeket ui. legalább az első 2–3 évben bőven kell öntözni, miért is most egy jókora területet úgy rendeztünk be, hogy könnyen és dúsán öntözhető legyen. Gyapotültetvényünk a legszebb reményekre jogosít. Két-három év múlva gőzgépet szándékozunk szerezni, a termelt gyapot földolgozására. A szőlők is igen jól sikerültek. Csatornázással és öntözéssel itt minden lehetséges. Nhaonduaban, mely a missióterület kisebb fele és Boromával szemben a Zambézi bal oldalán fekszik, cukornád ültetvényt rendeztünk be. Ahol pedig a talaj gazdag sótartalmú, datolya-pálmákat szándékozunk ültetni, melyek itt kitűnően tenyésznek.”¹⁰

Az állomás 1894-ben már olyan élelmiszer-tartalékokkal rendelkezett, hogy az ismét beköszöntő éhség idején, szűkösen ugyan, de képes volt ellátni a tetei közigazgatási körzet rászoruló lakosságát. P. Vollers, aki 1895 után Menyhárh utóda lett a boromai állomáson, az alábbi szavakkal méltatta Menyhárhnak a humanitását, az eredményességét és a szakértelem szempontjából egyaránt páratlan teljesítményét:

„Akinek csak némi fogalma van arról, hogy mily nehézségekkel jár ily vállalatok létesítése még a kultúra ölen is, az bámulattal telik el annak láttára, amit P. Menyhárh oly rövid idő alatt megteremtett. Az őserdők kiirtott helyén dús termőföldek terülnek el, melyeket kristályvízű patakok szeldelnek (az öntözőrendszer). A roppant veteményes kert hihetetlen termést gyümölcsöz; P. Dialer fekete növedékeivel hatalmas területeket ültetett be banán-, mangó-, citrom-, narancsfákkal, dinnye- és uborkafélékkel stb. A fősikert mégis az iskola mutatja; 87 négerfiú, jórészt a szomszéd törzsfők gyermekei nyernek itt nevelést és oktatást; nemkülönben az ipariskola is: asztalos-, kőműves-, kovács-, szabó-, cipész- stb. műhelyeivel nagyot lendített a missió telep fölvirágoztatásán.”¹¹

A dzsungel-iskolában kétnyelvű oktatás folyt. Azon fontos és a kontinens területén ugyancsak egyedülálló kísérlet mellett, hogy irodalmivá és általánossá, közössé tegyenek egy törzsi nyelvet, a nyungvét, Menyhárh az oktatásban bevazette a portugál nyelvet is. Tanítványai ily módon nemcsak egy kiművelt törzsi nyelvet ismertek meg, hanem egy, a XIX. század végén igen fontos világnyelvet, a portugált is.

S hogy milyen eredménnyel járt ez a nyelvoktatás, azt egy levélidézzel kívánjuk bemutatni. A missziós iskola egyik tanulója, Kamángu, levélben szerette volna megköszönni a Kalocsáról érkezett ajándékokat... „az ő saját nyelvén akart levelet írni, de mikor megtudta, hogy ezt a nyelvet nagyon kevés ember érti a világon, rászánta magát a portugál levélre.”

8–12 esztendő, két nyelven író diákok Afrikában!

Ilyen Európa legjobb tanintézeteiben is rendkívülinek számított.

A Czimermann által alapított boromai missziós iskola tananyagát Menyhárhth jelentős természettudományi ismeretekkel bővítette. A fő tárgy természetesen a vallás oktatása volt, mellette azonban kielégítően megismerték a tanulók a portugál és a nyungve nyelet. Két nyelven tanulták a számtant, a földrajzot, a történelmet és a természetrajzot. E közismereti tárgyakból is sokat sajátítottak el, már csak azért is, mert minden anyagot kétszer tanultak. Egyszer nyungve nyelven, egyszer pedig portugálul.

A Menyhárhth-féle iskolának volt egy sajátos tantárgya is: a földművelés.

Az első nyert ütközetek az éhség ellen messze földön megnövelték a Zambézi Misszió boromai állomásának tekintélyét. A Misszió iskoláiban a rabszolgaságból kiváltott tanulók mellé egyre több törzsfő gyermeke is beült az iskolapadba. Ez a jövőre nézve olyan ígéretet is magában foglalt potenciálisan, hogy az apjuk méltóságát és hivatalát öröklő ezen előkelő fiatalok az igazgatásnak majd kulturáltabb és emberibb formáit valósíthatják meg. Sajnos, e reményt elfújta a gyarmatosítás szele. Menyhárhth művének nem akadt értő folytatója a misszionáriusok között, a portugál gyarmati hatóságok pedig veszélyesnek, céljaikkal ellentétesnek tartották gyarmataik lakosságának kiművelését olyan politikai körülmények között, mikor a függetlenségi eszme nemcsak gondolatban, hanem fegyveres ellenállási mozgalmak formájában is terjedt.

1894 januárjában Czimermann István halála miatt a zumbói missziós állomás vezető nélkül maradt. Menyhárhth szinte természetesnek találta, hogy itt is, akár Boromában, neki kell elhalt honfitársa helyére állni, s itt Afrika mélyén megismételni a boromai „csodát”.

A Zumbói állomás környéke azonban alkalmatlannak látszott intenzív mezőgazdasági termelés megvalósítására. Ezért a misszió telephelyét – alárcsak Boromában tette – a Zumbó melletti Resicóból beljebb, jobb termőterületre és települési, egészségi szempontból is kedvezőbb vidékre helyezte át. S rövid idő múltán már nagy ültetvényekről és az állomás nagy tekintélyéről írhatott: „Itt Mazombuéban a Roangua folyó mentén, csak egy napi járásnyira a Zambézi folyamtól, missziói tevékenységünkre nézve szerfölött előnyös területre akadtunk, s máris állandóan itt tartózkodunk. Nagy ültetvényeink segítségével már most is azon helyzetben vagyunk, hogy igen sok rabszolgát válthattunk ki. Misszióink tekintélye köröskörül, sőt messzebb a Kongó-forrásokig oly mérveket öltött, hogy mondhatnám a portugál, sőt angol kormányokét is felülmúlja.”¹²

„Ezen állomásunk teljesen megfelel a mai rabszolgaellenes mozgalom eszméjének és a szó legteljesebb értelmében a szabadság előharcosai vagyunk a leigázott és tönkrevért néptörzsek közt... mögöttünk, innen befelé nyugatra nincs se posta, se civilizáció többé, szóval a világ végén állunk... megmérhetetlen nagy területen és számtalan néptörzs kellős közepén.”¹³

A civilizáció ezen legtávolabbi hídfőjén, a boromai tapasztalatok segítségével újabb „megmérhetetlen nagy területek” lakóinak feje fölül sikerült – sajnos, csak időlegesen – elhárítani az éhhalál rémét. Szaporodtak az ültetvények, megnövekedett a termelésben részt vevő férfiak száma, és a vidék történelme során talán először jelentkezett az a kellemes gond, hogy újabb raktárakat kellett épí-

teni az élelmiszertartalékoknak, mert a meglévők már megteltek. Először fordult elő, hogy a „sáskacsapás ellenére is nagyon sok élelem van itt”.¹⁴

Menyhárh álma beteljesült! Az éhség földjén félelem nélkül nézhettek a holnap, a száraz évszak elébe. Úgy tűnt, hogy nem is nagy idő kérdése és az általa meghonosított termelési rendszerek, a kísérleti úton termelt magvak és nemesítési eljárások általánossá válva, oly széles körben terjednek el, hogy reális bázist biztosíthatnak a tömegélelmezés megvalósításához.

A Menyhárh-féle kísérletek bebizonyították, hogy van megoldás, hogy az afrikai éhség nem legyőzhetetlen, és ami nagyon fontos, hogy néhány év alatt kielégítően jó eredmény érhető el.

De ezekre az eredményekre a gyarmati hatóságok kevés figyelmet fordítottak. Azokban az esztendőekben ugyanis, amikor Menyhárh kemény küzdelmét vívta az afrikai éhség rémével, az európai nagyhatalmak is harcra készültek: előbb a tárgyalóasztalnál, majd a valóságban, elkezdődött Afrika felosztása, a keskeny tengerparti érdekerületek kibővítése a kontinens belseje felé. E harcokban a gyarmatosító hatalmak az éhséget természetes szövetségesükként vették számításba. Az éhező bennszülött nem áll ellen! És e vélekedés a gyarmati hatóságokat élesen szembeállította Menyhárh törekvéseivel.

Amikor a gyarmati háború vihara végleg elsöpörte a Zambézi menti mintagazdaságokat, Menyhárh már nem élt. 1897. november 16-án, negyvennyolc éves korára végképp elfogyott ereje. Afrika földjében pihen, abban a földben, melynek felvirágoztatásáért – a szó szoros értelmében – oly sokat fáradozott. Utódai az ismertett háborús körülmények között nemhogy gyarapítani, de megőrizni is képtelenek voltak a nagy életművet.

Az afrikaiak azonban sokáig emlékeztek a kicsi, sovány, gyenge emberre, aki olyan erős és hatalmas volt, hogy legyőzte az éhhalált.

Az a szomorú aktualitás, melyet az ismét támadó afrikai éhség idézett fel, szükségszerűen előtérbe állította tanulmányunkban Menyhárh László afrikai működésének azon elemeit, melyek a tömegélelmezés tudományos-kísérleti és gyakorlati bázisának kimunkálásával kapcsolatosak, és amelyeket maga Menyhárh is életműve legfontosabb részeinek tekintett.

S valóban! E tevékenysége sorolja azon kevesek közé, akik nagyon sokat tettek a fekete kontinens elmaradottságának enyhítéséért és népeinek boldogulásáért. Afrika majdan megírandó művelődéstörténete a humanista magyar tudósról mint a korszerű meteorológiai- és talajtani vizsgálatok afrikai úttörőjéről, új termelési rendszerek meghonosítójáról és növénynemesítőről emlékezik majd meg. De hogy életművéről, Afrikában végzett kutatásairól, sokoldalú tudományos tevékenységéről csak valamelyest is valóságghű képet alkothassunk, legalább felsorolásszerűen utalnunk kell botanikai kutatásaira, afrikai növénygyűjteményeire, oktató munkájára, a nyungve nyelv gyakorlativá tételében végzett kezdeményezéseire, geográfiai leírásaira és a társadalom életével kapcsolatos megfigyeléseire.

E sokoldalú tudományos tevékenység egy részeredményének még életében örülhetett. A kálocsai Haynald Observatorium kiadta afrikai meteorológiai meg-

figyeléseinek adattárát. Az első kötet, amely még Menyhárh életében megjelent, és el is jutott hozzá, az 1891–92-es boromai észleléseket tartalmazta.¹⁵ A további kötetek már csak halála után jelentek meg.

A meteorológiai megfigyelések képezték Menyhárh afrikai kísérleteinek leg-állandóbb részét. Észleléseit nyomban Afrikába érkezése után megkezdte, és az utolsó adatot 1897. november 13-án, három nappal a halála előtt jegyezte fel. E méréseknek oly nagy jelentőséget tulajdonított,¹⁶ hogy még akkor sem mulasztotta el, amikor „már erős láza volt, végtagfájdalmak, torokgyulladás és szívbaj jelentkezett.”

Másik folyamatosan végzett kutatási területe, amelyről afrikai útja előtt úgy nyilatkozott, hogy a misszióban sem lesz hátrányára, a botanika volt. A Zürichi Egyetem Botanikai Intézetének jóvoltából a legutóbbi években számunkra is hozzáférhetővé váltak Menyhárh László Boromából, illetve a zumbói telepről küldött azon levelei,¹⁷ melyekből értesülünk afrikai növénygyűjtésének méreteiről, nehézségeiről és az ezzel kapcsolatos tudományos feladatokról, továbbá a gyűjtésnek geológiai és zoológiai szempontú kiterjesztéséről. E tevékenységének értékelése a szaktudományok feladata. Itt csupán Menyhárh egyetlen, következetesen alkalmazott kutatási eljárását kívánjuk kiemelni, azt a törekvését, hogy a növényeket és az előfordulás helyének talaját együtt, párhuzamosan vizsgálja.

Bizonyos, hogy a szaktudományok elemző vizsgálata Menyhárh életművének számos ismeretlen részletét fedezi majd fel a geográfia és a társadalom- az afrikai népek életkörülményeit vizsgáló tudományok területén is, gazdagítva az egyetemes Afrika-tudományt és ismereteinket a magyar kutatók szerepéről Afrika tudományos megismerésében.

1. Menyhárh László levele P. Wiesbaurhoz. St. Beuno, 1879. október 14. Idézi Velics László: Magyar jezsuiták a XIX. században. Kalksburg, 1902. 64–65. l. – 2. Magyar hittérítő halála Afrikában. Pesti Napló, 1898. 33. sz. – 3. Magyarok Zambézi őserdeiben. Budapest, 1930. 21. l. – 4. Menyhárh László: Napló. A Hírnök melléklete, 1891. 31–32. l. – 5. Velics László: i. m. 70. l. – 6. Menyhárh Quelimanetől Teteig tartó folyami utazásáról készített naplója 1901-ből származó másolati példányának kéziratát 1981 őszén találtam meg a Természettudományi Múzeum Növénytanárának Tudománytörténeti Gyűjteményében. A naplót Menyhárh magyar nyelven írta. E kézirat jelenleg ismeretlen helyen lappang. A másolat készítője, Dégen Árpád egyetemi tanár ugyanakkor német nyelvre is lefordította, és a német szöveget elküldte Hans Schinz professzornak, a Zürichi Egyetem Botanikai Intézet igazgatójának, aki Menyhárh afrikai növénygyűjteményének anyagát később publikálta. (Plantae Menyharthianae. Ein Beitrag zur Kenntnis der Flora des Unteren Sambesi von Hans Schinz in Zürich. Wien, 1905.) A Dégen-féle német fordítás alapján portugál nyelvű kiadás is készült a naplóról (Figueiredo Gomes e Sousa, Antonio de: Exploradores e naturalistas da flora de Mocambique. In: Mocambique. Doc. trimestral N° 18. 1939. p. 81. Lorenzo Marques. 1939.) A napló szövegének másolatát elhelyeztem a Kalocsai Érseki Levéltárban, ugyanakkor a Zürichi Botanikai Intézet könyvtárosa, Simek Péter úr, elküldte a Levéltár részére a napló Dégen-féle fordításának német szövegét, és Menyhárh több német nyelvű levelének másolatát. – 7. Menyhárh László levelét idézi Hauer Ferenc: P. Menyhárh László megfigyelései Afrika belsejében 1890. május 22.–1897. november 16. Kalocsa, 1913. p. 33–34. – 8. Menyhárh László levele. Boroma, 1892. május 21. Kézülte a Kalocsai Néplap, 1892. augusztus 27. 292. l. – 9. A gőzgépeket 1890 májusában vásárolta Czimermann István egy gaggenau-i gépgyárban. A gőzmotorok akkoriban a legkorszerűbb konstrukciónak számítottak, és a Zambézi Misszió csak azért vásárolhatott belőlük, mert a gépgyár tulajdonosának fivére ugyancsak afrikai misszionárius volt. A gépvásárlás részleteit Czimermann Istvánnak bátyjához, Czimermann Ignác szepesi kanonokhoz 1890 májusában írott levele örítte meg. – 10. Die Katholische Missionen. 1893. p. 243. – 11. Máriakert. 1898. 81–84. l.; Echo aus Afrika. 1899. p. 72. – 12. Menyhárh László német nyelvű levele a Rend tartományfőnökéhez. Zumbó, 1897. február 24. – 13. Menyhárh (utolsó) jelentése a Rend előljárójának. Marombue, 1897. október 20. Idézi Hauer: i. m. 84–85. l. – 14. Menyhárh László német nyelvű levele (dr. Kerner v. Marilann professzorhoz, a Bécsi Egyetem Botanikai Intézet igazgatójához). Zumbó-Resico, 1895. május 16. Kalocsai Érseki Levéltár. Simek Péter, a Zürichi Botanikai Intézet könyvtárosának ajándéka. – 15. Publication des Haynald-Observatoriums 1896. VII. Meteorologische Beobachtungen. Angestellt zu Boroma in Süd-Afrika. Von P. Ladislaus Menyhárh S. J. Im Jahre 1891. u. 1892. – 16. „Remélem, hogy ezek a megfigyelések, más tudományokkal kombinálva, valamely mértékben hozzájárulnak Afrika tudományos megismeréséhez.” Menyhárh László levele dr. Kerner udvari tanácsoshoz. Boroma, 1892. július 4. Kalocsai Érseki Levéltár. Simek Péter ajándéka. – 17. Menyhárh László levelei dr. Kerner udvari tanácsoshoz. Boroma, 1892. július 4; 1893. július 25; Zumbó, 1895. május 16., továbbá keltezetlen levelek és levéltöredékek.

Hazánk, Európa

E cikkkel új sorozatot indítunk, az európai Kulturális Fórum őszi budapesti ülés-szaka alkalmából. Arra kértünk írókat, művészeket, tudósokat, közéleti személyiségeket – hazaiakat és külföldieket egyaránt: foglalják össze olvasóinknak, mit jelent számukra Európának lenni. Hogyan látják Európát mint kulturális-lelki-történelmi egységet? Mit adott Európának a magyarság, s nekünk, magyaroknak Európa? – Hálás köszönetet mondunk mindazoknak, akik megtiszteltek válaszukkal. A beérkezett írásokat következő számainkban folyamatosan közöljük.

SÖTER ISTVÁN

HAZÁNK, EURÓPA

Nemcsak Magyarország a hazánk, hanem Európa is, a Chartres-i gótikától Vlagyimir és Szuzdal román-bizánci építészetéig, melynek párját Dél-Franciaországban találjuk meg. A magyar románkori templomok ikertestvérei ugyancsak: a francia cisztercita és premontrei kolostortemplomok. Európa szétszakíthatatlan, és csak a politika bonthatja meg, a kultúra azonban összetartja. Mert a kultúrának nem lehet határokat szabni. Ugyanaz a gondolat néha egyidőben pattan ki északon és délen. Szűkebb hazánk igazán elszigetelt állapotban volt történelmének nem egy korszakában, de Metternich rendőrsége éppúgy nem tudta megakadályozni a haladás gondolatainak hazai továbbterjedését, mint későbbi korok akadályai. A második világháború alatt a budapesti eszpresszók angolszász fantázianeveit meg lehetett ugyan változtatni, de nem lehetett megakadályozni az amerikai és angol irodalom továbbterjedését. A német irodalmat is az amerikai német emigráns kolónia jelentette akkor számunkra. – Hiába emelték ellenébe Hitler Európá-erődjének éppen nem időtálló falait. Sohasem szabad már megengednünk, hogy Európa rosszabb kulturális helyzetbe kerüljön, mint a második világháború idején.

Európaiságunk akkor válik legtudatosabbá, ha huzamosabb időre távol vagyunk Európától. Az Egyesült Államok igazán érdekes és izgalmas ország, de egy európai filmet látni New Yorkban, olasz cipőt a Fifth Avenue kirakatában, vagy francia ruhamodellt ugyanott: ugyanazt az otthonossági nosztalgiát ébreszti fel, mintha Bartók zenéjét hallanók egy bostoni hangversenyteremben. Európa államhatárai megszünnek, ha földrajzi távolból tekintünk vissza rájuk, Európának

lenni a tengerentúlon annyit jelent, mint magyarnak, olasznak, franciának, orosznak, dánnak, norvégnak, angolnak, görögnek és németnek lenni egyszerre.

A politika sohasem fogja egyesíteni az európai népeket, a kultúra azonban mindig egyesítette. Kíllátástalan minden olyan törekvés, mely Európa népeit és kultúráit egyetlen öntőformába akarná ömlesztetni. Napóleon sem tudott kitalálni ilyen öntőformát: Európa sohasem volt, és sohasem lesz egységes birodalom, még annyira sem, mint a német-római. Európa népei mindig csak nemzetileg tudták összeszedni magukat, nem pedig birodalmilag. A magyar szabadságharc leveretése után az osztrák monarchia megpróbálkozott egy „birodalmi patriotizmus” létrehozásával, de ebből a bécsi hírlapírók sugalmazott cikkein kívül semmi sem lett.

Van azonban *európai* patriotizmus, és ez olyan ösztönösen él bennünk, hogy pl. az Egyesült Államokból hazatérő utas Normandia bozótjait is meghatottan köszönti: már európai növények! Emlékszem: a tündérien színes Rióból Frankfurt szürke nyári délelőttjébe érkezve, a Goethe-ház pusztja közelsége sugallta, hogy hazaérkeztem.

Európa kezdettől fogva való és ma is egyre növekvő nyitottsága! Ez a földrész nemcsak önmagán belül, a népei között volt mindig kölcsönösen nyitott, de más világrészek és kultúrák felé is. A spanyol hódítás nem adott annyit az új világnak, mint amennyit Európának emez: növényeket, fűszereket, szárnyasokat, majd pedig az európai irodalom nyomán kialakult új irodalmak visszatérő hatásait. Mi lett volna, ha nem Európa fedezi fel Amerikát, hanem indián hajók jelennek meg az angol és francia partok előtt? Ez történelmileg lehetetlen, mert Európa nyitottsága kíváncsiságot és honvágyat is jelent, mintha a távoli földrészek hívását csak Európa hallása tudta volna felfogni. Európának még Ázsiát is fel kellett fedeznie, és ezek az Európánál nagyobb országok mintha csak Európa tudatában ébredtek volna önnön létükre és jelentőségükre. Kína és Japán bezárták a maguk kultúrájába és ebben különböztek inkább Európától, mely bútorain kínai motívumokat hasznosított, kínai selymekbe öltöztött, s a kínai porcelán hatására fedezte fel a porcelán gyártását; a szecessziós képzőművészetbe beleolvadt a japán stílus, Afrika néger szobrászata megtermékenyítette az európaiakat s még az Egyiptomból hazatérő Napóleon mesteremberei is új bútorstílust honosítottak meg egyiptomi motívumokkal.

Európa asszimiláló ereje nem csökken, hanem még növekszik. Nem akad járókelő, aki idegenkedéssel nézné az Operaházunk bejáratánál ülő szfinxeket. Csak erős és életképes kultúrák tudnak úgy asszimilálni, mint az európaiak. Európa mindig a maga nemzeti történelmeivel itatta át mindazt, amit más világrészek kultúrájából akár megszerzett, akár eltulajdonított.

Európa mindig kíváncsibban fogadta az autochton nemzeti ízlést, mint az utánzatokat. Ma különösen a harmadik világ számára jelent dilemmát a nemzeti kultúra kialakítása és a modern, a korszerű – vagy ennek vélt – európai kultúra követése. Francia fordításban arab regényeket olvasok mostanában, és meglep az erőfeszítés, mely még ebben az irodalmi műfajban is a nemzeti sajátosság kialakítására törekszik, holott a regény sajátosan európai termék – bár ugyanakkor kínai is, és Goethe nem ok nélkül csodálta meg az évszázadokkal korábbi kínai regényeket, melyek szerinte akár az ő jelenében is játszódhattak volna. A har-

madik világ vagy legalábbis annak arab kultúrái az európai regény nyomán ébredtek rá a maguk viszonyainak ábrázolási lehetőségeire és szükségletére. De még a modern arab regényben is kirívóan és idegenszerűen hat pl. Proust utánzása, és valóban mértékfelettinek érezzük a küzdelmet, mely ma az arab irodalmakban a regény műfajának nemzetivé áthonosításáért folyik. Bizonyos, hogy ez nem az európai formák utánzásával fog megtörténni. Európa nem exportálja hatalmas regénykultúrájának formakincsét, de követendőül állíthatja regényművészetének eszmei tanúságát: a nemzeti jelleget csak a nemzeti problematika átélésével lehet megvalósítani. Mégpedig nemcsak a társadalmi problematikával, hanem az emberi, az egyéni sajátságok, a hajlamok, a vérmérséklet titkainak értésével és felfedésével is.

A világrések lakóit nem téveszthetjük össze egymással. Egy ázsiai ember képzeletvilága és gondolatvilága különbözhetik egy európaiétól. Azért is kell különböznie, mert minden népben és minden emberben ott él a hagyomány, a történelem, márpedig ez népenként ugyancsak különböző. Európa exportálhatja a technikáját és Amerika ezt talán méginkább megteheti, de sokkal kevésbé exportálhatja a művészetét. Ezt csak megismertetheti, de kötelező tananyaggá nem teheti. A japán film akkor igazán jó, amikor a japán történelmet eleveníti meg, s akkor válik zavarossá, gyermeteggé – legjobb szándékai ellenére –, amikor a mai európai lélek problémáit ülteti át a mai japán életbe.

Különös jelenség, hogy Európa mélyebben és szervezettebben hasonítja át a más világrések kultúráiból befogadottakat, mint ezek a kultúrák az európaiat. A japán példa azt mutatja, hogy a civilizációt nem szükséges nemzetivé hasonítani, azt meg kell vásárolni, a *know-how*-k árszabása szerint. A művészet azonban sohasem válik megvásárolhatóvá, épp ezért ára sincs. A művészetet át kell élni, és még inkább: meg kell teremteni, méghozzá nem is egy-kettőre, hanem nemzedékek munkájával. A magyar irodalom sem ismerte a regény műfaját, és sokáig csak fordítások segítségével próbálta ezt elsajátítani, nemzetivé tenni. Amíg ki nem alakult a magyar regény, mely testvére is a világirodalom regényeinek, s ugyanakkor magyar. Az áthasonítás mindig csak az átélés révén lehetséges. Európa nemzetei közül a közép- és keleteurópaiak vagy utánzások, vagy külföldi tartózkodások árán tudták átélni és áthasonítani saját földrészük vívmányait. De mindig csak azt élhették át, azt hasoníthatták a magukévá, amire valamilyen módon szükségük volt, nekik, vagy nemzeti kultúrájuknak. Mert a kultúra nem elhatározásból épül fel, hanem a szellem sugallatára. Az is bizonyos, hogy Európa csak addig tudja megőrizni kultúráját, amíg a történelmét megőrzi, és értékesnek érzi. Ugyanez vonatkozik minden egyes nemzetre, európaiakra és nem európaiakra egyaránt.

Európa kultúrája olvasó és utazó emberek tapasztalataiból és tudásából állt össze. A mi Széchenyi Istvánunk erre a legjobb példa. Közép- és Kelet-Európa utazói a 19. század kezdetétől utazásaikon ismerték meg nyugat fejlett országainak polgári intézményeit, és ezekhez a példákhoz igazították hazai reformmozgalmaikat. A romantika korának nyugati utazói viszont Közép- és Kelet-Európát fedezték föl, mint számukra csaknem egzotikus, elmaradottságában is festői, eredetiségében oly vonzó világot. Ligne herceg a magyar, a török, a horvát, a szerb népviseletben egy nagy udvari ünnepség jelmezeit látta. A budai várpalotában

megpihenő Bismarck pedig a német romantika testvértájának látja a holdfényben úszó Dunát, a várost és mögötte az Alföldet. Annyi vámvonallal, határőrséggel és útlevélkényszer ellenére, Kelet és Nyugat utazóinak kocsinyomai sokszorosan keresztezik egymást, és nemcsak az arisztokraták jutottak el nyugatra, nemcsak egy államhivatalnokfiú föméltség fia, mint pl. a fiatal báró Eötvös József, hanem a nemesi-értelmiségi Szemere Bertalan, és a jobbágy származék Erdélyi János is. De talán még náluk is fontosabbak a nyugatot megjárta mesteremberek, nyomdászok, műasztalosok, ékszerészek, szabók. Európa civilizációját ők hozták el Széchenyi országába, és maga Széchenyi nem restellte, hogy híre kockáztatásával gázfejlesztő készüléket csempésszen ki Angliából.

Amiként a teológusoknak a német egyetemek, a művészeknek pedig Róma, Firenze, München voltak a tanulóhelyei, úgy a mesterségeknek Hollandia, Franciaország és Anglia. A magyar felvidék reneszánsz házait lengyel mesterek építették, a magyar várakat pedig olasz és francia hadmérnökök. A mesteremberek voltak azok, akik a nemzeti kultúrák kiegyenlítését létrehozták: az empire stílusú bútort nemcsak Napóleon országában lehetett megtalálni, hanem Napóleon ellenfelének, a cárnak Szentpétervárában is. Maga az Osztrák–Magyar Monarchia, elavult szerkezetében is, Európa kicsinyített mása volt, népek tábora, mely népek nem éltek testvérien egymás szomszédságában, mivel nem voltak függetlenek. A kultúrában azonban ők is találkozni tudtak egymással, amihez még a divat hasonlósága is hozzájárult, és pedig nemcsak a ruháké és a hajviseleteké, hanem az épületeké és a bútoreké is. Egy zágrábi polgárlakás inkább hasonlított egy budapestire, mint egy párizsira. De Párizsból származott a lebontott városfalak helyén létesített körutak eszméje, mely Bécsnek a Ringet adta, Budapestnek pedig a Nagykörutot.

Hazánk, Európa, addig őrzi meg politikai erejét, amíg a kulturális erejét megőrzi. Ennek az erőnek legfőbb bizonyítéka pedig a befogadási készség, az áthasonítási képesség és a kisugárzás igénye. Hazánk, Európa, véres küzdelmek, szenvedések és jóvátett tévedések árán teremtette meg önmagát. Mindazért, amit megteremtett, Európa nagyobb árat fizetett, mint azok a világrészek, melyek csaknem ingyen részesülhettek az európai vívmányokban. Ezért is tudtak gyorsabban fejlődni Európánál. Európa évezredek alatt hozta létre azt, aminek birtokában Amerika kétszáz év alatt juthatott el oda, ahová eljutott. Igen, van európai öntudat, legyen európai összetartozási érzés és legyen meg az ezzel együttjáró, önmagunkkal szemben is érvényesített felelősségérzet.

Számunk írói:

Hans Urs von Balthasar: az egyház egyik vezető teológus egyénisége, Baselben él

Bozóky Mária: festőművész, művészeti író

Dabóci Mária: Az MTA Műszaki Kémiai Kutató Intézetének munkatársa

Sobor Antal: író, tanár

Kamarás István: szociológus, a Népművelési Intézet munkatársa

Krizsán László: Afrika-kutató

Richard Mayne: angol író, az Európai Gazdasági Közösség tisztségviselője, Európa-szakértő

EURÓPA SZÍVE

„Európa” nem csupán földrajzi kifejezés. Az európaiaknak – legyenek akár nyugat-, kelet- vagy közép-európaiak – otthon és eszmény egyszerre. A múltban igen sokszor csatátér is volt; de a földrészünket ma is szétdaraboló nézeteltérések és megosztottságok ellenére léteznek a hagyománynak és a történelemnek olyan elemei, amelyekre támaszkodva egyesíteni lehetne.

Az „Európa” szó először a görög mitológiában bukkan elő – személynévként. Európát, Tyrus (Libanon) királyának leányát a bikának álcázott Zeusz Kréta szigetére vitte. A görögben Európa nevének jelentése „széles”, „tágas”, „széles arcú” vagy „messzire tekintő”. Földrajzi szempontból ezt az elnevezést alkalmazták a görög szárazföldre, hogy megkülönböztessék a szigetektől. A britek néha még ma is hasonló módon használják a szót, hogy jelezzék a „kontinens” és a brit szigetek különbözőségét.

A megkülönböztetésnek vagy ellentétnek ez a fogalma Hérodotosznál is megjelenik. A szó eredetéről ő sem tudott többet, mint mi: csak annyit tudott, hogy ez az elnevezés különbözteti meg Európát – szerinte következtelenül – Afrikától és Ázsiától. Ma Európa keleti határait nem kevésbé bizonytalanul vonjuk meg, s mivel sok amerikai eredetileg Európából jött, sokkal kevésbé válik el az Egyesült Államoktól is, mint látszik. Az „európaiakra” – akik „barbároknak” tűntek, amikor először elérték Japánt – hosszú ideig úgy gondoltak Afrikában és Ázsiában, mint fehérbőrű utazókra, telepésekre és hódítókra.

A klasszikus ókorban az „Európa” kifejezést alig használták. A Földközi-tenger a görög-római civilizáció központja és fókusza volt, nem pedig déli és keleti határa. De mind Görögország, mind Róma rajta hagyta azokat a kitörölhetetlen vonásokat, melyeket Európa a mai napig visel. Maga a „demokrácia” szó is görög eredetű: nem kell semmit hozzáilleszteni, mivel a „demos” népet jelent. Az „igazság” (justitia) szó pedig a latinból származik, éppúgy mint a többi római erény: a jámborság, az emberség, a szabadság, a tekintély, a hit, a fegyelem, a higgadtság és az állhatatosság. A latin adta nekünk a „communitas” (közösség) fogalmát is – a törzsi, nemzeti vagy faji határokat átlépő lét fogalmát.

A római birodalom lelki megfelelője a kereszténység volt, amikor hivatalos vallássá vált. Az egyháznak éppúgy egyetemes igényei voltak, mint a császárnak; hasonlóképpen mutattak rá az ellentétre Európa és a nem keresztény területek között, amelyek kívül estek a szűkös középkori világon. Az „európaiak” – „Europeenses” – szó először egy nyolcadik századi krónikában jelenik meg: a Tours-i csatát írja le, melyben Martel Károly legyőzte a mohamedánokat. Szükség volt az új szóra, hiszen Károly seregében egyaránt voltak római gallok és „barbárok”. A következő évszázadban az Európa-eszme további formát öltött, amikor Nagy Károly császár mint „Európa atyja” és „Európa csúcsa” vált ismertté.

A Róma és Konstantinápoly közti egyházszakadás, amely sokak szerint 1054-ben vált véglegessé, megosztotta a kereszténységet, és ezzel együtt Európát is. A pápák azonban soha nem adták fel egyetemes igényeiket. Az 1054-ben lefolyt vitát vezető Humbert római bíboros egyszerűen csak mint – más vélemé-

nyen levő – püspököt kezelte Kerullariost, a konstantinápolyi pátriarkát. VII. Gergely pápa néhány évvel később nagyon nyomatékosan jegyzi meg, hogy „a pápák törvénye nagyobb területet fog át, mint a császári törvény”. A lelki élet nem ismert nemzeti határokat sem akkor, sem ma.

A kereszteshadjáratok a maguk módján ugyanezt az igazságot szemléltetik és erősítik meg. Történetük közelebbi tanulmányozása bárkiben kétségeket támaszthat: a „kereszteshadjárat” szót elismerő hangnemben használhatjuk-e. Vakbuzgóság, kegyetlenség, önelégültség, kapzsiság, faji megkülönböztetés és család mind tartozékai voltak a keresztesháborúk forrongó hangulatának. Ezek a hadjáratok még jobban hangsúlyozták az ellentétet Európa és szomszédai között. Ahogy a középkor a vége felé közeledett, egyre többször és egyre rendszeresebben használták az „Európa” szót a legkülönbözőbb írók, mint Dante, Matthew Paris és Petrarca.

A reneszánsz és a humanizmus továbbfejlesztette ezt a fogalmat. Előzőleg a „Christianitas” – kereszténység – tulajdonképpen Európa szinonímája volt, a humanisták viszont tiltakoztak ellene. Egyesek jobban szerettek volna világi kifejezést; másoknak nem tetszett a latin szó, melynek nincs klasszikus eredete; megint másokat meg az zavart, hogy nem illeszthető hexameterbe, mint az „Európa” szó. A gyakorlatban pedig a reneszánsz kutatók felfedező útjai egyre tudatosabban megerősítették azt, hogy Európa nem az egész világ: körülötte ismeretlen területek vannak, s ezek fölkeltették a legtöbb európai vágyakozását.

Ekkortájt bukkant föl a büszkeség az európaiakban közös anyaföldükkel kapcsolatban. 1530-ban egy földrajztudós egészen természetesen „nostra Europa”-ról, a „mi Európánk”-ról beszélt. Alig ötven évvel később egy térképen Európát mint királynőt ábrázolták, kelet felől: az Ibér-félsziget a feje, Itália a jobb, Dánia pedig a bal karja. A következő században az utazó-író Samuel Purchas kijelentette: „Európa minősége megelőzi terjedelmét – ebben a legkisebb, abban a legjobb a világon”.

A nemzeti állainok fejlődése és az örökösödési háborúk azonban hamarosan összetörték ezt az önelégült képet. A középkor sem volt a császári egység és a pápai hit zavartalan korszaka: de a nemzeti és gyarmati versengések századokra megfertőzték az európaiak életét. Ennek ma sincs vége. A véres történettel párhuzamosan azonban mindig megtalálhatunk egy másik gondolatot, is – törekvést a károk elhárítására, a nagyobb megértésre, talán még a politikai egységre is.

A károkat hagyományos módon a diplomácia útján igyekeztek csökkenteni – az „erőegyensúly”, „Európa koncertje”, „a szövetségek rendszere”, vagy ma a „nemzetközi együttműködés” és a kelet-nyugati tárgyalások útján. Ennek hátterében mindig ott élt a remény, hogy a közös emberség és a józan ész elháríthat minden végső katasztrófát. A zene, a képzőművészet, sőt az irodalom is közös európai örökséget alkotott; és ha ezek időnként politikai futballá is váltak – betiltva vagy kiközösítve sovíniszta vagy ideológiai okokból – mindig is megvolt az az értelmük, hogy inkább összekötik, mint megosztják az embereket. Bármilyen neveléses lehetett az *ancien régime* parókáival, áriáival, bájaival és az „Ész”-be vetett rajongó hitével: mégis ez alakította ki az építészeti stílusokat, a zenei hagyományokat, az öltözködési mintákat; olyan festészetet és irodalmat alkotott meg, amelyben Dublintól Szentpétervárig mindenki osztozott. Nézzük meg napjaink lemezkatalógusait, sztárparádéit és butikjait, s ugyanolyan kulturális hasonlóságokat találunk nemcsak Európa-szerte, hanem a világ nagy részén is. A nagyobb megértés talán nem is olyan nehéz, mint hisszük.

Európa igazi próbája azonban abban áll, hogy polgárai képesek-e legyőzni féltelmeiket és vitáikat, s tudnak-e valamilyen politikai egységet létrehozni. A II. világháború után mindenki nagy várakozással tekintett az Egyesült Nemzetekre, s más, ígéretes törekvésekre: a Brit Nemzetközösségre, a Nemzetközi Valutaalapra, a Világbankra, a Vám- és Kereskedelmi Egyezményre. A nagyhatalmak szembenállása erősen csökkentette ezeket a reményeket. Ezután szűkebb területre korlátozva keresték az egységet: Jean Monnet, Robert Schumann, Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi, Paul-Henri Spaak és az Európai Közösségek többi alapítói megpróbálták létrehozni egy olyan intézményes rendszert, amelyből ki-fejlődhetnek az Európai Egyesült Államok.

A gazdasági élettel kezdték, abban a reményben, hogy ez folytatódhat a politikában is. Nyugaton kezdték, azokkal a nemzetekkel, akik csatlakoztak kezdeményezésükhöz. Kimaradt Nagy-Britannia s több más ország is, mivel – elsősorban történelmi okokból – kevésbé élt bennük az egység igénye.

Négy célt tűztek maguk elé. Először, véget akartak vetni az évszázados háborúknak, melyek szétszaggatták Európát. Másodsor, ráeszméltek arra, hogy az európai népek túl kicsinyek, gyöngék és szegények ahhoz, hogy megbirkózzanak a modern gazdasági élet és technológia hatalmas kihívásaival. Többé nem elegendő csupán elkerülni azt a gazdasági nacionalizmust, amely a harmincas évek válságához vezetett: az európaiaknak össze kell fogniuk ahhoz, hogy megfeleljenek a modern gazdasági élet igényeinek. Harmadsor, csak egységesen válhattak képessé arra, hogy egyenrangú félként tárgyalhassanak a nagyhatalmakkal. Végül negyedszer – s ez a legfontosabb – az Európai Közösség megalapítói úgy tekintették művüket, mint kísérletet arra, hogy milyen újfajta kapcsolatok jöhétnek létre a nemzetek között. „Nem az államok szövetségét akarjuk megteremteni” – mondta Jean Monnet –: „Az embereket egyesítjük”. Másutt úgy beszél az Európai Közösségről, mint kísérletről, mely a „civilizáció kovászát” jelenti – a törvénynek, a demokratikus intézményeknek és a közös fejegyelemnek ugyanazokat a törvényeit alkalmazza a népek között, melyek az egyének számára is lehetővé teszik a békés együttélést az országhatárokon belül. Arra lenne szükség – gondolta –, hogy ezeket az alapelveket kiterjesszék az országhatárokon túl is. Kezet nyújtott, nem az öklét mutatta.

Azok az országok, amelyek nem vagy még nem találják magukat képesnek vagy alkalmasnak arra, hogy csatlakozzanak Monnet törekvéséhez, az Európai Közösséget gyakran korlátooltnak és szemellenzősnek tartják. Eljárásai bürokratikusnak tűnnek, gondjai provinciálisnak, fejlődése fájdalmasan lassúnak. Nem kevésbé zavaró az a félig tudatos irányzat, hogy kisajátítják maguknak az „Európa”, „európai” szavakat. Alig van mentség erre a jelentéstani lopásra – legföljebb némi magyarázat. Az Európai Közösség valóban megpróbál megfelelni céljaival azoknak a hagyományoknak, melyeket az „Európa” szó gonddal őriz; az európaiakat pedig képessé teszi arra, hogy bárhol is vannak, tartsák meg azonoságukat és önbecsülésüket azon a világon, ahol állandó veszélyben élnek.

Következő számunkból:

Török József és Hargittay Emil tanulmánya Pázmány Péterről

Az élő Pilinszky (Tanulmányok, emlékezések)

Hazánk, Európa: Keresztury Dezső és Christopher Dawson írása

Szentmártoni Mihály: Vallásosság és lelki egészség

Jékely Zoltán: Ilze (elbeszélés)

SIMONE WEIL

ISKOLAI TANULÁS ÉS ISTENSZERETET

A tanulás keresztény fogalma lényegében megegyezik az imádságéval: figyelniünk kell. Amennyire csak képesek vagyunk, minden figyelmünket Istenre kell irányítanunk. Az ima minősége sokban függ a figyelem nagyságától. A szív melege ezt nem pótolhatja.

Csak a legteljesebb figyelem lép kapcsolatba Istennel, amikor az ima eléggé erős és tiszta ahhoz, hogy egy ilyen kapcsolat létrejöhessen: de minden figyelemnek Isten felé kell fordulnia.

Az iskolai feladatok természetesen a figyelem alsóbb rétegét fejlesztik. Mégis, ezek a feladatok igen eredményesek lehetnek a figyelem képességének növelésében, amely azután az ima perceiben rendelkezésre áll, ha valóban ezért és csakis ezért a célért végezzük.

A tanulás igazi és szinte egyetlen célja, ha manapság ez feledésbe is merült, éppen a figyelem képességének növelése. Az iskolai gyakorlatok túlnyomó részének megvan a maga sajátos célja, de ez a cél csak másodlagos. Minden gyakorlat, amely a figyelem képességét fejleszti, éppen ezért és majdnem egyformán értékes.

Az a középiskolás, az az egyetemista, aki szereti Istent, sohasem mondhatja: „Szeretem a matematikát”, „szeretem a franciát”, „szeretem a görögöt”. Meg kell tanulnia csak azért szeretni mindezeket, mert növelik figyelőképességünket, mely ha Istenre irányul, maga az imádság lényege.

Ha semmi természetes képességünk és hajlamunk sincs a mértanhoz, ez még nem akadályoz meg abban, hogy keresve egy probléma megoldását, vagy tanulmányozva egy bizonyítást, fejlesszük figyelőképességünket. Sőt, ez szinte kedvező körülmény.

Jóformán alig számít, hogy sikerül-e megtalálnom a megoldást vagy megfogalmaznom a bizonyítást. Bár nagyon akarnunk kell, hogy sikerüljön, igazában az odafigyelésre fordított energia semmilyen körülmények között nem vész kárba. Mindig eredményes lesz lelkiileg és ebből következően még az értelem alsóbb rétegeiben is, mert mindenfajta szellemi fény megvilágítja az értelmet.

Ha igazi figyelemmel keressük egy mértani feladat megoldását és egy óra múlva ott vagyunk, ahol elkezdtük – mégis haladtunk ennek az órának minden percében egy más, titokzatos dimenzióban. Anélkül, hogy éreznénk, anélkül, hogy tudnánk, ez a látszatra eredménytelen és meddő erő kifejtés egy kicsit több fényt keltett lelkünkben.

Később, majd egy nap meg fogjuk látni gyümölcsét az imában. Kétségtelenül meglátjuk és megtaláljuk az értelem egy másik síkján is, lehet, hogy a matematikától teljesen idegen területen. Aki átélte ezt a haszontalannak látszó erőfeszítést,

tést, egyszer talán éppen ennek az erő kifejtésnek gyümölcsként hirtelen és közvetlenül képes lesz megragadni Racine egyik versének szépségét. Hogy azonban ennek a figyelem-megfeszítésnek a gyümölcsét meg fogja tapasztalni az imában, az biztos, ehhez nem fér kétség.

Ez a fajta bizonyosság megtapasztalható. Ha viszont nem hiszünk ebben a bizonyosságban, mielőtt megtapasztaltuk volna, vagy legalábbis nem viselkedünk úgy, mintha hinnénk benne, sose lesz meg a tapasztalatunk, mely ehhez a bizonyossághoz vezet. Egyfajta ellentmondásba ütközünk itt. Bizonyos szinten túl mindenféle ismeret hasznos a lelki előrehaladáshoz. Ha ezt nem fogadjuk el mint magatartásbeli szabályt, mielőtt kipróbálnánk, ha nem leszünk hűségesek ehhez a szabályhoz hosszú ideig pusztán a hit által, mely kezdetben homályos és sötét, akkor sohasem alakul át bizonyossággá. A hit tehát nélkülözhetetlen feltétel.

Ennek a hitnek a legjobb támasza az az igazság, hogy ha Atyánktól kenyeret kérünk, nem fog nekünk kenyér helyett követ adni. Minden kifejezetten vallásos hiten kívül is, valahányszor az ember megfeszíti figyelmét egyedül azért, hogy képes legyen az igazságot jobban megragadni, elnyerni ezt a nagyobb bizonyosságot még akkor is, ha erő kifejtése nem terem látható gyümölcsöt. Egy eszkimó mese így mondja el a világosság eredetét: „A holló az örök éjszakában nem talált táplálékot. Vágyott a világosság után és a világosság hirtelen beragyogta a földet.” Ha van igazi vágy, és ha a vágy tárgya a világosság, akkor a világosság utáni vágy meg is teremti a világosságot. Valóban van vágy, ha van igazi erőfeszítés. Akkor vágyunk valóban a világosságra, ha nincsen semmi más motiváció. Még ha évek hosszú során át a figyelem erőfeszítése látszólag nem is hozna eredményt, egy nap ennek az erőfeszítésnek pontosan megfelelő arányban a világosság előnti lelkünket. Minden erő kifejtés egy darab aranyat vet abba a kincstárba, amelyet semmi a világon nem tud elragadni tőlünk. Az arsi plébános hosszú és keserves éveken át haszontalanul igyekezett megtanulni latinul, de ez az erő kifejtés meghozta csodálatos gyümölcsseit a szellemek megkülönböztetésének rendkívüli adományában, amely által a gyónó szavai vagy néma hallgatása mögött magát a lelket ismerte meg.

Tanulni kell tehát anélkül, hogy jó jegyeket vagy sikeres vizsgákat vagy bármiféle iskolai eredményt akarnánk elérni. Tanulni kell minden természetes hajlam és alkalmasság figyelembe vétele nélkül. Minden gyakorlatba teljesen beleadva magunkat, abban a meggyőződésben, hogy ezáltal neveljük figyelmünket, mely az imádság lényege. Ha valamilyen feladaton dolgozunk, becsületesen akarnunk kell a megoldást. Ez a becsületes, igazi akarat szükségképpen erőfeszítéssel jár, de ezen a közvetlen célon keresztül a mélységes odafigyelésnek csak egyetlen végső célja lehet, hogy növelje magát a figyelőképességet imádságunk fejlődése érdekében. Úgy, mint amikor papírra rajzoljuk betűinket, nem a betű formája, hanem a közölni való gondolat miatt.

A tanulás lelki hasznosságának első feltétele ez: ezt a figyelmet kell belevinni a tanulásba és minden mást kizárni. Második feltétele abban áll, hogy szigorúan szembe kell néznünk iskolai gyakorlatainkban elkövetett hibáinkkal, középszerűségünkkel, és hosszasan elmélkedve kutatnunk kell okukat. Ne keressünk mentességet, ne hanyagoljuk el egyik hibát sem, ne eresszük el fülünk mellett tanárunk egyetlen javítását sem, és próbáljuk megtalálni mindegyik hiba forrását. Nagy a kísértés persze, hogy átszaladjunk egy kijavított dolgozaton és ha rosszul sikerült, egy ferde pillantást vetve rá azonnal elrejtjük. Majdnem mindenki mindig ezt csinálja! Vissza kell utasítanunk a kísértést. Mikor látjuk, hogy nem haladunk, semmi sem fontosabb az iskolai tanulmányokban, mint éppen ez: nem sza-

bad irtózni attól, hogy figyelmesen szembenézzünk az elkövetett hibákkal és a tanárok javításával.

Főleg az alázatosság erényét szerezhethetjük így meg, amely mérhetetlenül értékesebb kincs minden iskolai előrehaladásnál. Az ebben elkövetett butaságaink szemléltetése sokkal hasznosabb lehet, mint bünginké. A büntudat azt az érzelmet kelti bennünk, hogy rosszak vagyunk és egyfajta gőg megtalálja ebben a számításat, de amikor rá vagyunk kényszerítve, hogy testi és lelki szemeinkkel iskolai dolgozatunk ostoba hibáit nézzük, kényszerítő evidenciával érezzük, hogy közép-szerűek vagyunk. Nincs ismeret, mely ennél kívánatosabb! Ha egész lelkünkkel eljutunk ennek az igazságnak a felismerésére, akkor biztosan helyes úton vagyunk.

Ha ezt a két feltételt tökéletesen teljesítjük, tanulmányainkkal kétségkívül az eletszentség felé haladunk, ugyanolyan biztosan, mint minden más odavezető úton.

Hogy a második feltételt teljesítsük, elég azt egyszerűen akarnunk, de nem így van az elsővel; hogy figyelni tudjunk valóban, tudnunk kell a módját, meg kell tanulnunk „figyelni!” Gyakran összekeverjük a figyelést egyfajta izommunkával. Ha azt mondja a tanár a diákoknak: „Most nagyon figyeljete!” – látni lehet, hogyan ráncolják homlokukat, visszatartják lélegzetüket, megfeszítik izmaikat.

Sokszor fejtünk ki hasonló izommunkát tanulmányaink folyamán. Minthogy elfáradtunk, azt hisszük, dolgoztunk. Ez látszat. A fáradtságnak semmi köze a munkához. A munka hasznos erő kifejtés, akár fáradtságos, akár nem. Az előbb említett izommunka a tanulásban teljesen haszontalan, még ha jószándékkal tesszük, akkor is. Ez a jóakarát, amivel a pokolba vezető út ki van kövezeve. Az ilyen tanulás iskolai szempontból, jegyek és vizsgák szempontjából néha lehet eredményes, de az eredmény az erő kifejtés ellenére, a természetes adottságok miatt született meg. Az ilyen tanulás azonban mindig haszontalan.

Az olyan akarat, mely a fogakat összeszorítja, mely szenved is, ha kell, fontos lehet a kézimunkát tanuló inas esetében, de haszontalan – minden közhiedelem ellenére – a tanulmányokban. Az értelmet csak a vágy vezetheti. Hogy megszűlessék a vágy, kell hogy legyen gyönyör és öröm. Az értelem csak az örömben terem gyümölcsöt. Az öröm a tanulásban ugyanolyan fontos, mint a légzés futás közben. Ahol ez hiányzik, nincs tanuló, csak annak az inasnak nevetséges karikatúrája, aki az inasévek végén egyszerűen nem ismeri szakmáját.

A vágynak ez a tanulmányokban betöltött szerepe teszi lehetővé, hogy a tanulásból lelki életre való felkészülés legyen. Maga a vágy, ha egyszer Istenre irányul, az egyedüli erő lesz, mely képes hozzá felemelni a lelket. Vagy, helyesebben, maga Isten fogja megragadni a lelket és felemelni, mert csak a vágy kényszerítheti Istent, hogy leszálljon. Ő csak azokhoz jön el, akik kérik, hogy jöjjön, és akik gyakran, hosszan és hevesen kérik. Nem tudja megállni, hogy ne ereszkedjen le hozzájuk.

A figyelem erő kifejtés, talán a legnagyobb, de negatív erő kifejtés. Vagyis nem foglalja magába a fáradtságot. Amikor fáradtságot érzünk, a figyelem majdnem lehetetlenné válik, vagy ha nem, azért nem, mert igen begyakoroltuk magunkat. Jobb azonban, ha kikapcsolódunk, keresünk valami lazítást, és egy kis idő múlva visszatérünk. A be- és kilégzés ritmusához hasonlóan nekikezdünk és megpihenünk.

Húsz percnyi ilyen sűrített, de fáradtság nélküli figyelem kétségtelenül többet ér, mint három óra homlokráncolása a jól végzett feladat önelégült megállapításával kísérvé: „Jól dolgoztam!”

A látszat ellenére ez a húsz perc sokkal nehezebb. Van valami lelkünk mélyén, ami jobban irtózik az igazi odafigyeléstől, mint a test a fáradságtól. Ez a valami sokkal közelebb áll a bűnhöz, mint a test. Ezért valahányszor odafigyelünk igazából valamire – a bűnt, a rosszat győzzük le magunkban. Ha ezzel a szándékkal fordítunk figyelmet valamire, egy negyedórányi figyelem felér sok „jócselekedettel”.

A figyelem azt jelenti, hogy leállítjuk gondolkodásunkat és disponibilissé (befogadásra képessé) tesszük; üressé és áthatolhatóvá annak a tárgynak a részére, amelyre figyelünk.

Figyelni annyit jelent, mint a már megszerzett ismereteket a gondolkodás közelében tartani, de visszafogni, egy alsóbb szintre szorítani. Kell gondolat, de úgy kell viszonyulni a sajátos és már előbb megformált gondolatokhoz, mint az az ember, aki egy hegyen állva előre néz és ugyanakkor – anélkül, hogy nézné – maga alatt látja az erdőket és réteket. Legfőbb, hogy a szellemnek üresnek kell lennie, hogy a maga igazságában befogadhassa a tárgyat, amely beléhatol.

Fordítás közben elkövetett ellentétes értelmezés, vagy a mértani feladatok megoldásában megjelenő képtelen eredmény, minden stílusalanság, a francia fogalmazásba becsúszott hibás gondolatok: mindez attól van, hogy gondolkodásunk sietett valami felé és idő előtt megtelt, még az igazság befogadása előtt. Az ok mindig az, hogy cselekedni akartunk, hogy keresni akartunk valamit. Ezt minden egyes hibával kapcsolatban be lehet bizonyítani, ha a gyökeréig hatolunk. Nincs jobb gyakorlat, mint ez a bizonyítás. Olyan igazság ez, amelyet csak akkor fogadunk el, ha milliószor bebizonyítottuk. Így van ez minden lényeges igazsággal.

A legértékesebb javakat nem keresnünk kell, hanem várnunk. Mert az ember nem tudja megtalálni saját erejéből, és ha erőlteti, helyettük hamis javakat talál, amelyeknek hamisságát soha sem fogja észrevenni.

Egy mértani feladat megoldása nem önmagában érték, hanem mivel az igazi érték képe és ugyanaz a törvény vonatkozik rá, mint az igazi értékre, lévén egy sajátos igazság töredéke és annak az egyetlen, örök és élő Igazságnak a képe, aki egyszer azt mondta magáról: „Én vagyok az igazság”.

Ha így fogjuk fel, minden iskolai gyakorlat hasonlít a szentségekhez.

Mindegyik iskolai gyakorlatnak megvan a sajátos módja, ahogyan vágyakozva várni kell az igazságra anélkül, hogy keresnénk. Sajátos módja van annak, hogyan kell figyelni egy mértani példa adataira anélkül, hogy keresnénk az értelmét, és várni, amikor írunk, hogy a helyes szó maga jöjjön tollunk hegyére, visszalökve a felesleges szavakat.

A tanárnak elsődleges feladata tehát diákjaival szemben: megismertetni ezt a módszert, nemcsak általánosságban, hanem sajátosságában is, ami az egyes tantárgyakat illeti. Ez nemcsak a tanárnak, hanem a diákok lelkiatyjának is feladata. Utóbbinak ezenfelül még az is a feladata, hogy világosan, egészen nyilvánvalóan megmutassa a hasonlóságot, amely fennáll egyrészt az iskolai dolgozatokkal foglalkozó emberi értelem magatartása, másrészt az emberi lélek alapállása között – mely olajjal telt égő méccsel várja vágyakozva és bizalommal Jegyesét. Meg kell tanítani a fiataalt, hogy míg dolgozik latin fordításán, akarjon egy kicsit közelebb kerülni, ennek a fordításnak a révén ahhoz a pillanathoz, amikor valóban olyan lesz, mint a szolga, aki amíg mestere menyegzőn van, az ajtó közelében virraszt és figyel, hogy a kopogtatásra ajtót nyisson. A házigazda asztalához fogja ültetni ezt a szolgát és maga szolgál fel neki.

Csak ez a várakozás, csak ez a figyelem készíti a házigazdát a gyöngédségnek erre a túlkapására. Amikor viszont a szolga a mezei munkából kimerülve hazatér, így szól neki úra: „Készítsd el étellemet és szolgálj ki!” És úgy kezeli mint „haszontalan szolgát”, mert csak azt tette meg, amit parancsoltak neki. Igaz, meg kell tenni a cselekedetek területén mindazt, amit parancsoltak, bármekkora fáradtság és szenvedés árán is, mert aki engedetlen, az nem szeret. De mindezek után csak haszontalan szolgák vagyunk. A szeretetnek ez csak feltétele, de nem elég. Nem ez kényszeríti a házigazdát, hogy szolgájának szolgáljává legyen, és még kevésbé a szolga kezdeményezése: hanem egyedül a virrasztás, a várakozás és a figyelem.

Boldog, aki kamaszéveit és ifjúságát egyedül annak szenteli, hogy ezt a figyelmet (odafigyelési képességet) kinevelje magában. Igaz, ez az ember nincs közelebb a jóhoz, mint tesvérei, akik földeken vagy gyárakban dolgoznak. Azok másfépp vannak közel. Isten közel van a földműveshez és a munkáshoz is, máshoz nem hasonlítható, csodálatos módon, mert Isten jelen van a szegénység mélyén, a társadalmi elismerés hiányában, a hosszú és lassú szenvedésben. De ha a foglalkozásokat önmagukban nézzük, a tanulmányok közelebb vannak Istenhez a figyelem miatt, mely a tanulmányok lelke. Aki hosszú tanulmányi éveket tölt el anélkül, hogy fejlesztené magában a figyelmet, nagy kincset veszít el.

Nemcsak Isten szeretete kívánja meg az odafigyelést, hanem a felebarát szeretete is, amelyről tudjuk, hogy ugyanaz a szeretet, mert ugyanaz a lényege. A világ elesettjeinek nincs másra szükségük, mint olyan emberekre, akik végre képesek rájuk odafigyelni. A képesség, hogy odafigyeljünk egy szerencsétlenre, nagyon ritka, nagyon nehéz, majdnem csoda, egy igazi csoda.

Mindazokból, akik azt hiszik, hogy megvan ez a képességük, majdnem mind egyiktől hiányzik. A szív melegsége és lángolása, jámborsága – nem elég erre.

Az első Grál-legendában az áll, hogy a Grál, a csodatévő kő, mely az átváltoztatott Ostya erejénél fogva jóllakat minden éhséget, azé lesz, aki először mondja a kő őrzőjének, egy igen fájdalmas sebtől majdnem teljesen megbénult királynak: „Mitől szenvedsz?”

A felebarát szeretetének teljessége abban áll, hogy képesek vagyunk megkérdezni tőle: „Mitől szenvedsz?” Ez azt jelenti, hogy felismerjük, hogy a szenvedő létezik; nemcsak mint egy halmaz tagja, vagy mint egy társadalmi csoport ilyen módon nevezett egyede: „szerencsétlen” – hanem mint ember, pontosan hasonló hozzánk, akit egyszer elért a szenvedés és megjelölt utánozhatatlan jelével. Ehhez elégséges, de elengedhetetlen is, hogy rá tudjunk tekinteni.

Ez a tekintet először is figyelmes, úgyannyira, hogy a lélek üres lesz minden sajátos tartalomtól, azért hogy befogadja azt, aki előtte áll a maga valóságában. Erre csak az képes, aki figyelni tud.

Paradox módon igaz tehát, hogy egy latin fordítás, egy mértani feladat, még ha nem is sikerült, de ha azzal a figyelemmel kísértük, amivel kell, képessé tett bennünket egy kicsit jobban, hogy majd egy nap, amikor alkalom adódik rá, az előttünk álló szenvedőnek szenvedésének végső nyomorában pontosan azt a segítséget nyújtsuk, ami megmenti őt. Ha egy kamasz képes ezt az igazságot megérteni, és elég nemeslelkű ahhoz, hogy ezt és ne más gyümölcsöt keressen tanulmányában, akkor számára a tanulmányok a lelki életben valódi előrehaladást jelentenek.

Az iskolai tanulmányok az a szántóföldbe rejtett kincs. Megéri, hogy ne órizzunk meg semmit magunknak, eladjuk mindenünket, hogy megvegyük azt.

Barsi Balázs fordítása

Húsz éves a II. Vatikáni zsinat

1965 decemberében ért véget a II. Vatikáni zsinat. Az évforduló kapcsán számos folyóirat emlékezik meg a zsinatról. A tanulmányok egy része megpróbál mérleget is készíteni az azóta elmúlt húsz esztendőről: mennyiben valósultak meg a zsinat célkitűzései az egyház életében? A számvetések közül kiemelkedik a Nouvelle Revue Théologique ez évi cikksorozata, valamint az a tanulmánygyűjtemény, amelyet „Glaube im Prozess” címmel tavaly állítottak össze a nyolcvan éves Karl Rahnernek. (Újabbán divatba jöttek ezek a „születésnap ajándékok”, gyakran igen értékes könyvekkel lepve meg az olvasókat is.)

A megemlékezések felidézik a zsinat előkészítését és lefolyását: XXIII. János pápa karizmatikus egyéniségét, a zsinatot mozgató bíborosok, püspökök és teológusok bátor és áldozatos munkáját, a zsinati bizottságok és ülések küzdelmes, néha konfliktusokkal terhes, sok türelmet, egymásra és Istenre figyelmet igénylő munkáját, azt a megrendült pünkösdi légkört, amely a zsinat résztvevőit és megfigyelőit, de rajtuk keresztül az egész egyházat is elárasztotta. A zsinat egyik nagy egyénisége, Suenes bíboros cikkében visszaemlékezik a zsinatot előkészítő munkára, s közli azt a tervezetét, amelyet 1963 tavaszán XXIII. János pápa kérésére készített a zsinat lefolytatásához.

Több tanulmány utal arra, hogy a pápa által meghirdetett *aggiornamento* kétős alkalmazkodást, korszerűsítést kívánt: az egyháznak egyfelől korának kritikájával és kívánásaival kell szembesülnie, s mindent meg kell tennie azért, hogy az örök evangéliumi igazságokat korszerűbben hirdethesse, s így Krisztust hitelesebben jeleníthesse meg a kor embere előtt. A korszerűsítés azonban csak akkor hozhat igazi reformot, ha megtéréssel jár együtt: az egyház szembenéz alapítójával, Krisztussal, s engedi, hogy a Lélek irányítása minél akadálytalanabban irányíthassa. Coffy szerint az egyház és az igazság kapcsolata legalább annyira fontos, mint az egyház és a világ viszonya. Krisztus igazságához pedig részben a teológiai kutatás, részben az ima és az elmélkedés útján juthatunk közelebb.

Wulf megállapítja, hogy a zsinaton megindult vallási megújulás nem folytatódott olyan erőteljesen, mint az egyház múltját és jelenét felülvizsgáló kritika. Döntő kérdésnek tartja, hogy a jövő egyházát a kritikus vagy a vallási elem fogja-e meghatározni. Véleménye szerint a zsinat utáni időszak pünkösdi megújulását a kritikus szellem felülkerekedése akadályozza.

Fölveti azt a sokat emlegetett kérdést is, vajon szükség volt-e a zsinatra. Nem okozott-e megállíthatatlan, gátszakadást az egyház életében? Nem lett volna-e jobb XII. Pius pápa tudatos, de óvatos reformpolitikáját folytatni, s csak egy-egy problémát megoldani egyszerre, ahogyan ő szabad utat engedett a korszerű biblia-kutatásnak, vagy intézményesen megindította a liturgia reformját. Cikkében nemcsak elkerülhetetlenül szükségesnek, hanem – Jedinre hivatkozva – szinte „elkésztetnek” tartja a zsinatot. A zsinat meghirdetésével – írja – XXIII. János a Gondviselésbe vetett mélységes hittel a Szentlélek irányításának engedte át az

egyházat. – Számolnunk kell azzal is, teszi hozzá, hogy az elmúlt húsz esztendőben gyökeresen megváltozott a világ. Radikális szekularizálódási hullám söpört végig Európán, egy „második felvilágosodás” bontakozott ki, új nemzedék nőtt fel, amely kétségbe vont minden tekintélyt és értéket, nemritkán az értelmes élet lehetőségét is. A 2000. év egyházának számolnia kell ezekkel a jelenségekkel is.

A cikkírók felidéznek a zsinat által létrehozott vagy elindított hatalmas változásokat az egyház életében és gondolkodásában. Egyetlen zsinat sem hozott olyan gyökeres változásokat, mint ez.

Thils négy pontban foglalja össze a zsinat legfőbb újításait: Újrafogalmazta az egyház lényegét és szerkezetét (1–2.); Átértékelte az egyház viszonyát a nem-katolikus keresztényekhez, a többi világvallásokhoz és a nem-hívőkhöz (3.); végül új szemlélettel közeledett a társadalomhoz (4.).

1. *Az egyház az üdvösség szentsége.* A régebbi meghatározások elsősorban jogi-társadalmi szemmel nézték az egyházat. A zsinat teológiai szempontból vizsgálja, s Krisztus megváltó szeretetének hatékony jelét látja benne, tehát mintegy Krisztus szentségének, az üdvösség „jelének és eszközünek” tartja. Az egyház célja nem az, hogy Noé bárkájaként kimentse az üdvözülteket a világ özönvizéből, hanem hogy az egész emberiség kovásza legyen: a Szentháromságnak Krisztusban felénk kinyílt szeretetét jelenítse meg és közvetítse minden ember számára. „Az egyház egyszerre látható gyülekezet és kegyelmi közösség; együtt menetel az egész emberiséggel, a földi sorsban osztozik a világgal, és kovásza vagy éppen Lelke a társadalomnak, amely arra hivatott, hogy megújuljon Krisztusban, és átalakuljon Isten családjává.” (GS 40.)

E feladat betöltéséhez azonban meg kell újulnia magának az egyháznak is. „A zsinat hatalmas lelki és erkölcsi energiák tavaszi ébredését sürgeti, amelyek ott rejlenek az egyház ölében”, – mondta VI. Pál pápa 1963-ban.

A Lélek hatására megújuló egyház ma a szegények, az imádság és a szolgáló szeretet egyháza kíván lenni. „Csöndes forradalomra törekszik, hogy azzá váljon, aminek a Szentlélek elgondolta: a pénznek, a szexualitásnak és a hatalomnak új szemléletét sürgeti – röviden: eszünk és szívünk megtérését.” Mindezt hitelesíti az, hogy Romero érsektől Teréz anyáig az egyházban ma számos vértanút és szentet találhatunk, akik így vagy úgy életüket adják Krisztusért.

Walter Kasper is rámutat arra, hogy a zsinat mennyire nyomatékosan hangsúlyozta az egyház szolgáló alakját: a szegények, a bűnösök és az üldözöttek egyháza mindig botrányt okoz a világban, mégis éppen így jeleníti meg hatékonyan Istennek hozzánk lehajló szeretetét.

2. *Szerkezeti átalakulás.* A pápai hatalom hatására a középkor századaitól kezdve az egyház a kelleténél jobban Róma-centrikussá lett. Benelli érsek, helyettes államtitkár szerint „ennek voltak pozitív oldalai is, többnyire azonban inkább kárt okozott”. A zsinat ezzel szemben a szubszidiaritás elvére támaszkodott: hangsúlyozta a helyi egyházak és közösségek, a laikusok és szervezeteik jelentőségét, a megyéspüspökök szerepét. „Az alacsonyabb szinten megoldható problémákat ott kell elintézní” – fogalmazta meg annak idején Daniélou bíboros. E felismerés következtében a katolikus egyház lassan közelebb került a gyökerekhez: a Föld különböző országaiban szerteszórva élő emberekhez, s ezáltal katolikusabbá, egyetemesebbé lett. A cél az, hogy az egyes helyi egyházak, püspökök vezetésével bátrabban ültessék át az evangéliumot a maguk sajátos kultúrájába, történelmi környezetébe – mind a liturgiában, mind a teológiában, mind pedig az egyházi életben és fegyelemben. Ezt az új jelenséget jól szemlélteti a bíborosi

kollégium összetételének változása is: egyre több nem-olasz, sőt nem-európai található közöttük. Mindez persze hatalmas feladatot és felelősséget ró a helyi egyházakra: az evangéliumot hitelesen megőrizve kell beleépíteniük saját kultúrájukba és társadalmukba. Így váljanak koruk prófétai-kritikus építőjévé, segítsék előre népüket az igazságosság és emberiség, a kölcsönös megértés és béke útján. Mindez az egész egyházat is gazdagítani fogja: „Ennek a katolicitásnak nevében minden egyes rész átadja sajátos ajándékait a többi résznek és az egész egyháznak.” (LG 13.)

Coffy rávilágít arra, hogy valójában nem csupán decentralizálódási vagy demokratizálódási folyamat indult el. Nem egyszerűen az történt, hogy az egyház hierarchikus piramisát a feje tetejére állították, s ezáltal a monarchikus szervezetet valamilyen demokrácia váltotta fel. A zsinat egészen más szemmel nézte az egyházat: a Szentháromság misztériuma felől. Isten szentháromságos szeretete ölt testet Krisztusban, s alkot közösséget az egyházban. Amikor a zsinat „Isten népének” nevezi az egyházat, nem a korunkban használatos értelemben beszél „népről”. A nép itt nincs szembeállítva a hierarchiával: „a pápától a megkeresztelt csecsemőig mindnyájan Krisztus tanítványai vagyunk”. Egyetlen nép ez, mégpedig nem is akárkié, hanem Istené: az új szövetség népe, amelyen keresztül – e nép minden emberi gyöngesége ellenére – Isten megváltó terve valósul meg az emberek javára. A „laikusok” tehát az egyház teljes jogú tagjai, a papokkal és a szerzetesekkel azonos méltósággal és felelősséggel.

3. *Az egyház és a nem-katolikusok.* A középkortól kezdve napjainkig elszánt és kíméletlen harcot folytattunk a tévelygések ellen – állapítja meg Thils. A nem-katolikus keresztényeket különösen negatív módon ítélték meg („eretnekek”, „skizmatikusok”). A katolikus egyházzal szemben állott a „rosszakaratúak egyháza”, a „Sátán zsinagógája”. Hasonlóan vélekedtek a nem-keresztény vallásokról is. „Sem igazuk, sem hasznuk nincsen” – századokon át ez a sommás elítélő hang volt az uralkodó.

A zsinat másképpen nézett rájuk: „elszakadt testvérekről”, „a vallások értékéről”, „a nem-hívők üdvösségéről” kezdett beszélni. A közös keresztény értékeket fontosabbnak mondta, mint a katolikus egyháztól elválasztó tényezőket. Föllendült az ökumenikus mozgalom, az újonnan alakult Keresztény Egységítőkárság irányításával megindult a közös értékek, a megegyezések felkutatása a nem-katolikus keresztény egyházakban. Pozitívan kezdték értékelni a nem-keresztény vallásokat is: „a katolikus egyház semmit sem vet el abból, ami ezekben a vallásokban igaz és szent. Ószinte tisztelettel szemléli ezeket a magatartási formákat és életmódokat, parancsokat és tanokat. Buzdítja gyermekeit, hogy okosan és szeretettel . . . folytassanak párbeszédet más vallások követőivel.” (NA 2.)

A zsinat nyomán megváltozott a nem-hívők értékelése is. „Még azoktól sem tagadja meg az Isteni Gondviselés az üdvösségre szükséges támogatást, akik önhibájukon kívül nem jutottak el Isten kifejezett ismeretére, de – éppen nem az isteni kegyelem nélkül – iparkodnak becsületesen élni.” (LG 16.) – A találkozást és a párbeszédet sürgetik mind a nem-keresztény vallásokkal, mind a nem-hívőkkel. Ennek konkrét eszközeként állították fel 1965-ben a Nem-hívők Titkáróságát. Elnöke, König bíboros szerint céljuk a „tanbeli párbeszéd, nem pedig a harc az ateizmus ellen, még a harcos ateizmus ellen sem”.

4. *Az egyház és a társadalom.* A XI. századtól kezdve az egyház a maga lelki hatalmát fölébe helyezte az evilági hatalomnak. A zsinat viszont elismerte az államok önállóságát, s készségesen vállalta azt, hogy a maga eszközeivel is hozzájárul az ember evilági boldogulásához, egy tisztább, emberibb világ felépítéséhez: „Az embert, a személyt kell felemelni, és az emberek közössége vár megújítás-

ra.” (GS 3.) Az emberiség haladása végső távlatában az Isten Országának eljötétét segíti elő, az egyház egyszerre tevékenykedik az emberiség földi s túlvilági boldogsága érdekében. „Az új föld várásának nem csökkentenie, hanem fokoznia kell a szorgoskodást, hogy szebb legyen a föld, amely némiképp már sejteti az eljövendő világ körvonalait.” (GS 39.)

A cikkírók fölvetik azt a kérdést is, hogy vajon mi valósult meg a zsinat kezdeményezéseiből. Nehézségeket is említene: sokakat megzavart ez a megváltozott szemlélet, s egyfajta relativizmushoz vezetett, részben a hittételek, részben az erkölcsi törvények területén. Jónéhányan így érvelnek: „Ha az egyház így változtathatja az álláspontját, akkor mi miért nem választhatjuk meg, hogy mit higgyünk és tegyünk?” Az ilyen tévedések csak úgy szüntethetők meg, ha a zsinat egész gondolatvilága, az új teológiai szemlélet lassan beépül a köztudatba: a katolikusok hitébe és erkölcsi tudatába, kapcsolatába a másképpen gondolkodókkal, a többi emberrel, a társadalommal és az egész világgal. Céloznak azokra a jelenségekre is, amelyek mintha lassítanák, sőt néhol megakasztanák a zsinati tavasz kibontakozását akár az egyházi közéletben, akár a teológiai kutatásban, akár az ökumenikus mozgalomban. Mégis úgy látják: a Lélek ma is érzékelhetően működik egyházában.

Húsz év persze aligha elegendő idő ahhoz, hogy minderről tárgyilagos történeti számvetést készíthessünk. A zsinat utáni egyház korszaka tulajdonképpen még csak most van kezdődőben. Ezt a korszakot találóan jellemezte Döpfner bíboros a német nemzeti szinóduson, 1973-ban: „Az egyházat ostromlókat és védelmezőket néha elfogja ugyanaz a csüggedés. Az egyházat olyan régimódi hajónak látják, amelyet az újabb fejlődés viharai ronccsá zúznak. Egyiküknek sem tudok igazat adni. Rossz hasonlatot választottak. Ez az egyház nem a pusztulás homokzátányán vesztegel, hanem a megújulás hajóépítő dokkjában. Elismerem, hogy a dokkok nem idilli erdei tisztások. Itt sok a lárma, a huzat, a kellemetlenség, néha a veszély is. De itt nem tönkreteszik a hajókat, hanem új utakra készítik fel őket.”

A felhasznált tanulmányok: *Cardinal Suenens: Aux origines du Concile Vatican II. – G. Thils: Vingt ans apres Vatican II. – Mgr. R. Coffy: L’Église, vingt ans apres Vatican II. (Nouvelle Revue Théologique 1985/1–2. szám.) – E. Schrofnér: Katholische Theologie nach dem II. Vatikanum. – F. Wulf: Hat das Konzil seine Zielsetzung erreicht? (Geist und Leben 1984/4. sz.) – W. Kasper: Die Kirche als universales Sakrament des Heils (in: Glaube im Prozess, Herder 1984.)*

L. L.

Maritain a dialógus embere volt. Megalkuvás nélkül, amikor az igazság forgott kockán, de sohasem pártoskodva saját eszméinek védelmében, különösen, ha azok csak vélekedés tárgyát képezték. Ez olyan példa, amely követést érdemel mindazok részéről, akik hűségesen szeretnék szolgálni azt az igazságot, amely nem az övék, mivel fentről való. Ezt az igazságot olyan vizsgálódás közepette kell felkutatni, amely egyidőben jelent elkötelezettséget a tudományos szempontból szigorú kutatás felé és nyitottságot a kinyilatkoztatás-felsőbb közlése iránt, amely előtt a hittel és szeretettel teli magatartás kötelező.

II. János Pál pápa
(fordította Aczél László)

ÖNMEGVALÓSÍTÁS VAGY KRISZTUS-KÖVETÉS?

Fiatalok életterveit, jövőképeit, életcélját és értékrendjét vizsgálva két alapvető fontosságú dimenzió hiányát állapíthatjuk meg: a személyiségét és a közösségét. A befelé forduló, az önmagának élő, az önző ember úgy marad *önkörében* (kényelmes, felszínes kisvilágában), hogy azt sem kifelé (a többiek, a társadalom, a világ, a mindenség felé), sem befelé (saját mélyei felé) nem lépi át. Ha ritkán mégis megteszi, hamar visszakivánczik vagy visszahőköl a biztonságot jelentő körbe. Bizony, nem könnyű innen kijutni, hiszen egyszerre kellene átlépni az *én-körbe* és a *tágabb körbe*. Sokan tehát fel sem vetik vagy elnapolják a *Ki vagyok?* és a *Mivé legyek?* kérdéseket. Csupán aggasztó méretű önbecsülés-, önérték- és önismeret-hiányról lenne szó? Kétségkívül erről is. Valamiféle önérték-reformra lenne hát szükség? Ilyesmire is, csak hogy *ez én-érzet és én-azonosság* nélkül, csupán praktikus önismereti vagy önértékesítési programokkal önérték-reform sem valósítható meg.

Mit is, kit is valósítunk meg, ha már egyszer elfogadtuk Rilke felszólítását; hogy torzskból torzoként is szép egész-lehetőséggé legyünk? *Kihez is legyünk hűek* mindhálálig? Melyik önmagunkhoz? Akár Eric Knight, akár Móricz Zsigmond, akár Szent János felszólításának akarunk eleget tenni, a kérdés ugyanaz marad: kiből, miből induljunk ki? Abból, aki éppen most vagyok? Abból, aki voltam igazi énem elfojtásáig vagy elrontásáig? Abból, akivé válnom kellene mások szerint? Vagy abból, ami lehetek? *Ki vagyok* leginkább? Az, amit birtokolok? Az, amit már nem vehetnek el tőlem? Az, amit gondolok? Az, amit gondolnak rólam? Merre induljak önkörömből? Kifelé? Befelé? Felfelé? Visszafelé? Bárhová, csak el onnan?

Az önmegvalósításhoz térkép kell, sőt, térképek: énkép, emberkép, jövőkép, világgép. A szociálpszichológusok nemcsak azt állapították meg, hogy a személyiség nyílt önmegvalósító rendszer, hanem azt is, hogy az önmegvalósítás inkább kívülről befelé meghatározott, mint fordítva. Persze, ki erre, ki arra teszi a hangsúlyt. Bizonyos, hogy az önmegvalósítás szabályok, fogások, szerepek elsajátítása is, ám az eredmény nem lehet csupán egy minden helyzetre alkalmas szerepkészlet létrehozása, hiszen a fő cél mégis az, aki a szerepeket alakítja. Mindez, kihez legyünk hűek végül is? Megtapsolt szerepeinkhez? Kitüntetéseinkhez? Rögeszméinkhez? Gyarlóságainkhoz? Részeredményeinkhez? A ránk bízott értékekhez? Ha ezekhez hű akarok maradni, megváltozhatom-e? Ha pedig megváltoztatom az életemet, nem követek-e el agressziót énem, személyiségem ellen?

Egyáltalán: önmagamat kell-e megvalósítani? Nem mérhetetlen önzés-e ez? Ha igaza van Simone Weilnek abban, hogy a személytelen az egyedül emberhez méltó magatartás, akkor nem éppen *önmagam kiüresítése* a leghelyesebb cél? De ha teljesen kiüresítem magam az értékek befogadására, ki lesz az, aki befogad? En ha így érzek, mitől is félek jobban? Hogy üres edény leszek, vagy attól, hogy ezután már azt kell formáznom, ami belém kerül? Vagy talán inkább egy „le-adok-felveszek” folyamatnak kellene elképzelnem és kiviteleznem az önmegvalósítást? Félő, hogy ebből legfeljebb csak tisztességes üzletelés lesz. Vagy mégsem

képzeltető el egy minden későbbi döntést befolyásoló szempontrendszer, egy alaptérkép nélkül? Igen ám, ha viszont valakit vagy valamit követve, azzal dialógizálva, abból energiát felvéve egyszerre valósítom meg magamat és a nem tőlem kiinduló nagy tervet, újabb kérdések adódnak: Milyen szerepet játszhat az ilyen módon felfogott önmegvalósításban az egyéni képesség, a tehetség, a rátermettség? Jeleníthet-e mást az önismeret, mint az erre a feladatra való alkalmatlanságom reális tudását? Meddig, milyen mértékig kell, lehet magamat megvalósítani? Milyen részeredmény számít már eredménynek? Lehet-e egy térképet legjobbnak nevezni abban az esetben, ha ez más térképekkel nem egyezik? Ha a szenvedés szét is törheti, de létre is hozhatja a személyiséget; miként ezt a pszichológia tanítja, mekkora szenvedést érdemes befektetni megvalósítandó önmagunkba?

*

Büszkén – de újabban egyre ijedtebben – valljuk, hogy az ember ura a természetnek. Századunk tudománya-technikája naponta újabb találmányokkal lép meg. Egyre kényelmesebbé – és veszélyesebbé – válik az életünk.

A nagytermészet átalakítása mit sem ér saját természetünk átformálása nélkül. Megkérdésünk és közreműködésünk nélkül történik születésünk és testi fejlődésünk. De céltudatos és következetes erőfeszítést kíván az, hogy önmagunk birtokába jussunk. Önmagunk egyre tudatosabb átalakítása a gyermekkorban kezdődik és halálunkig tart – egész életünket mégis fiatal éveink határozzák meg.

Mindenkinek saját egyéniségét kell kiformálnia, a rendelkezésre álló lehetőségek és korlátok között. E munkának mégis vannak kihagyhatatlan, mindenki számára kötelező feladatai és szintjei.

Meg kell ismernem magamat. Fölfedező utam váratlan kalandokhoz vezet: amit kutatok, még nincsen kész – egyéniségem, főleg a fiatal korban, folyton alakulóban van. Igyekszem lassan megtudni: milyen vagyok? Egyre tárgyilagosabban próbálok szemlélni tetteimet, szokásaimat, gondolkodásmódot, viselkedésemet az élet különböző helyzeteiben. Egyre jobban beléhatolok önmagam mélyeibe: nem érem be a felszínnel. Felkutatom tetteim valódi indítékait, földerítem érzelmvilágom rejtelseit, „szívem” kincsestárát.

Aztán körülnézek az eszmények és az értékek világában. Tárgyilagos kritikára törekszem – nemcsak aszerint mondok véleményt másokról, hogy számomra hasznos vagy kellemetlen volt-e egy-egy szavuk, tettük, hanem az értékek rangsora szerint próbálok osztályozni őket: mi jó és rossz, mi értékes és értéktelen, sőt mi a jó és mi a jobb? Lassan elém rajzolódik, milyen is lehetnék, ha a bennem rejlő összes értéket kifejleszteném. Milyenné kellene válnom, hogy érdemes legyen élnem, másoknak és magamnak is örömére?

Tényleges énem és elképzelt-eszményi énem nem azonos egymással. De amit jónak, megvalósítandónak ismerek meg, azt szeretném el is érni. Bármilyen fáradtságos, sok kudarccal járó erőfeszítést kíván is, megpróbálok felülemelkedni ösztönös, szeszélyes én-embriómon (vagy látszaténemen), hogy azzá legyek, aki lehetnék: azzá, aki igazában vagyok. Az önismeret és az önnevelés így vezet el önmagam megvalósításához, az azonosuláshoz igazi magammal.

Ezt a munkát nem háríthatom át senki másra. Magamnak kell elvégeznem, s nekem kell vállalnom érte-érttem a felelősséget. De sokat segíthet, ha van kihez fordulnom tanácsért, van kivel ellenőriztetnem magam – szüleim, érettebb barát-

taim vagy gyóntatóm, lelkivezetőm fölbecsülhetetlenül nagy kincset jelent. (Hogyan is indulhatnánk neki az ismeretlen messzeségnek tapasztalt idegenvezető, vagy legalábbis térkép – és a térképolvasásban jártasság – nélkül?)

Természetének, önmagának tudatos megformálása nélkül az ember énje fejletlen marad vagy embertelenné válik – eltorzul, meghal. De nemcsak a kudarc sodorhatja veszélybe, hanem a siker is. Emberlétünk félelmes-gyönyörű paradoxona: az emberi természet olyan, hogy nem éri be önmagával. Egyedül képtelen önmaga megvalósítására: nem válhat tökéletessé, vagyis önmagává, tehát boldoggá sem, bármilyen kitűnően megismeri is önmagát, s bármekkora akaraterővel uralkodik is a saját házatáján. Autonómiájának csúcsára eljutva végképpen elbizonytalanodik: merre juthat tovább, s lehetséges-e egyáltalán tovább jutnia?

Jézus Krisztusban egészen másfajta emberséget ismerhettünk meg. Szuverén egyéniség – de nem úgy autonóm, hogy nem tartozik senkihez. Azért igazán szabad, mert egészen az Atyához tartozik; azért igazán önmaga, mert mindenestül az Atyának Fia; azért ismeri mindenestül önmagát és a világot, mert ismeri az Atyát és az Atya ismeri őt. Jézus nem függetlenségre törekszik, hanem odaadásra – a szabadság a szeretetben válik igazán szabaddá, az élet a szeretetből fakad s abban lesz teljessé.

Jézus felrobbantotta az emberről alkotott addigi képünket. Az Ő tanúsága szerint az ember nem azért törekszik a jóra, hogy érdemeket, kitüntetésekét szerezzen, vagy akár, hogy nemessé vagy kiválóvá legyen. Az Atya ingyenes, eleve megkapott szeretete teszi jóvá („megigazulttá”) – Szent Pál szerint „már akkor szeretett minket, amikor még bűnösök voltunk”. Ez persze nem teszi fölöslegessé az ember erkölcsi erőfeszítését. Aki befogadja ezt a szeretetet, az minden erejével arra törekszik, hogy megfeleljen neki, felnőjjön hozzá és viszonyozhassa. Ezért egyre elszántabban küzd a hibáival, tökéletlenségével, hogy így minél teljesebben és akadálytalanabban beleolvadhasson az Atya szeretetébe a Fiú által.

A keresztény ember alapélménye nem az erkölcsi teljesítmény, hanem személyes kapcsolata Krisztussal és Atyjával. Önmagát – valódi és eszményi magát egyaránt – Krisztuson keresztül ismeri meg. Ez sarkallja egyre nagyobb erőfeszítésekre is, hogy felnőjjön Krisztushoz és az Ő szeretetéhez. Nem a saját teljesítményében, sikereiben bízik, hanem Krisztus szeretetének erejében. Benne ismerte meg a tökéletes embert, aki igazán szabad, mert egészen a szeretetben él: az embert, aki Isten Fia. Tétova bolyongását vagy kudarcra ítélt autonómia-törekvéseit fölcseréli hát az istengyermekség életével – a benne lakó Lélek által.

Jacques Maritain egész lelkéből csatlakozott a katolikus hithez, ezért a filozófiai kutatást „az értelem bölcsességének” tekintette, „amely nem zárt, hanem nyitott a kegyelem bölcsessége előtt”. Ezeknél a távlatoknál kibékül egymással tudomány és bölcsesség, ész és hit, filozófia és teológia, filozófia és tudomány, spekulatív és gyakorlati tudomány. Maritainnal a filozófia a szellem, a személy és a szabadság bölcséletévé vált.

II. János Pál pápa
(fordította Aczél László)

RÁKOS SÁNDOR

Két apokrif

a kegyes/kegyetlen őrző istenről

1

*Tudom,
bőjtöt fogadtál
megrontásomra.
Tudom,
megrontásomra
kiraktad
a kis kiri köveket.
Tudom,
megrontásomra
kiraktad
a nagy kara köveket.
Tudom,
megrontásomra
kagylópénzedért
a varázsló
cserébe adta
legártóbb igéit.*

*Vártad,
hogy a lélegzet
kifogy orromból.
Vártad,
hogy a két lábam
összeakad.
Vártad,
hogy az utam
elgörbül.*

*De tudd meg,
a szemfényvesztés banyája
szemmel akart verni
már korábban is.
De tudd meg,
az átváltoztatás ura
ki akart cserélni
már korábban is.
De tudd meg,
az élet-halál-intézője
el akart tenni láb alól
már korábban is.*

*A lélegzet
nem fogyott ki orromból,
két lábam
nem akadt össze,
utam
egyenes maradt.*

Nagy isten lakik bennem.

2

<i>Perelj, Uram perlődimmal</i>	<i>kérve kértem</i>
<i>Harcolj én ellenségimmal</i>	<i>ne ölj értem</i>
<i>Te paizsodat ragadd elő</i>	<i>kardot vontál</i>
<i>Én segedelmemre állj elő</i>	<i>vért ontottál</i>
<i>Dárdádat nyújtsd ki kezeddél</i>	<i>hírmondót sem</i>
<i>Ellenségimet kergesd el</i>	<i>hagytál közülük életben</i>
<i>Mondjad ezt az én lelkemnek</i>	<i>jaj kegyelem</i>
<i>Tégedet én megsegítlek</i>	<i>rettenetes segedelem</i>

Következő számunkhoz kérdőívet mellékelünk, amelyben olvasóink véleményét kérjük lapunkról.

Irodalom

A TŰZ KÉRLELÉSE

Rákos Sándor egybegyűjtött versei

Ez a könyv 1971 óta a költő harmadik gyűjteményes verseskötete. Valamennyi magában foglalja a közben megjelent újakat is. Az *Emlék jelene* újra napvilágot lát a *Harc a madárral* című gyűjteményben, s a legutóbbi *Társasmonológ* is e mostani, eddig legteljesebb könyvben. Lépcsőzetesnek mondhatnám a kötetek felépítését: mindig továbbjut egy fokkal, amely az előbbiekre épít.

Érdekes az új könyv szerkezete: kezd a pálya vége felé, az 1969-es *Kiáltásnyi csönddel*, továbbhalad 1982-ig, aztán visszatér a pálya elejére, majd az *Elásott versek* ciklusával gyors futamban az évek során kihagyott versekből is átnyújt egy csokorra valót. Új benne ez, és a *Tükörjáték Berdával* és *Catullusszal*.

Mindig nagy tisztelettel veszem kézbe költők összefoglaló köteteit, egy festő életmű-kiállítása hozza így egy térbe az időt. Nyíltan vagy rejtve egy élet és egy kor foglalatát látom, s mennyi munka, küzdelem, vívódás eredményét. Az útke-resés hány változatát, melyeket azonban ugyanaz a kéz, ugyanaz a szellem hozott létre, akkor is, mikor azt gondolta, hogy sikerült kibújni önmagából, hogy más úton közelítse meg az annyira kívánt tökéletes kifejezést.

Éppen Rákos Sándornál igaz ez, mert, –bár vallomásos költő, s egész költészetében könnyen kimutatható a központi gondolat: a megalázott huszadik századi ember igénye emberi méltóságra, társakra, hazára, szeretetre és végletes szerelemre – mondanivalóját igen változatos formában és méretekben fogalmazza meg újra meg újra.

Az első, fiataalkori kötet írójának, a háború üldözöttjének sárbatíport arca hol kifényesedik, hol megint elsötétül ebben a költészetben, vall az ember, hol a maga egyetlen hangján, hol kórusává fokozva önmagát, hol álarcot öltve.

Nehezen akad olyan formája a költészetnek, mely ezenközben nem hódít meg, nem próbál ki, szinte Babitsra emlékeztetve örökös alakváltá-

saival. Ha lehet a költészet színészi teljesítmény, mely más képében, rejtett vallomással fejezi ki magát, és erre számtalan példa van, úgy Rákosé egész dráma, amit mi sem bizonyít ékeesebben, mint hogy remek rádió-feldolgozásokat lehetett készíteni költeményeiből. Expresszionista kórusok, egyén és közösség szerepváltozatai a nyomdaképpel is szemünkbe kiabálnak, szinte sugalmazzák, hogy élő hangon is megszólaljanak. Köteteinek is, verseinek is igen lényeges eleme a drámai strukturáltság, és erre leginkább hosszú verseiben van lehetősége.

Mindebből az is következik, hogy verselése egyenes beszéd, fogalmi módon költői, nyelve egyszerű, gondolkodása jól befogadható. Tehetségének sajátos drámaisága érthető, ha meggondoljuk, hogy generációja a hatvan éveseké, akik éppenhogy feleszméltek 1945 előtt, de igazi formájukat a háború után futották ki, az élet buktatóival tarkított pályán persze, mely telvék akadályokkal és vizesárokokkal. S volt, akinél mindjárt a start után jöttek az akadályok, mondjuk, nem közölték az írásait, másoknak később, vagyis volt része meghasonlásban a futóknak, Rákos Sándornak is.

Talán azért drámai ez a költészet, mert a kor drámai kérdéseire Rákos drámai alkata felel: akkor is, ha nagy formában komponál, s akkor is, ha egyetlen versben sarkítja a kor feszültségeit. Szinte filmszerű jelenetekben, ahol kép és hang egyszerre él, mint a *Kiáltásnyi csönd* című versben például, ahol a ritmusváltások döbbenetével is közvetíti az iszonyatot, mely életének alapélélménye. Ez elől menekül, előle keres oltalmat hazában, társadalomban, szerelemben.

Mikor az 1952-es *Férfikor* című kötet verseit írta, átmenetileg azt hitte, kap az élettől feloldozást. A férfikor valami igazi, megbecsült felnőtt életet jelentett, amire kamaszként várt, amiben hitt. Az élet teljességét. – Kilenc verset hagyott meg ebből az egykori kötetből. Azok hitelesek, a fiatal költő kész, biztos formaérzékű, erős gon-

dolatú. Aztán az 1960-es, *A tűz udvarában* a néphez talált, hazát talált költő harmóniájával kezd, de megváltatlanságba fullad. Kénytelen tudomásul venni, hogy igaz hazára most sem lelt, mert a haza is összetört, nemcsak ő, veszni szánt, mint a szerelme. Itt és most, ebben a kötetben vállalja a szenvedés magatartását. Ettől kezdve nem menekül, hanem felméri, vállalja a drámát, de elrejti önmagát, szerepek, álarcok, függönyök mögé.

Az, hogy ezt az új könyvét az érett költő verseivel indítja, feljogosít arra, hogy mai mondanójának ezt fogadjuk el. Vagyis azonosulást azal, aki leginkább feloldozásra szorul, a fájdalommal rakott, kiszolgáltatott emberrel. „Kő te minden fájdalomunkat kibírod / csillagok hideg égői alatt / a csendet és az ordítást / vallatásunkat ötvenezer éve” – írja. Számátalan változatban fogalmazza meg az anya után sírót, szerelmes után sóvárgót, hazáját vesztettet. Nemzedékének nagy elménye Dosztojevskij, hősei nála is megjelennek, a lelkiismereti válság, üldözés és üldöztetés szimbólumaiként. „Gyengéket gyilkolt, gyengeségből, gyenge kor.”

Költői ereje nagy kompozícióiban bontakozik ki a legjobban, a legteljesebben: *Anyasírató*, *Az emlék jelene*, a *Berda-liturgiák* és a *Catullusi játékok*. A mai magyar líra egész fegyvertára birtokában van, s mellette biztos kézzel használja fel fordításainak tanulságait, amelyek fel is szabadítják, kibontakozni segítik költői egyéniségét, drámaiságukkal, szóbeliségük emlékével.

Az *Anyasírató* primitív énekei az újdonság erejével sugallják az ősi kapcsolatot anya és fiú között, halál és születés paradoxonát. Elbeszélések, lírai kitérések és meditációk követik egymást, szövődék a vers, mint az erdei talaj, egymásba fonódó életek tartalmával, mélységesen érdekelve abban, ami körülötte történik.

Ugyanaz a hang, mely első verseiben megszólalt: a sérült ember sírása és lázadása. Aki szilárd és józan akart lenni, de ennek sem önmagában, sem a talpa alatti földben nem volt meg a feltétele.

Ennél is nagyobb szabású költemény *Az emlék jelene*, a háború emberpusztító kegyetlenségéről, rémületéről és megaláztatásairól. Mint Pilinszky *K. Z. oratóriuma* más eszközökkel, inkább intenzíven, – Rákos expresszionista módon, egy más temperamentum szenvedélyével írja a poklot, amit ember készített embernek.

A nagy versekben lehet lemérni Rákos műnevelési kísérleteit démonaitól. A következő stációt a *Berda-liturgiák* jelentik. A néhány éve elhunyt, életszerető, apostoli egyszerűségű és jószágú költő stílusában írja a feloldás, a szeretet verseit, melyek persze magukon viselik Rákos

kézjegyet, egy fokkal keményebb, élesebb, mint a minta, amint ezt maga meg is írja az itt könyvben először megjelent *Tükörjáték Berdával és Catullusszal* című kis ciklusban, hol igen jellemző módon szembesíti hőseit egymással és önmagával.

Rákos tudatosan ír, de nyers és hiteles szenvedéllyel, amit a tanító apa felmérő, józan elméje tart kordában. Önveszélyes kétlelkűség, egy, a maga kettősségében soha meg nem nyugvó öntudat paradoxonai szenvednek és békélnek meg állandó hullámveréssel e költészetben. S a *Catullusi játékokban*, az ókori költő bőrébe bújva tombolja ki a megeláztatott szerelmet; a latin költő történeteit színezi, formáit alakítja, számtalan változattal, nyughatatlan, majd kétségbeesetten rejtezkedő, majd kitárulkozó szenvedéllyel. Sőt meg is toldja ezt a magyar költészet ide illő verseinek parafrázisaival.

Találomra nyitom fel a könyvet, s a *Töredék sorok egy másik komédiához* első sorai, Dantéra utalva, közlik talán egész költészetének lényegét:

„mert nincs külön pokol és nincs külön menny
itt az erdőben mely nagy és sötétlő
minden együtt van még a kapun innen.”

És a vágyat, mely élteti és vezérli:

„míg a nehézkedés börtönbe zár
szárny sarjad vállcsontunkból szabadító
s angyselymére ha fröccsenne sár

megmerülvén naponta kéken elborító
vizében tisztára mos a kitárt ég
a Kapun innen árnyra fényt derítő

s a Kapun túl (ha volna) sem lehetne másként.”

Albert Zsuzsa

Szép Ernő: *Emberszag*

Az elmúlt évben több olyan mű látott napvilágot, amely a magyarországi zsidóság világháborús tragédiáját próbálta meg a szépirodalom nyelvén újrafogalmazni. Somlyó György *Rámpa* és Magyar Imre *„Oly korban éltem én... c. regényei* a fikciós elbeszélés szabályai szerint elevenítették fel a kort, a zsidóság megpróbáltatásait, s mondanójuk súlyát az elbeszélte történeten átütő személyes hitel biztosította. Az év vége felé jelent meg Szép Ernő könyve, amely már természetes

címével is felhívja magára az olvasó figyelmét. A Nyugat nagy nemzedékéhez tartozó költő, író – akinek újbóli fölfedezése a vele oly sok rokonságot mutató kései társ, Tandori Dezső nevéhez kapcsolható a legújabb időkben – naplószerű formában meséli el, mi történt vele és lakótársaival 1944 október huszadika és november kilencedike között. Mintha egy kávéházban üldögelne az író és olvasója, abszintot kortyolva, s a mesélés szüneteiben cigarettát sodorva, hogy néha-néha, mikor figyelmünk lankad, megkérdezze: „Nem únják már, kérem, az írásomat? Szeretném a napi programot elmesélni, megengedik?” Melyek is azok a tények, amelyekre Szép Ernő „naplója” épül? 1944. március 19-én el kell hagynia a margitszigeti Palatinus szállót, ahol több mint harminc évet töltött el. Előbb testvéreihez költözik a Thököly útra, majd június végén – amikor „a zsidókat összeköltöztették (hogy még jobban összetarthatassanak)” – az egyik Pozsonyi úti csillagos házba. Október huszadikán – sorozás címén – az egész ház lakosságát útnak indítják, s hosszú, keserves gyaloglás után Csomádon (Veresegyház mellett) szállásolják el őket. Megkapják feladatukat is: sánctot kell ásniuk, a közeledő orosz tankok előrenyomulását megakadályozandó. Két heti keserves munka után a hatvan év felettiek és a menlevéllel rendelkezőket elbocsátják. Ezek a felsorolt tények azonban csak külső keretét adják az elbeszélésnek. Sokkal fontosabb ezeknél a költő világszemlélete, az a bölcs humor, amellyel a közeledő borzalmon felül tud emelkedni. Az egyes figurák jellemzésében és a stílusban megnyilvánuló derű, valamint az ártatlan, gyermeki naivítás adja meg Szép Ernő könyvének azt az egyéni vonást, amellyel kiemelkedik a hasonló tematikájú írások közül. A légitámadásból így lesz „légi látogatás”, a sánccásást pedig úgy emlegeti: „jamboree”. A zsidók öngyilkosságán elmélkedve meg is fogalmazza magatartásának alapvető vonásait: „Én, én, kérem, mintha nem is hinném a halált. Ó, igen, elfúj engemet is, mint a gyufát, de én nem tudok majd arról; én nem tudok, nem hiszek, képzelni se bírok egyebet, csak életet. Sose lesz az életnek vége(. . .) gondolat, lélegzet átalszökik a végtelenbe, időtlenbe. Halhatatlan vagyok, vagyis meghalhatatlan. Azok vagyunk mind.” Ez a világlátás, az életnek ez a szemlélete emeli felül az emberi rosszon, amelynek végletét, az emberek tömeges megaláztatását el sem

tudja hinni, ésszel fel sem tudja fogni, mert: „Minden ránk törő borzalmat az elme (s mondjuk, a lélek) vissza is utasít, nem hajlandó tudomást venni róla. Gyönyörű fölény ez, és bölcs önvédelem.” S annak, amit aláznak, emberi áldozatvállalásnak nevezünk, gyönyörű példáját adja az idős költő: bár lehetősége lenne rá, nem könnyít a maga sorsán, vállalja a sorsközösséget mindenkivel, aki „zsidó beosztást kapott(. . .) ezen a Földön”. Az áldozatvállalás őszinte hangja szól ezekből a sorokból: „De fölösleges, Istenem, hogy mások is szenvedjenek, nem volna elég, ha egyedül én szenvedek?” Térjünk vissza pillanatra Szép Ernő humorára. Nemcsak a nyilasokat tudja kifigurázni, hanem zsidó sorstársait is, mintegy azt sugallja ezzel, hogy ok és okozat máshol gyökerezik, mint azt pro és kontra oly sokan és sokféleképp kimondották. Jellemzései karakterisztikusak, egy szenvedő közönség tragikumát mégis humorral, iróniával tudja oldani, rámutatva a szenvedés nem-evilági értelmére. Mert az élet valódi értelmét, mélyebb tartalmait csak az képes magában fölfedezni és megélni, aki az ételtől való elszakadást, illetve annak fenyegetését is megélte. Akkor döbbenhet rá, hogy a szenvedésben mindig valami kihívás is található, rákérdezés az addigi életre, az elmulasztott-elodázott feladatokra. Ahogy könyve vége felé írja Szép Ernő: „És az is üldöz, most is, az, hogy én vagyok az oka, én vagyok mindennek az oka. Az én mellkasomba tette belé a szívet a Teremtő, leküldött az emberek közé velem(. . .) Itt várt a gégémbe az életmentő szó, a megváltó; a szó, melynek a boldogságot kellett ráparancsolni a Földre. És én hallgattam. Nem tudom, hová figyeltem. Leejtettem a világot. Eltört.” A „bölcs”. önvizsgálatot is tartó Szép Ernő mellett ott találjuk a gyermeki naivitását költő is, aki azt kérdezi: „Hogy merik ezt csinálni, amit csinálnak, hogy merik, mikor itt vagyok a világon?” Ettől a sokféle látásmódtól lesz izgalmas, abbahagyhatatlan olvasmány az *Emberszag*. Mert végül is nem a zsidóság deportálásáról, tömeges kiirtásáról tudósít – „azt leírni és azt elhinni érzésem szerint nem is szabad” – mondja könyve végén Szép Ernő –, hanem a szenvedés értelméről és felfoghatatlanságáról; mondhatjuk úgy is akár: a krisztusi keresztút stációiról. (*Szépirodalmi Könyvkiadó*)

Szalay László

NÁDAS PÉTER VIDOVSKY LÁSZLÓ: Találkozás

A Pesti Színház előadása

Jovánovics György (díszlet) és Éberwein Róbert (szcenika) nyilván az író utasításait pontosan betartva képzelte el a teret. Ebben a cellában minden irreális, a tárgyak (éjjeliszekevény, vaságy, bádoglavór és kanna) nyugalmat sejtető fehérsége éppúgy, mint az előtérben árválkodó szék vagy a kifeszített dróton átvettett törülköző. A képileg jól megjelenített *űrességbe* csupán a kis vaskályha, de leginkább a vörösré mázolt, félig kitárt ajtó hoz némi „mozgalmasságot”, de ezek jelenléte is azonnal más hangsúlyt kap, ha észleljük az ajtón kívüli világot – *fehér tér* – mérszél jobban égető közönyét. Nyugodt, levegő nélküli *holt* vidék, ahol előbb-utóbb bekövetkezik a fulladás.

Nádas Péter és (az öntörvényű zenével vele egyenrangú szerzővé avanzsált) Vidovszky László színházában az elmosósott körvonalak mintha annak tudomásulvételét szorgalmaznák: itt még a lét sem valódi. Mária, e szobának évtizedekig lakója és rabja, középkori szerzetesekhez hasonlóan sanyargatja magát. Nem vesz magához ételt, és fűtetlen helyiségben gyakorolja bűnbánatát. Valaki, valakik helyett, hiszen ellene követték el azt a bűnt. Ő, valahai „szerelme” fiának jelenlétében, legalább egyszer el akarja mesélni az életét, hogy nyugodt szívvel halhasson meg. Meséje, bár a kibeszéléssel lelke megkönnyebbül, hörgés és zihálás. Talán ez az egyetlen létforma: a *nyűszítés* illik megvert személyiségéhez. Testének porcikája sincs, melyet – ütlegeléssel, kínnal, veréssel – ne alázott volna meg a túl éber, mindenben és mindenkiben ellenléteget szimatoló hatalom.

Máriáról csak annyit tudunk, hogy grófnőként került az őt befogadni nem nagyon akaró gazdag zsidócsaládba, s férjét már rég elvesztvén, az ötvenes években szeretője lett egy ávéhásnak. Azután történt ez, amikor első börtönbüntetéséből szabadult. És amikor másodszor is elvették, épp az elé a nyomozó (kihallgató) tiszt elé került, aki inkognitóját megtartva, neki a téri találkozással indult szerelmet jelentette. Mária ekkor

omlott össze, nem a testet-lelket sanyargató módszeres verésekkor. A férfi sem bírt szembenézni önmagával és a nyugtalanító helyzettel, öngyilkosságba menekült. Ezt a drámát, a lélektanba burkolt „korrajzot” kell végighallgatnia a Fiatalembernek. Elsőbben azért, hogy megismerhesse apja valódi arcát, s némi olyan szándékkal is, hogy jelenlétével, türelmével igazságot szolgáltasson a szörnyű emlékével egytűvé zárt, anyja korú Szenvedőnek.

Nádas, a drámaíró, a kor csupán annyira érdeklő, amennyire elhelyezhető benne a „történet”. Bravúros szerkesztési tudásról és jó dramaturgiai érzékről tanúskodik, hogy a lélektani párbajban két különlegesen fölfokozott lélek csap össze. S avval csak még sejtelmesebb lesz az egymással szemben állók kapcsolata, hogy nem tudni biztosan: hazudik-e a fiú, amikor saját „hódításaival” kápráztatja Máriát, vagy az apja és a nő szeretkezését illusztráló történettel a másíknak kint okozó, kéjes örömet gyakorolja. Mária is kettős játékot folytat: tépelődésében saját lelki üdvéért imádkozik – olyan tiszta, hogy a „káromlás” értékű szavak sem szennyezik be –, ugyanakkor minden tördőfés, melyet a Fiatalembernek szán, annak apját is érinti. A cellamagányra kárhozatott öregasszony lelke igazán csak akkor fog megnyugodni, amikor egy bibliai szépségű és ihletettségu jelenetben tisztára mossa hajdani szerelmét. Jóllehet az ágy melletti fehér lavórban a Mária által levetkőztetett, megzavarodott Fiatalember áll meztelenül, de a tisztító kéz őt mosva is *ama* másikat simogatja. A „keresztről” levett férfiú a kultikus szertartás végén a patyolat-ágyba kerül. Előkészítve önmaga föltámadását? Az eredeti látvány szintjén maradván nem zárható ki az sem, hogy a Fiatalember, vértanú halált halván, föl akarja oldozni apját (és vele együtt a megannyi vétkest) bűnei alól. Csak sejtjük, hogy a Fiatalember és Mária hajdani szerelme valahol egyazon személy. Mindhármójuk története pedig azért megrendítő, mert a *mi* történetünk. Nádas Péter ezúttal is célba ért: a *Találkozás* (is) „a rituális összelélegeztetés művészete”. A darab befejezése – „MÁRIA: Én azt hittem, nem igaz. FIATALEMBER: Úgy, ahogy elmeséltem” – a bennünk zajló *egyetlen* történetre, az átél és átélhető igazságok egymásmelletti-ségére utal. A kimondott szóra és a megpendített hangra, amely bennünk folytatódik.

Nádas, miként a darabhoz fűzött jegyzetéből kitűnik, drámaírás közben nemcsak saját belső hangjaira figyelt, hanem Vidovszky László művészetére is. Úgy vélte, hogy a tragédia partitúráját az Új Zenei Stúdió ismert tagja és zeneszerzője fogja véglegesíteni. Vidovszky élt az alkalommal,

kísérőzene helyett önálló zenét komponált. Kíváncsi lennék, hogy a hegedűre, hárfára és ütőhangszerekre írott kompozíció – melyet Melis László, Peták Ágnes és Soós András szólaltatott meg – hogyan hangzanék pódiumról. Itt, tökéletesen simul a drámához. Sőt, a szertartásjellegét fokozta. Gyakran úgy éreztem, hogy a két szereplő is a zenekar tagja, s a *fémes* és *lány* hangzása csendet, aszerint, hogy melyik hangszer hallgatott el, az ő szaggatott légzésük-hörgésük töltötte ki. A lassú, nagy szüneteket (csendeket) is megengedő építkezés sem vált unalmassá, noha másfél óra után kissé kísértett a veszéle.

Ez a *késleltetés* természetesen Nadas színházeszményéből következik; az író a közönségközönség kiszolgálása helyett saját belső hangjainak ritmusában bízva, a rituálé törvényei szerint futtatja ki a történetet. Valódi történésről itt nem is lehet beszélni, hiszen minden belül, a szereplők lelkében zajlik. Mária újból és újból, csigavonalszerűen, csak saját félelmeit járja körbe. És Nadas Péter attól nagyszerű drámaíró, hogy a kiszolgáltató helyzetben lévő, gyakran másodszerre kárhóztatott Fiatalembert is engedni bepillantani ebbe a sötét barlangba.

Valló Péternek, a rendezőnek látszólag „csak” az író utasításait kellett megfogadnia. A találó, ökonomikus színpadtér és a dráma artisztikumát híven visszaadó zene is nyilván segítette elgondolásainak véghezvitelét. A színészek mozgása mintha a ketreche zárt vadak faltól falig, saroktól sarokig járását utánozná. A Fiatalembert ala-

kító Hegedüs D. Géza dadog, ugat, sziszeg, a lábával dobog, ordít és fenyeget. Hirtelen mondatkezdései és abbahagyásai belső bizonytalanságát tükrözik. A színész remekül érzékelteti, hogy *tartozik* ehhez az idegen nőhöz, és hiába akar menekülni, a közös emlékezet *állj-t* parancsol számára. A végén, a mosdatás-jelenetben, megadja magát. Arca átszellemül, s egy kissé – hogy a nőnek örömet szerezzen, *ama* másikkra emlékeztesse – meg is öregszik. Komoly, sallang nélküli alakítás.

Ruttkai Éva Máriaja abszolút főszerep – halál előtti ünnepélyes gyónás. Leszámolás egy családdal (férjével és rokonaival), egy lelkét megkérgező helyzettel s legvégül önmagával. Szinte érzékeljük, hogy Mária máskor is, ha nem volt vendége, sötét estélyi ruhában ülte meg *ünnepit*: csöndes magabavonultságát, elpusztult – elpusztított! – szerelme halálának évfordulóját. Talán még azt is, ha valaki itt-ott rámosolygott. Belőle is a furcsa, nem kívánt találkozás hozta ki az állapotot; egyetlen beszélgetésben akart visszafizetni az őt ért megaláztatásokért. A Fiatalembert csak azért gyötörte, hogy még mélyebbre vájhasson önmagába. Az ezer kés kaszabolta arc mögött azonban ott a belső ragyogás. Ruttkai fölszabadult játéka az *én* megannyi lerombolását és újjáteremtését tükrözi – fájdalmas derűvel, önkínzó, bölcs rezignációt sem nélkülöző vizsgálódással. Akarva-akaratlan olyan ünnepbe csöppent, melynek fénye sokkal jobban éget, mint a valóság. Evvel szembenézni nagy lelkierőre vall.

Szakolczay Lajos

Teológia

IRODALOM AZ ÚJ EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYVRŐL

Az 1983-as Codex Iuris Canonici megjelenése új ösztönzést adott a kánonjogi szakirodalomnak. A törvénykönyvek számos értékes kiadása és fordítása látott napvilágot. Kézikönyvek, monográfiák, tanulmánygyűjtemények, tudományos cikkek egész sora ismerteti, elemzi az új egyházjogot. A bőséges irodalomból az alábbiakban néhány számunkra is jelentős publikációt mutatunk be.

I. Fordítások

Codice de Diritto Canonico. Testo ufficiale e versione italiana, dir. T. Bertone, UECEI, Roma 1983, 1159 old. Latin–olasz kétnyelvű kiadás általános bevezetővel és a Codex minden egyes könyve előtt egy-egy rövid tanulmánnyal. Ez utóbbiak elsősorban az újításokra hívják fel a figyelmet, de rámutatnak a II. Vatikáni zsinat tanításával való szerves kapcsolatra is. A kötet végén bőséges (145 oldalas), de nem mindig könnyen áttekinthető tárgymutatót és rövid (13 oldal) egyházjogi szakkifejezés–szótárat találunk. A fordítás hat szakember munkája. A mű 1984-es utánnomásába már bevezették a latin eredeti szöveg kezdeti sajtóhibáinak hivatalos helyreigazítását.

The Code of Canon Law. In English translation, Collins, London–Sydney 1983, 319 old. Angol nyelvű kiadás a latin szöveg nélkül. A fordítást Nagy-Britannia, Írország, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland kánonjogi társaságai közösen

készítették. Az említett országok püspöki konferenciáin kívül a fordításhoz jóváhagyását adta az indiai és a dél-afrikai püspöki konferencia is. A kötetnek csak tartalomjegyzéke van, tárgymutatója nincs. Az utolsó oldalon az angol szövegben is latinul szereplő néhány szakkifejezés jegyzéke és magyarázata található.

Codex des kanonischen Rechtes. Lateinisch-deutsche Ausgabe, Butzon & Bercker, Kvelaer 1983, 799 old. Latin-német szöveg tárgymutató nélkül. A fordítást a Német Püspöki Konferencia által felkért tizenegy ismert kánonjogász készítette. A kiadás már a hivatalos hibaigazítások utáni szöveget tartalmazza.

Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada, dir. L. de Echeverría, BAC, Madrid 1983, 921 old. Latin-spanyol kétnyelvű kiadás. A fordítás a Salamancai Pápai Egyetem és a Navarrai Egyetem kánonjogi karán működő professzorok közös munkája. A kiadást a Spanyol Püspöki Konferencia engedélyezte. (A kétnyelvű szöveg egyébként magyarázat nélkül is megjelent zsebkiadásban.) A kötet élén a világhírű kánonjogtörténész, A. Garcia y Garcia 32 oldalas bevezető tanulmánya a kánonjog forrásgyűjteményeinek és kodifikációjának történetét ismerteti. A törvénykönyv szövegét lábjegyzet formájában bőséges, sokszor tudományos igényű és a lelkipásztori gyakorlat számára is hasznos kommentár kíséri, melyet a Salamancai Pápai Egyetem hét tanára készített. A kommentár mindig jelzi az egyes kánonok megfelelőjét a régi Codexben, és utal zsinati és zsinat utáni forrásaikra is. A művet 28 oldalas áttekinthető, de csupán a lényegre szorítkozó és zavaró sajtóhibáktól sem mentes tárgymutató zárja. Mind a kommentár, mind a tárgymutató teljes otthonossággal és az összefüggések világos látásával kezeli az új jog fogalomkészletét. Az újdonság lendülete – igaz, csak igen ritkán – egy-egy merész magyarázatot is eredményezett. A 917. kánont pl. a kommentár úgy értelmezi, hogy az – hiteles törvénymagyarázat kiadásáig – napjában akárhányszori áldozásra jogosít. A hiteles magyarázat azóta megszületett (AAS 76, 1984; 746): a kánon értelmében naponta legfeljebb kétszer lehet áldozni. Ez a kiadás – hasonlóan az 1917-es Codexnek ugyanebben a sorozatban (BAC) korábban több, mint 200 000 példányban elkel kommentált kiadásához – a gyakorlati kánonjogászok világszerte nagy népszerűsége hivatott munkaeszköze.

Código de Derecho Canónico. Edición anotada, a cargo de P. Lombardia y J. I. Arrieta, EUNSA, Pamplona 1983, 1149 old. Latin-spanyol kétnyelvű kiadás. A fordítás azonos az előző műben szereplővel (egységes fordítás). Lábjegyzet for-

májában a BAC kiadásánál is bőségebb magyarázatot fűz az egyes kánonokhoz. A magyarázat a navarrai kánonjogi iskolához tartozó 28 szakember munkája. Összeállítói közt nem csupán kánonjogászok szerepelnek, hanem a római jog, a jogtörténet és a világi jog szakértői is. A magyarázat különös gonddal utal mindazokra a korábbi egyházi törvényekre, melyek az egyes kánonok forrását képezték, vagy amelyek ma is érvényes kiegészítő szabályokat tartalmaznak. Az értelmezésben erősen szem előtt tartja a pápa és a különböző szentszéki szervek nem jogszabály értékű megnyilatkozásait (pl. beszédek) is. A világi jogtudomány fogalmaival és intézményeivel való összehasonlítás is gyakori törekvése a szerzőknek. Érzékeltetni szándékozik a kommentár azt a szerves kapcsolatot is, mely az új CIC rendelkezéseit a teológiai és egyházfegyelmi hagyományhoz fűzi. Ez a jogszabályok értelmezésében néhol a törvénysszövegben rejlő új lehetőségek kidomborításától való óvatosságot tartózkodásra vezet, de sohasem megy a kánonjogi korrektség rovására. Sok gyakorlati útmutatása miatt a mű a lelkipásztorok, az egyházi hivatali dolgozók, a kánonjogotatók és -tanulók igen hasznos segédeszköze. Gyakorlati értékét nagyban emeli a kiválóan részletes (82 oldalas), jól rendszerezett és áttekinthető tárgymutató, valamint a régi és az új CIC kánonjai közti megfelelések táblázata. A művet változatlan szöveggel Latin-Amerikában is kiadták.

II. Általános kézikönyvek

Handbuch des katholischen Kirchenrechts. Hrsg. von J. Listl-H. Müller-H. Schmitz, Pustet, Regensburg 1983, 1211 old. Eddig ez a legrészletesebb kézikönyv az új egyházjoghoz. Az egész német nyelvterületet képviselő 46 szakember munkája. Az ugyanennél a kiadónál 1980-ban megjelent Grundriss des nachkonziliaren Kirchenrechts c. mű lényegesen átdolgozott, bővített kiadásának tekinthető. Mivel az egyes témákat más-más szerző dolgozta fel, a fejezetek önálló életet élnek. Egyes részek bőséges irodalmi hivatkozásokot tartalmaznak, mások inkább csak a forrásokra utalnak. Egyes fejezetek tudományos tanulmányként is megállják a helyüket, mások viszont tudatosan csak a hatályos jogszabályok áttekinthető ismertetései, s tartózkodnak a tételes kánonjogtudományban és a joggyakorlatban felmerülő számos részletkérdés elemzésétől, sőt említésétől. Nagy értéke a műnek a kánonjog filozófiai és teológiai megalapozásának szentelt rész, mely a legújabb véleményeket is tükrözi, valamint a német nyelvterületen jelenlévő különböző országok állami egyházjogának ismerte-

tése. A kötetet bőséges tárgymutató, névmutató, valamint a szövegben előforduló kánonok mutatója zárja. Ez a mű a tudományos kézikönyv, az egyetemi tankönyv és a gyakorlati segédkönyv céljának egyaránt meg kíván felelni, hiszen számot tart mindezen műfajok használói táborának érdeklődésére. E három műfaj egyikének követelményeit sem elégíti ki maradéktalanul: egyrészt olykor hiányzik a tudományos kézikönyvhöz illő részletes problémáismertetés és irodalmi dokumentáció, másrészt a tankönyvekben szükséges világos, áttekinthető tagoltság és a lényeg radikális kiemelése nem volt lehetséges ebben a néha bőséges eszmefuttatásokba is bocsátkozó, tanulmánygyűjteményre emlékeztető alkotásban; a tankönyv kellékei közül hiányzik a rendszerezett általános bibliográfia is, melyet csak részben pótol a mű élén a kiváló és bőséges rövidítésjegyzék; végül a gyakorlati segédkönyvként való használatot nehezíti az elméleti fejtegetések gyakori túlsúlya a részletes eszmegoldásokkal, formulákkal, praktikus útmutatásokkal szemben, valamint a kötet tekintélyes mérete. Mindezek ellenére mindmáig ez a mű az új egyházjog legrészletesebb, legszínvonalasabb átfogó kézikönyve, mely máris hasznosnak, sőt szinte nélkülözhetetlennek bizonyult a kánonjogi munka minden területén.

H. Schwendenwein, *Das neue Kirchenrecht. Gesamtdarstellung*, Styria, Graz–Wien–Köln 1983, 638 old. A grazi egyetem professzorának tankönyve. Az egyházjog egészének arányos, jól tagolt bemutatása jogtörténeti, általános elméleti bevezetővel, az állam és az egyház közti kapcsolatok rövid összefoglalásával, tárgymutatóval. A rendszeres bibliográfiát itt is a rövidítések jegyzéke igyekszik pótolni. A hatályos egyházjogot a szerző nem ritkán magának a Codexnek a szavaival közli, így a szöveg olykor szinte a törvénykönyv tartalmilag hű, didaktikus felosztott fordításának tűnik. A mintegy 100 oldalnyi jegyzetanyag sajnos a kötet végére került. Benne irodalmi hivatkozásokon kívül a törvényszöveg által felvetett számos részletkérdésre is megoldást találunk. Egy-két ponton a mű még a CIC utolsó szövegtervezetének olyan megfogalmazását hozza, mely a végleges szövegben már nem szerepel. A kézikönyv kézírata ugyanis már az 1983-as CIC közzététele előtt elkészült, s a törvénykönyv kibocsátása utánra csak az utolsó simítások maradtak. Schwendenwein művének második, javított kiadása ezeket az apró szépséghibákat már kiküszöbölte.

N. Ruf, *Das Recht der katholischen Kirche nach dem neuen Codex Iuris Canonici, für die*

Praxis erläutert, Herder, Freiburg–Basel–Wien 1983, 448 old. Az egyházjog világos, áttekinthető, könnyen tanulható, teljes bemutatása. A főiskolai (nem egyetemi) oktatás, a plébániai munka és a művelt nagyközönség számára egyaránt hasznos. Csupán a bevezetőben utal igen röviden a szakirodalomra. Irodalmi hivatkozásokat nem közöl, de a főbb jogforrásokat mindeütt megjelöli. Ahol a gyakorlati alkalmazás megkívánja, a jogszabályokat magyarázza is. Értelmezései megbízhatóak, noha igazolásukra – műfajához híven – nem tér ki. A kötetet tárgymutató zárja.

K. Walf, *Einführung in das neue katholische Kirchenrecht*, Benziger, Zürich–Einsiedeln–Köln 1984, 270 old. A Hollandiában működő német szerző a CIC tartalmát igen eltérő részletességgel mutatja be. Nem fukarkodik a kritikai megállapításokkal, de kérdés, hogy a jogi anyag teljes ismertetése nélkül az olvasó hogyan érti meg ezeknek a megjegyzéseknek a pontos jelentését.

H. Heimerl–H. Pree, *Kirchenrecht. Allgemeine Normen und Eherecht*, Springer, Wien–New York 1983, 301 old. Egyetemi tankönyv a jogi (nem a teológiai) fakultások számára. Világos, pontos, tudományos igényű bemutatás, mely az egyházjog általános szabályaira és a házasságjogra szorítkozik. A kötet értékes bibliográfiát és tárgymutatót is tartalmaz.

Nuevo Derecho Canónico. Manual universitario, BAC, Madrid 1983, 625 old. Egyetemi tankönyv a jogi fakultások számára, mely az egyházjog általános szabályain kívül a házasságjogot, a vagyonjogot, a perjogot, valamint az állam és egyház közti jogi kapcsolatokat mutatja be. Az egyes témakörök bevezetéseként bibliográfiai összefoglalót közöl. Számos tudományos értékű részletmeglátást és a német nyelvterület irodalmához szokott kánonjogász számára meglepő fogalommeghatározást és szerkezeti elvet fedezhetünk fel benne.

La normativa de nuovo Codice, a cura di E. Cappellini, Queriniana, Brescia 1983, 432 old. Több szerző műve. Tematikájában a kánonjog egészét felöleli, de az egyes fejezetek részletessége, anyagkezelése döntően eltér egymástól. Az egyik tanulmány elvi jellegű, a másik a Codex megfelelő részének tartalmát ismerteti, a harmadik csak az adott témakörben beállt változásokra hívja fel a figyelmet. Egyik-másik fejezet végén igen jó bibliográfia is található.

Nagyszabású kommentár készül a kánonjog egészéhez angolul, olaszul, a Pápai Gergely Egyetem pedig már füzetek formájában megkezdte egy részletes latin nyelvű kommentár kiadását.

Erdő Péter

1985
ANNÉE L.

vigilia

SEPTEMBRE-SEPTEMBER
SEPTEMBER

Revue mensuelle - Monatsschrift - Redacteur en chef - Chefredacteur: LASZLÓ LUKACS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. - Abonnements pour un an - Abonnement für das Jahr. 23.- US dollar

RÉSUMÉ

Le premier article de ce numero, *Le scandale du christianisme* est de Hans Urs von BALTHASAR. Nous avons consacré un dossier à la mémoire de Jacques Maritain, célèbre penseur chrétien français. La partie littéraire est constituée par l'essai de Miklós CSÜRÖS sur László Kálnoky, par un extrait de roman d'Antal SOBOR, ainsi que par les poèmes de László KÁLNOKY, Sándor KÁNYADI, Judit PINCZÉSI, Sándor RAKOS. István KAMARAS entretient avec ses partenaires sur la famille chrétienne. László KRIZSÁN donne connaissance de l'activité scientifique, de sauvetage en Afrique, de László Menyhárth, missionnaire hongrois du siècle dernier. Notre nouvelle rubrique a pour titre: *Europe, notre patrie*. Dans Les méditations d'aujourd'hui: une étude de Simone WEIL. La rubrique *Foi et vie* contient notre méditation, intitulée: *La réalisation de soi-même ou imitation du Christ?* Dans le journal le lecteur trouvera des comptes rendus, des critiques théâtrales.

INHALT

Das Heft beginnt mit einer Studie von Hans Urs von BALTHASAR, betitelt: Der Skandal des Christentums. Es folgt eine Zusammenstellung zum Gedenken des grossen französischen, christlichen Denkers Jacques Maritain. Im Literaturteil eine Studie von Miklós CSÜRÖS über László Kálnoky, ein Ausschnitt aus einem Roman von Antal SOBOR, sowie Gedichte von László KÁLNOKY, Sándor KÁNYADI, Judit PINCZÉSI und Sándor RAKOS. István KAMARÁS spricht mit seinen Gesprächspartnern über die christliche Familie. László KRIZSÁN berichtet über die lebensrettende wissenschaftliche Tätigkeit des ungarischen Missionars László Menyhárth in Afrika im vorigen Jahrhundert. Wir beginnen eine neue Serie unter dem Titel: Europa, unsere Heimat. In der Spalte „Heutige Meditationen“ bringen wir eine Studie von Simone WEIL, in der Spalte „Glaube und Leben“ eine Betrachtung, betitelt: Selbstverwirklichung oder Nachfolge Christi? Im Journal Besprechungen und Theater-Kritik.

CONTENTS

This present issue is introduced by an article „The scandal of Christianity“, written by the well-known Swiss theologian, Hans Urs von BALTHASAR. Two shorter articles are dedicated to the memory of the great French Philosopher and theologian Jacques Maritain. The literary section contains a study on the poetry of László KÁLNOKY, written by Miklós CSÜRÖS (accompanied by the poet's recent poems), a part taken out of the novel written by Antal SOBOR, as well as poems by Sándor RAKOS, Sándor KÁNYADI and Judit PINCZÉSI. The sociologist István KAMARÁS made a round the table talk with some Christian families about their ideas and way of life. László KRIZSÁN depicts the life and scientific work of a Hungarian missionary (László Menyhárth) in Africa at the end of the last century. We begin a new series with the article: Our homeland is Europe, asking famous writers and thinkers about what Europe means to them. An essay by Simone WEIL is this issue's „contemporary meditation“ on learning. It is followed by a study on Christian life: „Self-made or follow Christ?“ Book reviews, comments on drama complete the diary.

